

การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรังสี)
THE STUDY OF THE LEADERSHIP OF PHRATHAMSITTINAYOK
(CHALERM BANDHURANGSI)

พระสมุห์อภิเศก สีสเตโช (โณมตฺรึก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรํสี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

THE STUDY OF THE LEADERSHIP OF PHRATHAMSITTINAYOK
(CHALERM BANDHURANGSI)

Phrasamu Apisek Silatacho (Chomtruek)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Public Administration)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง “การศึกษา
ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี)” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ประธานกรรมการ

(พระครูปริมาณรัักษ์, รศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.พิเศษ ว่าที่ พ.ต.ดร.สวัสดี จิรัฏฐิติกาล)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม)

กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ชัชชัย ไชยสา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม

ประธานกรรมการ

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร.

กรรมการ

ผศ.ชัชชัย ไชยสา

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระสมุห์อภิเศก สีสเตโช)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)
 ผู้วิจัย : พระสมุห์อภิเศก สีสเตโช (โฆมตริก)
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)
 คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :
 : ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม พธ.บ., M.A., Ph.D.
 : พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร. พธ.บ. , ศศ.ม., รป.ด.
 : ผศ.ชัชชัย ไชยสา พธ.บ., M.A. (Pol. So.)
 วันสำเร็จการศึกษา : ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

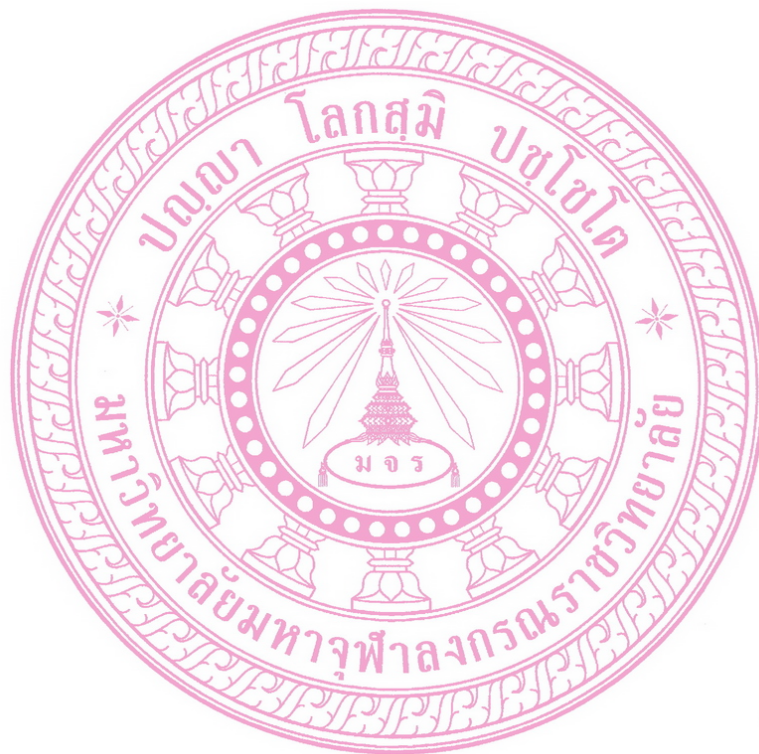
การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาหลักภาวะผู้นำโดยทั่วไป และหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) และ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการนำภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) มาปรับใช้ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน ๑๐ รูป/คน

จากการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำตามแนวคิดและทฤษฎีทั่วไป จะต้องเป็นผู้นำเชิงปฏิรูปเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตามสามารถใช้ศักยภาพให้เกิดความชัดเจนไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ตามเหล่านั้นสามารถทำงานให้บรรลุผลดียิ่งขึ้น โดยให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นมากกว่าตนเอง วางตนได้เหมาะสมจนเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้อื่น ช่วยเสริมสร้างจุดแข็งและลดจุดอ่อนของผู้ตาม และเป็นผู้ที่สามารถสร้างความเข้าใจได้ในแต่ละประเด็น ที่เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร แนวคิดนี้จึงย้าถึงความจำเป็นที่ผู้นำจะต้องมีความเข้าใจ และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปจึงมีอิทธิพลต่อความสำเร็จขององค์กรในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ส่วนภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพบว่า ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และการที่จะทำให้ตนเองเป็นผู้นำที่มีความสามารถก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้เกิดขึ้นแก่ตัวเอง อีกทั้งนิยามหรือความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำมีอีกมากมายและแตกต่างกันไปตามทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่าน ซึ่งลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะของธรรมราชา และลักษณะของเทวราชา และภาวะผู้นำ

ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้นำควรมี และควรนำไปประยุกต์ใช้สำหรับภาวะผู้นำส่วนตัวของพระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างของพระสงฆ์อุปัชฌาย์ มีจริยาวัตรที่งดงาม เป็นครูผู้สอนที่ดีที่ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่างเป็นพระเถระที่ปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครด้วยหลักของเมตตาและความยุติธรรม นอกจากนี้ พระเดชพระคุณยังยึดหลักในวิธีการสอนหรือการแนะนำ ตามหลักผู้นำของพระพุทธเจ้า ๔ ประการ สำหรับภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานครในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ประกอบด้วย ด้านการปกครอง พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการจัดประชุม

สัมมนา พระสังฆาธิการ การตรวจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นมติมหาเถรสมาคม และทำการตรวจตราวัดวาอารามอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังได้จัดโครงการเพื่อยกระดับความรู้ (๒) ความสามารถของพระสังฆาธิการให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจัดการประชุมพระวินยาธิการ โครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์ **ด้านการศาสนศึกษา** พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี สำหรับในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พระเดชพระคุณสนับสนุนการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลีทั่วทุกวัดในเขตกรุงเทพมหานคร **ด้านการศึกษาสงเคราะห์** พระเดชพระคุณ ได้ตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา และทำการเพิ่มทุนการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นประธานในการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนอีกด้วย **ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา** พระเดชพระคุณ ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ โดยจัดทำหนังสือเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมาย ยังได้เป็นผู้แสดงธรรมและบรรยายธรรมทางสถานีโทรทัศน์ TBC อยู่เสมอ และยังสนับสนุนการอบรมพระสังฆาธิการ ในระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ **ด้านสาธารณูปการ** พระเดชพระคุณ ได้เป็นผู้นำบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตสังฆาวาส และเขตพุทธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความโดดเด่น อีกทั้งยังตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลการก่อสร้าง และสาธารณูปการ เพื่อให้งานด้านสาธารณูปการนั้นเป็นไปตามการวางแผนที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ พระเดชพระคุณ ยังได้ให้คำปรึกษากับพระสังฆาธิการต่าง ๆ ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครอีกด้วย **ด้านสาธารณสงเคราะห์** พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้ดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ในจังหวัดภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง และสถานที่ต่าง ๆ ตลอดถึงการตรวจเยี่ยมการจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

สำหรับการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จะทำให้เห็นว่า พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านนั้นเท่าเทียมกัน โดยยึดหลักคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์สาวกต่าง ๆ และครูบาอาจารย์ที่ได้ทำการสั่งสอนเรื่อยมา เพื่อให้อยู่ในกฎ ระเบียบ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จนทำให้เห็นว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครนั้น ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ไทยในระดับต่าง ๆ สามารถนำภาวะผู้นำ คือ มีการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหารธรรม ๔ และสังคหวัตถุธรรม ๔ ไปประยุกต์ใช้กับตนเองในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน เพื่อขับเคลื่อนองค์กรคณะสงฆ์ ให้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมทั้งหลายของคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีอย่างมีประสิทธิภาพ หากผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ขาดภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ก็ย่อมไม่สามารถดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้ ซึ่งจะเป็นการสร้างความเสียหายให้แก่คณะสงฆ์เป็นอย่างมาก แต่ถ้าหากว่าผู้นำองค์กรคณะสงฆ์มีภาวะผู้นำที่ดี ย่อมสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพอันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อกิจการคณะสงฆ์ไทย

Thesis Title : The Study of the Leadership of Phrathamsittinayok
(Chalerm Bandhurangsi)

Researcher : Phrasamu Apisek Silatacho (Chomtruek)

Degree : Master of Arts (Public Administration)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr.Surapon Suyaprom B.A., M.A., Ph.D.(Pol.Sc.)

: Phrakrusangharak Kiattisak Kittipañño B.A., M.A., D.P.A.

: Asst. Prof. Chawatcahi Chaisa B.A., M.A. (Pol. So.)

Date of Graduation : February 12, 2013

ABSTRACT

The objectives of this research are: i) to study the leadership in general and in Buddhism; ii) to study the leadership of Phrathamsittinayok (Chalerm Bandhurangsi) and iii) to study the ways how to apply the leadership of Phrathamsittinayok (Chalerm Bandhurangsi) for current ecclesiastical affairs in Thailand. This research is qualitative research (Qualitative Research) by using research papers (Documentary Research) and the interview (In-depth Interview) with 10 key Informants.

The findings of this study are concluded as follows:

Leadership in respects of concepts and theory must correspond with a leader with a vision for reform and inspire the followers to use a clear vision into action in order to work to achieve even better results. The leaders should give priority to others over ourselves., place their trust to others, enhance strengths and minimize the weaknesses of the followers. He or she can build understanding of each issues relating to the operations of the organization. This concept, therefore, stressed the need for leaders to have an understanding and adapt to meet the needs and motives of followers. They should behave as a good example to others. Leadership is an influence on the success of the reform movement in this era of globalization. With regard to the leadership principles in Buddhism, it is found that leadership is a factor that is essential for leaders and managers at all levels. To make himself a capable leader, it needs leadership to make it happen. Moreover, the definition or meaning of leadership and leadership are many and vary according to the viewpoint of individual scholars. In the nature of the leader in Buddhism there are two aspects, namely, the nature and characteristics of the Righteous King and Divine King. And leadership principles that religious leaders should have and should be applied.

For personal leadership of Phrathamsittinayok (Chalerm Bandhurangsi), it is noticed that he was exemplary leader of the Sangha., provided a good practice example as the leader (๔) of Bangkok elder monks with the compassion and justice. He has followed the teaching or advising methods in light with the Buddha's four reasons for the leadership in administering six Sangha's affairs, namely, for the administration: he is a leading figure in organizing meetings and seminars in the his administrative area in accordance with the Sangha Elders council's Resolution; for religious studies, he is outstanding monk in teaching Dhamma and Pali studies and always has policies to supports it; for welfare education, he has set up the welfare fund for education for students in elementary school and sponsors scholarships over the years and he is also the chairman of the scholarship to the students; for the Buddhism propagation, he is preaching the Buddha's principles and give s lectures and Dhamma talks in TBC television and also supports the training of new Sangha administrators; for the construction, he has been a leader in the restoration and renovation antiquities and set up a committee to supervise the construction; and for social welfare, he is the leading person in public assistance operation to support social welfare and he is also helping others in various means and aspects, he is a leader in helping the flood victims in the year 2011 in the central provinces and Bangkok..

For the application of the leadership of Phrathamsittinayok (Chalerm Bandhurangsi) for current ecclesiastical affairs in Thailand , it is found that Venerable is a leader in the management of Sangha affaires in all six aspects in balancing manner by following teachings of Buddha, Buddha's disciples and teachers who had/have ever taught. In order to stay in compliance with regulatory discipline.. All levels of Sangha administrators in Thailand are able to apply the Venerable's leadership in light with the Buddha's teachings like Sappurisadhamma 7, Brahmaviharadhamma 4, and Sangahavutthu 4 for six aspects of Sangha affaires to drive the Sangha organizations to achieve the gaols with great efficiency. If the ecclesiastical leaders lack leadership in the management of ecclesiastical affairs. It would not operate with the Sangha affaires with the success. This will cause damage to the Sangha, but if the Sangha leaders have good leadership. They can perform their tasks thoroughly and efficiently, which will be particularly useful to the Sangha of Thailand.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของคณะกรรมการที่ เข้า
สอบป้องกันวิทยานิพนธ์ ประกอบด้วย พระครูปริมาณุรักษ์, รศ.ดร. , ผศ.พิเศษ ว่าที่ พ.ต.
ดร.สวัสดิ์ จิรัฐติกาล พร้อมด้วยปรีชาวิทยานิพนธ์ ประกอบด้วย ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม, พระครูสังฆ
รักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร.และ ผศ.ชัชชัย ไชยสา ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ดูแลเอาใจใส่ให้
ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขมาด้วยดีโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสม กลยาโณ, ดร. , ผศ.ดร. ธัชชนันท์ อิศรเดช , อาจารย์ดร.
ยุทธนา ประณีต, อาจารย์ ดร.บุษกร วัฒนบุตร, อาจารย์ ดร.ธิดา หนัมนิ ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่า
ช่วยตรวจสอบความถูกต้องทั้งด้านภาษา เนื้อหา ระเบียบวิธี และเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย

อนึ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี)
เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร และพระสังฆาธิการทุกรูปในเขตกรุงเทพมหานคร ตลอดถึงผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เป็น
ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย และให้ความกรุณาเป็นอย่างดีในการให้สัมภาษณ์สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

สุดท้าย ขอขอบพระคุณพระอาจารย์ทุกรูป และคณาจารย์คณะสังคมศาสตร์ทุกท่าน
ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ได้ให้ความรู้ ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ และประสบการณ์ รวมถึงให้ความ
เมตตาเอื้อเฟื้อ ถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยมาตลอด คุณความดี การทำ
ประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาเป็นกตเวทิตาคุณมารดา บิดา ญาติสนิท มิตร
สหายและเพื่อนร่วมชั้นเรียนทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ที่เป็นกำลังใจ และให้การสนับสนุนในทุก ๆ เรื่อง
รวมทั้งญาติ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

พระสมุห์อภิศักดิ์ สีลเตโช (โถมตริก)

๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

สารบัญ

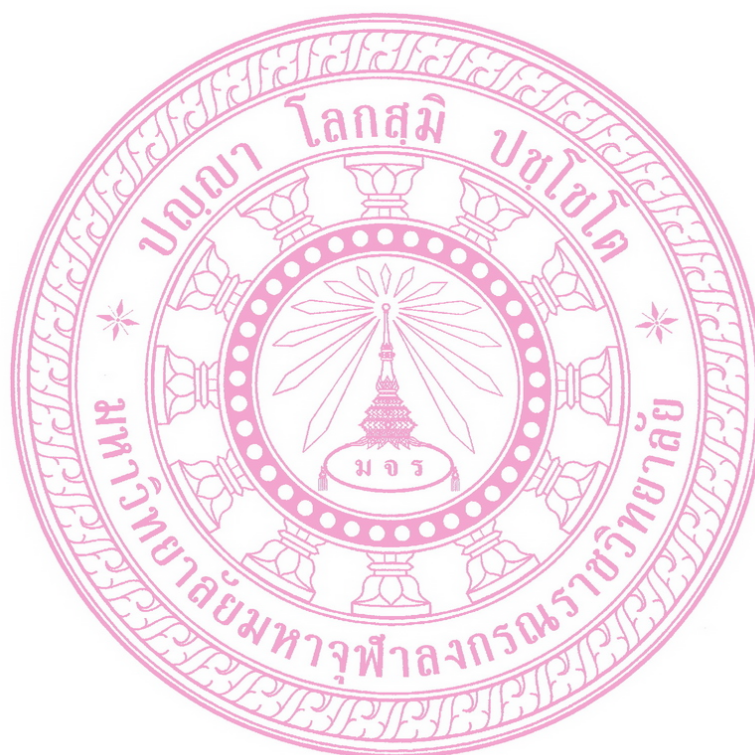
เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
สารบัญตาราง	(๘)
สารบัญแผนภาพ	(๙)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๐)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๙
๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๓๐
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๓๑
บทที่ ๒ ภาวะผู้นำตามหลักทั่วไปและภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักทั่วไป	๓๒
๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ	๓๒
๒.๑.๒ ความหมายของภาวะผู้นำ	๓๔
๒.๑.๓ คุณสมบัติของผู้นำ	๓๖
๒.๑.๔ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ	๔๑
๒.๑.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ	๔๓
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา	๕๒
๒.๒.๑ กำเนิดผู้นำ	๕๒
๒.๒.๒ ลักษณะของผู้นำ	๕๓
๒.๒.๓ หลักธรรมสำหรับผู้นำ	๕๗
๒.๒.๔ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ	๖๒
บทที่ ๓ ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)	๖๘
๓.๑ ประวัติของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)	๖๘
๓.๒ ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)	๗๑

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๒.๑ ด้านการปกครอง	๗๓
๓.๒.๒ ด้านศาสนศึกษา	๗๕
๓.๒.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์	๗๗
๓.๒.๔ ด้านการเผยแพร่	๘๐
๓.๒.๕ ด้านสาธารณูปการ	๘๒
๓.๒.๖ ด้านสาธารณสงเคราะห์	๘๓
๓.๓ บทสรุปวิเคราะห์	๘๖
บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัสสี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๘๙
๔.๑ ด้านการปกครอง	๙๐
๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา	๙๕
๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๙๗
๔.๔ ด้านการเผยแพร่	๙๙
๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ	๑๐๑
๔.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๑๐๒
๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๐๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๐๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๘
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๑๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๑๙
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๑๙
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	๑๒๐
๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๑
บรรณานุกรม	๑๒๒
ภาคผนวก	๑๓๐
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	๑๓๑
ภาคผนวก ข ผลการตรวจสอบความเที่ยงตรงโดยผู้เชี่ยวชาญ	๑๓๘
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๔๑
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์เชิงลึก	๑๕๒
ภาคผนวก จ ภาพถ่ายในการสัมภาษณ์	๑๕๕
ภาคผนวก ฉ ภาพถ่ายของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัสสี) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์	๑๖๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๙

สารบัญตาราง

แผนภาพที่		หน้า
๒.๑	บทสรุป แนวคิด จุดเด่นและจุดด้อยของแต่ละทฤษฎี	๕๐
๒.๒	สรุปการวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักทั่วไปและภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา	๖๖

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดการวิจัย	๓๑
๓.๑	ภาวะผู้นำทางด้านการปกครองของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๗๕
๓.๒	ภาวะผู้นำทางด้านการศาสนศึกษาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๗๗
๓.๓	ภาวะผู้นำทางด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๘๐
๓.๔	ภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๘๒
๓.๕	ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณูปการของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๘๓
๓.๖	ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๘๖
๓.๗	บทสรุปวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน	๘๘
๔.๑	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการปกครองของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๙๔
๔.๒	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการศาสนศึกษาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๙๖
๔.๓	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๙๘
๔.๔	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๑๐๐
๔.๕	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณูปการของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๑๐๒
๔.๖	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส)	๑๐๔
๔.๗	การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัส) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๑๐๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัตนปิฎก และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักโดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก				
ที.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิหารวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
อ.ต.ก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.จ.ต.ก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.ป.ญ.จ.ก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.ส.ต.ต.ก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต (ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัตนปิฎก ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักการอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาลี ฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้า ๗๒ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม / ข้อ / หน้า / เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ - ๓๒๒ หน้า ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นสิ่งที่ต้องการของทุกองค์กร ทั้งภาครัฐ และเอกชนรวมทั้งภาวผู้นำ แม้ในองค์กรสงฆ์ เพราะถ้าองค์กรใดมีผู้นำที่เพียบพร้อมด้วยภาวะผู้นำ จะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรนั้นประสบความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักธรรมสำหรับผู้นำไว้ทุกระดับชั้น เช่น ในนิทานชาดก ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ ว่าด้วยข้อวัตรหรือปฏิบัติทางการดำเนินชีวิตแบบผู้นำของพระโพธิสัตว์ ดังตัวอย่างเช่น การศึกษาภาวะผู้นำในแง่ของคุณธรรมจากตัวละครในนิทานชาดกพบว่า ชาดกเรื่องนี้ ตัวละคร คือ ช้าง ลิง และนกกระสา เป็นเพื่อนกันและให้เกียรติแก่กันเคารพในสิทธิของกัน ซึ่งจัดเป็นการบริหารตนและบริหารคนไปในขณะเดียวกัน คือ รู้จักทำหน้าที่ที่ดีต่อเพื่อน และให้คำแนะนำในทางที่ถูกต้อง ไม่เสียหาย เพราะว่าคุณธรรมข้อว่าด้วยเคารพนี้ ย่อมทำให้เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู น่าเกรงใจ ได้รับความสุขกาย สบายใจ ผิวพรรณผ่องใส ไม่เดือดร้อน ไม่มีเวรหรือภัย สามารถถ่ายทอดความดีของตนไปสู่คนอื่นได้ง่าย ทำให้ผู้อื่นอยากช่วยเหลือเพิ่มเติมความดีให้ มีสติ ไม่ประมาท มีปัญญา รู้จริงและทำให้จริง ไปเกิดใหม่ก็เกิดในตระกูลสูง และทำให้สามารถเข้าถึงมรรคผลได้ง่าย เพราะคารวะธรรม^๑ ตัวอย่างที่สองที่ปรากฏในสุวัณณสังขราชกุมารชาดก เป็นชาดกที่มีสื่อการสอนด้านจริยธรรมสำหรับการดำรงตน (บริหารตน) ด้วยศีล ๕ และศีล ๘ การปฏิบัติต่อบิดามารดาของบุตรธิดา การเลี้ยงดูครอบครัว ญาติพี่น้อง ซึ่งแสดงออกถึงความสัมพันธ์ในการรับผิดชอบต่อหน้าที่ในด้านการบริหารคน (ตามหลักทศ ๖) อย่างเด่นชัด^๒ สิ่งเหล่านี้ จัดเป็นคุณธรรมที่บ่งบอกถึงภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นของพระโพธิสัตว์ก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะนี้

เมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนา ย่อมแผ่ไพศาลไปในทิศต่างๆ แม้ในประเทศไทยก็ได้เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ล้วนมีบทบาทต่อวิถีชีวิตจิตใจของคนไทยทุกด้าน เข้าถึงจิตใจของประชาชนอย่างแท้จริงพระพุทธศาสนาให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่ชีวิตคนไทยและสังคมไทย เปรียบประดุจประตูปสองทาง ปัจจุบันประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก สังคมไทยประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาประมาณร้อยละ ๙๐ ของพลเมืองทั้งประเทศ บรรดาประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกต่างก็ยอมรับความจริงในข้อนี้ พระพุทธศาสนา กับชาติไทยได้เคียงคู่กันมาตั้งแต่เริ่มตั้งประเทศ สถาบันทั้งสาม คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

^๑สุรพงษ์ จันลัม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^๒ธิดันตดา จินาจันทร์, “กลวิธีการใช้ภาษาในการสร้างเรื่องชาดก : กรณีศึกษาจากสุวัณณสังขราชกุมารชาดก”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓).

เป็นเอกภาพอย่างแยกไม่ออก^๓ ฉะนั้น จึงมีอิทธิพลต่อแนวคิด ความเชื่อและภูมิปัญญาของคนไทย ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นภายในชาติได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสถาบันพระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดที่มาแห่งศิลปกรรมวัฒนธรรม ประเพณี เป็นเสมือนเรือใจ^๔ พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำวิญญูญาณได้อบรมบ่มนิสัยให้มีการพัฒนาจิต และเป็นหลักชัยเป็นแม่แบบการดำเนินชีวิตที่ต้งามแก่ประชาชนพระสงฆ์ นับเป็นสถาบันที่ได้รับการเคารพ นับถือ ศรัทธา จากสังคมและใกล้ชิดกับจิตใจของประชาชน พระสงฆ์นับเป็นแบบฉบับชั้นอุดมคติในด้านวัฒนธรรมทางจิตใจของคนไทย^๕ อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนา มีหลักศาสนธรรม ซึ่งบุคคลสามารถที่จะนำไปปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ตนเองได้ตลอดจนมีศาสนสถานไว้ประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ เช่น วันมาฆบูชา ก็เวียนเทียนที่วัด มีศาสนทายาท (ผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา) คือ พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วเผยแผ่พุทธธรรม ในสังคมไทยให้ความสำคัญต่อพระสงฆ์ เนื่องจากเห็นว่า เป็นผู้ที่มีฐานะพิเศษทางสังคมได้รับการยอมรับนับถือ สังคมไทยให้ความเอื้อเฟื้อและแสดงความเคารพนอบน้อมต่อพระสงฆ์เมื่อได้พบเห็น ยิ่งพระสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชน ยิ่งทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป หากพระสงฆ์ประพฤติตรงกันข้าม คือ ประพฤติเสียหาก็จะทำให้ศาสนามีความเศร้าหมองและประชาชนก็จะเสื่อมคลายศรัทธา เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบย่อมทำให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและหมู่คณะสงฆ์นั้น

นอกจากนั้น พระสงฆ์ ยังมีบทบาททางภาวะผู้นำสำหรับการดำเนินชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา ถือได้ว่าเป็นแกนกลางที่ได้ช่วยนำสื่อแสงแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มาช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ให้คำแนะนำช่วยเหลือในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน เหตุผลเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อการดำรงชีวิตประจำวันของคนไทยการได้ศึกษาประวัติพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ทราบบทบาทสำคัญ ที่ ท่านได้สร้างคุณประโยชน์แก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติพระพุทธศาสนาเป็นการนำเสนอให้รู้จักธรรมะและพระดี ทั้งนี้ เป็นการช่วยยกระดับจิตใจให้พุทธบริษัทมีความเบิกบานใจ เกิดกำลังและแสงสว่างที่จะปฏิบัติตาม^๖

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า สถาบันสงฆ์ เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาท และความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทองอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ใน

^๓ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **พุทธทัศน์ร่วมสมัย=Contemporary Buddhist Vision**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗๙.

^๔ เส้าถ่อน ศุภโสภณ, **พระพุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช**, (กรุงเทพมหานคร : บ้านทึกสยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^๕ ทินพันธุ์ นาคะตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สหภาพบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **เมืองไทยจะวิฤตถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓.

^๗ พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิริ (โสภณ), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมโม)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ราวปี พ.ศ. ๓๐๓ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา ความสัมพันธ์อันมั่นคงนี้ ได้ขยายตัวต่อวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะชาวชนบทยิ่งจะเห็นได้ชัดว่า พระพุทธศาสนา มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก ทั้งในวัดและในตำบลนั้นๆ เพราะว่า เป็นที่พักผ่อนใจ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ การประชุมหารือ ตลอดจนประเพณีต่างๆ ก็มีพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน^๔ ด้วยเหตุนี้เอง พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงมีภาวะผู้นำที่สำคัญในการพัฒนาประชาชน ใน ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านวัตถุ (๒) ด้านจิตใจ (๓) ด้านสังคม เช่น การพัฒนาด้านวัตถุอันหมายถึงพัฒนาปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นอกจากนั้น พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเข้าไปส่งเสริมในด้านการจัดตั้งกองทุนต่างๆ เช่น ธนากรข้าว สหกรณ์ การจัดการศึกษาแก่เยาวชน^๕

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) เป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่มีภาวะผู้นำในด้านต่างๆ คือ เป็นผู้นำด้านการพัฒนาทางวัตถุ ทางสังคมและทางจิตใจ โดยมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ต่อประชาชนในหลายด้านได้เป็นอย่างดี เป็นพระนักพัฒนาอีกรูปหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีบทบาทของภาวะผู้นำในการพัฒนา มีศัลยาจารย์ที่ดั่งาม ด้านปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จัดเป็นพระเถระที่น่าเลื่อมใสศรัทธา มีความอ่อนน้อมถ่อมตน อธิบายไม่ตริจิตมีลักษณะ ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ ในด้านวัตรปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมวินัย เปี่ยมด้วยความเมตตาธรรม มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ท่านยังมีบทบาทของภาวะผู้นำ ในการปกครองคณะสงฆ์ การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ ในเขตปกครองของตนเองได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มักจะประสบกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรอันเกิดจากตัวบุคคลากรบ้าง ข้อกฎหมายบ้างและบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทางสังคมซึ่งส่งผลให้องค์กรสงฆ์เกิดความเสื่อมเสียจากพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์นั้น หากพิจารณาสาเหตุอย่างหนึ่ง จะเห็นว่า เกิดจากการขาดคุณสมบัติในบทบาทหน้าที่ของผู้ที่ได้ชื่อว่า “ผู้นำ” แห่งองค์กรสงฆ์ เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นในภาวะผู้นำ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละองค์กร ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากหัวหน้างานขาดคุณสมบัติผู้นำ ย่อมทำให้เห็นว่า บทบาทและหน้าที่ของผู้ผู้นำที่พึงประสงค์ทางพระพุทธศาสนา ย่อมมีความจำเป็นและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาองค์กรสงฆ์และสมาชิกให้เจริญก้าวหน้าไปได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะการศึกษาภาวะผู้นำของ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาภาวะผู้นำ ในองค์กรคณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนในกรุงเทพมหานครสืบต่อไป

^๔ ประสาท สุขเกษม, “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการขัดเกลากิจทางสังคมแก่เยาวชน : ศึกษากรณีค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒).

^๕ เรืองฤทธิ์ พลนามอินทร์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐).

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักภาวะผู้นำโดยทั่วไป และหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการนำภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) มาปรับใช้ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักภาวะผู้นำโดยทั่วไป และหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) มีลักษณะอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวทางการนำภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) มาประยุกต์ใช้ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)” มีการกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา โดยการทบทวนเอกสารจากพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ศึกษาโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๐ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาวิจัยตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๕๖ ถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๕๖ รวมระยะเวลา ๖ เดือน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษากำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ พระสังฆาธิการในกรุงเทพมหานครเท่านั้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)” ได้กำหนดนิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย ดังนี้

พระสังฆาธิการ หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ตามลำดับประกอบด้วย เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส แต่ในการวิจัยนี้ มุ่งเน้นเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ภายในเขตการปกครองกรุงเทพมหานคร

ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำและผู้ตาม ซึ่งทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน เป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่น และให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ

การบริหาร หมายถึง ภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่จะใช้ความรู้ความสามารถในการทำงานคณะสงฆ์ เพื่อไปสู่ความสำเร็จตามบทบาท โดยการวางแผน จัดองค์กร สั่งการ และควบคุม

กิจการคณะสงฆ์ หมายถึง กิจกรรมของการบริหารคณะสงฆ์ที่จะต้องปฏิบัติหรือจะต้องกระทำตามระเบียบ กฎเกณฑ์ในการปกครองสงฆ์ ตามภารกิจหลักทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่

๑) **การปกครองคณะสงฆ์** หมายถึง การปกครองคณะสงฆ์และการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการดูแลคณะสงฆ์ ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ ของมหาเถรสมาคมและตามพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

๒) **การศาสนศึกษา** หมายถึง การจัดให้มีการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งแผนกบาลี และแผนกธรรม รวมทั้งส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร ได้เรียนภายในสำนักเรียนด้วย

๓) **การศึกษาสงเคราะห์** หมายถึง การจัดการศึกษาที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลสถาบันการศึกษาหรือจัดสถานศึกษาภายในวัด เพื่อสงเคราะห์แก่เด็กเยาวชนให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย อาจเป็นโรงเรียนการกุศลในวัด หรือโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เด็กยากจน หรือศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์

๔) **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา** หมายถึง การจัดให้มีการฟังพระธรรมเทศนา การจัดเกี่ยวกับการอบรมสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน การบรรยายหรือปาฐกถาธรรม การจัดศาสนพิธีต่าง ๆ เพื่อรักษาพิธีและวัฒนธรรมทางศาสนา และการให้ธรรมะหรือการสนทนาธรรมแก่คนในชุมชนและสังคม รวมทั้งการจัดตั้งห้องสมุดไว้ในวัด เพื่อจัดหนังสือธรรมะไว้เผยแผ่ให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า

๕) **การสาธารณูปการ** หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสมบัติไว้ในวัดด้วยการรักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง ตกแต่งศาสนวัตถุ และศาสนสถาน ที่มีอยู่เดิมให้มั่นคงถาวร และก่อสร้างเพิ่มเติมให้เหมาะสม กับศาสนสมบัติที่จำเป็นต่อการดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคง

๖) **การสาธารณสงเคราะห์** หมายถึง การดำเนินกิจการสาธารณประโยชน์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนในชุมชนและสังคม โดยการจัดกิจกรรมอันเป็นสาธารณสมบัติหรือ สาธารณกุศล เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่คนในชุมชน และการพัฒนาสังคมและชุมชน

การบริหารคณะสงฆ์ หมายถึง การปกครองคณะสงฆ์และการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการดูแลคณะสงฆ์สังกัดมหานิกาย ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ ของมหาเถรสมาคมและพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

พระธรรมสิทธินายก หมายถึง พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) เจ้าอาวาสวัดจันทาราม วรวิหาร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๔ ถึง เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

๑.๖ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ

คำว่า ผู้นำ เป็นการมองเห็นที่ตัวบุคคล มักจะได้ยินคำพูดที่ใช้เรียกแทนผู้นำในทิศทางที่แตกต่างกันและมีขอบเขตที่กว้างขวางตามทัศนะของผู้พบเห็น ส่วนภาวะผู้นำได้มีการใช้ถ้อยคำอื่นที่แตกต่างกันไป เช่น คำว่า ประมุขศิลป์ ศิลปะการเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำ เป็นต้น เป็นเรื่องที่นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายได้ให้ความสนใจศึกษามาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความมีอำนาจ ความสามารถของบุคคลที่สามารถสั่งการในการบริหารให้งานที่รับผิดชอบประสบความสำเร็จ ภาวะผู้นำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและการจัดการทั้งภาครัฐและเอกชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายขององค์การ เพื่อความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับผู้นำ และภาวะผู้นำให้ชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัย จึงได้นำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ มากล่าวไว้ โดยสรุป เพื่อเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการทั้งหลาย ดังต่อไปนี้

ความหมายของผู้นำมี ๓ ประเด็น ได้แก่

๑. ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มหลายๆ คนที่มีอำนาจอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคน ให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติงาน หรือพฤติกรรมของผู้อื่น ภาวะผู้นำ เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ มากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความมากน้อยของอำนาจอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคน

๒. ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๓. ผู้นำแตกต่างจากหัวหน้า หรือผู้บริหาร คนสองคนนี้อาจเป็นคนเดียวกันก็ได้ แต่ไม่จำเป็นเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคน มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจไม่ใช่ ผู้นำที่แท้จริงของกลุ่ม ผู้นำที่แท้จริง อาจเป็นคนอื่นซึ่งไม่ใช่หัวหน้า หรือผู้บริหาร แต่มีอำนาจ มีอิทธิพล และมีความสามารถจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติตามความคิดเห็นความต้องการ หรือ คำสั่งของตนได้ ทั้งๆ ที่ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใด ๆ^{๑๐}

นอกจากนี้ ผู้นำ คือ หัวหน้าของหน่วยงานหรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงานนั้นนั่นเอง โดยเฉพาะผู้นำในทางการบริหารงานแล้วจะประจักษ์ชัดเจนว่า ผู้นำขององค์การหรือ

^{๑๐} ภิญญา สาร, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕๙.

หน่วยงาน คือผู้บังคับบัญชาสูงสุดของหน่วยงานนั้นๆ พิจารณาในแง่ของกลุ่ม ผู้นำ คือผู้ที่บริหารงานของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยการ การจูงใจ การริเริ่มและการประสานงาน ภาระหน้าที่ของผู้นำ เกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการเป็นส่วนใหญ่พฤติกรรมของผู้นำ ดำเนินไปได้ก็โดยอาศัยอำนาจที่มีเป็นเครื่องมือ” ส่วน “ภาวะผู้นำ คือการใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยกระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้”^{๑๑} ทั้งนี้ ผู้นำ คือผู้ที่มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่ม และมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในหน่วยงาน ทั้งสามารถสร้างควมมีประสิทธิภาพและควมมีประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้นๆ ได้ ดังนั้น ผู้นำ จึงหมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งได้รับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่มเสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม ซึ่งมีอิทธิพล มีอำนาจสามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมาย ที่กำหนดไว้ได้^{๑๒} และยังหมายถึง ผู้นำ คือบุคคลที่มีอำนาจในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีอิทธิพลเหนือผู้ตามสามารถจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติการหรือพฤติกรรมของผู้อื่น มีหน้าที่ควบคุมตรวจตรา ประสานงาน วินิจฉัยสั่งการโน้มน้าวใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดและมีประสิทธิภาพสูงสุดและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยเป็นผู้ชักจูงให้ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องร่วมแรง ร่วมใจทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความสมัครใจ มีความกระตือรือร้นมุ่งให้ได้ผลงานดียิ่งขึ้น ส่วนภาวะผู้นำ คือการที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๑๓} อีกทั้ง ผู้นำ คือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้าและเป็นผู้ตัดสินใจเนื่องจากเป็นผู้มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือทางชั่วก็ได้ ส่วนภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นอาจเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการ สื่อความหมายหรือติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกันกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุ ผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้^{๑๔}

ในทัศนะของพระสงฆ์นักวิชาการ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ผู้นำ คือบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตามหรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งาม ส่วนภาวะผู้นำ คือคุณสมบัติ เช่น สติ ปัญญา ความดีงาม ความรู้ ความสามารถของ

^{๑๑} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

^{๑๒} ยุ้งยุทธ เกษสาคร, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๖.

^{๑๓} กวี วงศ์พุม, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เสริมวิชาชีพปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๔} กิติ ตยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เพลวอักษร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๒.

บุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม^{๑๕} นอกจากนี้ ผู้นำคือผู้ชักพาให้คนอื่น เคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกัน อยู่แล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^{๑๖}

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ และภาวะผู้นำ ดังที่กล่าวมา นักวิชาการ ยังเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ โดยพิจารณาจากปัจจัยสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกันและทฤษฎีภาวะผู้นำเหล่านี้ มีอยู่มากมายในที่นี้จะเสนอเฉพาะทฤษฎีที่เห็นว่ามีประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้

ส่วนทฤษฎีภาวะผู้นำที่เป็นหลักใหญ่ๆ น่าสนใจไว้ ดังนี้^{๑๗}

๑. ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ (Great Man Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้นำมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี คือมีพลังกาย พลังสมองและพลังศีลธรรม ที่สืบเนื่องมาจากพันธุกรรมและสภาพแวดล้อมแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น เลนิน เซอร์ชิล อิตเลอร์ และมุสโสลินี เป็นต้น

๒. ทฤษฎีสภาพแวดล้อม (Environmental Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากภาวะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ผู้ที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในหน้าที่และความชำนาญ (Abilities and Skills) ของเขาในขณะนั้นว่าสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ในยามวิกฤตได้ อย่างเช่น มหาตมะคานธี เป็นต้น

๓. ทฤษฎีบุคคลสถานการณ์ (Personal Situational Theories) ทฤษฎีนี้ได้นำเอาทฤษฎีสองทฤษฎีข้างต้นมารวมกัน ปัจจัยสำคัญที่นักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ สถานภาพปฏิบัติภายใต้ตอบ การรับรู้และพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มของผู้นำและผู้ตาม

๔. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ตอบสนองความคาดหวัง (Interaction Expectation Theories) ผู้ที่จะก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำได้ ต้องมีความคิดริเริ่มและสามารถดูแลโครงสร้างของปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม เพราะจะต้องสามารถตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในกลุ่มตลอดเวลา

๕. ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanistic Theories) ทฤษฎีนี้มุ่งที่จะพัฒนาสถาบันให้มีประสิทธิภาพและมีความเป็นปึกแผ่น โดยเน้นความสำคัญที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป้าหมาย คือ การปฏิบัติการเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งผลงานและน้ำใจจากผู้ร่วมงานในเวลาเดียวกัน

๖. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า การที่ผู้ตามยินยอมหรือยอมรับผู้นำ ก็เพราะทั้งสองฝ่ายมีสัญญาที่จะแลกเปลี่ยนประโยชน์ซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียผลประโยชน์หรือฝ่ายหนึ่งละเมิดสัญญา ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถอดทนต่อไปได้ ภาวะผู้นำ ก็จะหมดความสำคัญลง

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๔.

^{๑๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๑๗} ดิน ปรัชญาพฤทธิ, ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗), หน้า ๖๓๕-๖๓๗.

จะเห็นว่า ทฤษฎีเหล่านี้อธิบายภาวะผู้นำของบุคคล จากปัจจัยที่สำคัญทางบุคลิกภาพ เฉพาะตัว สถานการณ์ สิ่งแวดล้อมและสัมฤทธิ์ผลของการปฏิบัติงาน

ทั้งนี้ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนสมมติฐานต่างๆ ดังนี้^{๑๘}

๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (Trait Theory) โดยมีสมมติฐานว่า ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จ จะมีลักษณะของบุคลิกภาพที่ดี

๒. ทฤษฎีทางสถานการณ์ (Situatist Theory) โดยมีสมมติฐานว่า บุคคลที่ได้รับ การยอมรับว่า เป็นผู้นำที่เหมาะสมที่สุดในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเกิดจากลักษณะของกลุ่มที่เขาเป็นผู้นำ

๓. ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม (Fellowship Theory) โดยมีสมมติฐานว่าเครื่องบ่งชี้คุณภาพของผู้นำก็คือคุณภาพของผู้ตาม ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการประเมินคุณค่าของผู้นำ คือ การวิเคราะห์ ผู้ตามนั่นเอง

๔. ทฤษฎีของผลรวม (Eclectic Theory) ทฤษฎีนี้ เกิดจากการนำเอาคำอธิบายของ ทฤษฎีทั้ง ๓ ข้างต้นมารวมกัน เพื่อจะทำการอธิบายเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ มีนักวิชาการได้เสนอไว้ดังนี้^{๑๙}

๑. Great man Theory ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ลักษณะภาวะผู้นำนั้นได้เกิดมาแต่กำเนิด

๒. Environment Theory ทฤษฎีนี้ก็มีความเชื่อในแง่ที่ว่าลักษณะภาวะผู้นำนั้น เกิดจาก สภาพแวดล้อม เวลา สถานที่และโอกาส

๓. Personal Situation Theory ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาวะผู้นำนั้นนอกจากสถานการณ์และ สภาพแวดล้อมแล้ว ยังมีความสามารถเฉพาะตัวเป็นส่วนประกอบด้วย ดังนั้นผู้นำจึงต้องเป็นบุคคลที่มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถ นอกจากนี้ ยังต้องมีเพื่อนร่วมงานที่ดีด้วย

๔. Interaction Expectation Theory ทฤษฎีนี้ได้ให้ความสำคัญกับปัจจัย ๓ ประการ คือการกระทำ (Action) การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และเจตคติ (Sentiment) ผู้ที่จะเป็นผู้นำได้นั้นจะต้องมีความสามารถในการกระทำ มีมนุษยสัมพันธ์และมีการควบคุมทางใจที่ดี

จากการให้ความหมายซึ่งประกอบด้วยแนวความคิด รวมทั้งทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำนั้น มีอยู่มากมาย ดังนั้น เพื่อให้เกิดการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำอย่างเป็นระบบ นักวิชาการ จึงได้ทำการสรุปแนวความคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำดังกล่าว ดังนี้

การแบ่งหมวดหมู่ของทฤษฎีภาวะผู้นำ แบ่งได้เป็นหมวดหมู่ ๑๐ หมวด คือ^{๒๐}

๑. ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นจุดศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม ภาวะผู้นำ เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงและกิจกรรมของกลุ่ม

^{๑๘} Hodge & Johnson, *Management and Organization Behavior*, (New York : John Willey & Sons, 1970), p. 255.

^{๑๙} Ralph M. Stogdill, *Personal Factor Associated with Leadership Survey of Literature in leadership*, (Marryland Penguin Books, 1967), p.259.

^{๒๐} Barbara Kellman, *Leadership as a Politiczl Act in Leadership : Multidisciplinary Perspectives*, (New Jersey : Prentice Hall, 1984), p.70.

๒. ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพและผลกระทบ เป็นการเชื่อมโยงภาพพจน์ ในอันที่ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถจูงใจผู้อื่นให้ทำหน้าที่ได้สอดคล้องกับภาระที่ได้รับมอบหมาย

๓. ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นศิลปะที่ใช้ในการชี้นำ เป็นการแสดงออกในบริบท ของอำนาจ หรืออิทธิพล จึงมีความพยายามที่จะให้กลุ่มเป็นไปตามแนวทางที่ผู้นำต้องการ

๔. ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นการใช้อิทธิพล ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับพฤติกรรมสมาชิก ภายในกลุ่ม โดยที่มีความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะตอบสนองต่อกันภายใต้ความสมัครใจ

๕. ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ในขณะที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการอำนวยการเรื่องกิจกรรมกลุ่ม

๖. ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นรูปแบบของการชักชวน ภาวะผู้นำยังเป็นการบริหารคน ด้วยการใช้วิธีการจูงใจและมีการสร้างจุดมุ่งหมายร่วมกันโดยไม่ใช้วิธีการบังคับ

๗. ภาวะผู้นำในฐานะที่มีการใช้ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างบุคคลๆ นั้น เกิดจากการที่บุคคลหนึ่งสามารถใช้อำนาจบังคับบุคคลอื่นให้ลดการต่อต้านเท่าที่จะลดลงได้มากที่สุด

๘. ภาวะผู้นำในฐานะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้บรรลุจุดมุ่งหมาย โดยที่ภาวะผู้นำจะเป็นการกระทำ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

๙. ภาวะผู้นำในฐานะการจำแนกบทบาท โดยรวมบทบาทต่างๆ ในกลุ่มเข้าไว้ด้วยกันซึ่งทั้งนี้ก็ด้วยการอำนวยการ เพื่อที่จะให้บรรลุความสำเร็จตามที่ได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้

๑๐. ภาวะผู้นำในฐานะของการมีความคิดริเริ่ม ภาวะผู้นำเป็นผลลัพธ์จากการที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (Group Interaction)

ทั้งนี้ คุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีในฐานะนักบริหาร ประกอบด้วย^{๒๑}

๑. การมีความคิดริเริ่ม หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้นำในการริเริ่มงานใหม่ ๆ มีการวางแผนจัดระเบียบการทำงานเป็นอย่างดี ทำงานหนักอยู่เสมอ เพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จ มีความสุขเมื่องานที่ริเริ่มไว้ประสบความสำเร็จ

๒. การรู้จักปรับปรุงแก้ไข หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้นำในการแสวงหาโอกาสที่จะปรับปรุงอยู่เสมอ เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้ปรับปรุงงานในหน้าที่ของตน มีการกระตุ้นและให้กำลังใจผู้ร่วมงาน และเสนอวิธีการทำงานใหม่ ๆ แก่ผู้ร่วมงาน

๓. การให้การยอมรับนับถือ หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้นำในการชมเชยผู้ใต้บังคับบัญชาที่ทำงานประสบความสำเร็จ ไม่ฉวยโอกาสเอาผลงานของคนอื่นมาเป็นของตน การพยายามดึงเอาความสามารถของผู้ร่วมงาน และสามารถมองเห็นปัญหาในการทำงานรวมทั้งผู้ร่วมงานด้วย

๔. การให้ความช่วยเหลือ หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้นำในการแสดงออกที่พร้อมจะช่วยเหลือผู้ร่วมงานเมื่อมีปัญหา มีความห่วงใยต่อผู้ร่วมงานและมีความกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือผู้ร่วมงาน

^{๒๑} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๙.

๕. การโน้มน้าวจิตใจ หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้นำในการใช้คำพูดเหมาะสมกับคนและสถานการณ์ รู้จักพูดจูงใจให้ผู้อื่นให้คล้อยตาม ใช้ภาษาได้สละสลวย ถูกต้อง สื่อความได้ชัดเจน และทำให้คนศรัทธาและเชื่อถือ

๖. การประสานงาน หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้นำในการประสานงานกับผู้ร่วมงานทุกฝ่าย ให้ทุกฝ่ายทำงานด้วยความเข้าใจและเต็มใจ กระตุ้นและประสานให้ทุกฝ่ายร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงาน และเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานให้ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๗. การเข้าสังคมได้ดี หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของเจ้าอาวาสในการเข้าสังคม การวางตนให้เหมาะสมกับสังคมนั้น ๆ รู้ภูมิหลังของสังคมที่จะเข้าไปร่วมงานและมีเวลาให้กับสังคมอย่างสม่ำเสมอ

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ เกิดขึ้นได้ทั้งทางพันธุกรรมและสถานการณ์ เวลา โอกาส สภาพแวดล้อมทางสังคม ภาวะผู้นำนั้นเป็นศิลปะสำหรับบริหารจัดการและเป็นจุดศูนย์กลางของพฤติกรรม คือใช้อำนาจ อิทธิพล ตามบทบาทหน้าที่ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จ ดังนั้น ผู้นำสงฆ์ ถ้าไม่มีภาวะผู้นำ จะโดยกำเนิดและสภาพแวดล้อมกำหนดก็ตาม จะมีผลทำให้การบริหารงาน ขาดประสิทธิภาพหรือประสบความล้มเหลว ซึ่งในการวิจัยนี้จึงนำแนวคิดของ Daniel E. Griffiths ทั้ง ๗ ข้อ มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระสังฆาธิการ

จากการตรวจสอบเอกสารปรากฏว่า มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพระสังฆาธิการไว้หลายท่าน ดังนี้

"พระสังฆาธิการ" เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ เริ่มใช้มาแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน โดยมีกฎหมายตราสามฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ กำหนดนามเป็นครั้งแรกโดยเปลี่ยนคำว่า "พระคณาธิการ" มาเป็น "พระสังฆาธิการ" ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ รวมคำว่า "พระ" "สังฆ" และ "อิการ" เป็น "พระสังฆาธิการ" แปลตามรูปศัพท์ว่า "พระภิกษุผู้ทำงานโดยสหัชชาตในทางคณะสงฆ์" "พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง" ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่า หมายถึง "พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์" มีตำแหน่งดังนี้

๑. เจ้าคณะใหญ่
๒. เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค
๓. เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด
๔. เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ
๕. เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล
๖. เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส^{๒๒}

^{๒๒} กฎหมายตราสามฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖), บทนำ

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้ เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมาย และครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด ส่วนรองเจ้าคณะ รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่ง ก็เพราะได้รับการมอบหมายจึงบัญญัตินามว่า "พระสังฆาธิการ" ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักร ส่วนเลขานุการเจ้าคณะและเลขานุการรองเจ้าคณะ หาได้เป็นพระสังฆาธิการไม่ เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการ

จากความหมายข้างต้น พระสังฆาธิการ จึงหมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าคณะใหญ่

๒. เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค

นอกจากนี้ คำว่าพระสังฆาธิการ มาจากคำว่า “สังฆ” และ “อธิการ” เป็นพระสังฆาธิการ แปลตามรูปศัพท์ว่าพระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิ์ขาดในทางคณะสงฆ์ หรือ พระภิกษุผู้ทำงานในคณะสงฆ์โลกมีอำนาจเต็มตามหน้าที่ จึงหมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์^{๒๓}

พระสังฆาธิการ เป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ โดยกำหนดตำแหน่งพระภิกษುದำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้ได้แก่ ระดับเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว จะมีอำนาจเต็มตามกฎหมายคณะสงฆ์ กฎ มติ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด พระสังฆาธิการจึงมีลักษณะความเป็นผู้นำในการพัฒนาพระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ที่อยู่ในหมู่บ้าน และในชุมชน โดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของพระสังฆาธิการ พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนา การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุ สามเณร ดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้พระภิกษุ สามเณร มีจริยวัตรทั้งดงาม ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมพระวินัยนับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาได้ยั่งยืน ดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณร มิให้ออกจากพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษา จัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลกรรมทางศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ระบุถึงความสำคัญของพระสังฆาธิการว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำ

^{๒๓} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอำนาจเจริญ, การปฏิบัติงานพระพุทธศาสนา โครงการประชุมพระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๗), หน้า ๘.

ชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจ หน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๔}

พระสังฆาธิการเป็นผู้ขับเคลื่อนการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาให้ปฏิบัติถูกต้อง เป็นประโยชน์ทั้งงานการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์

ดังนั้นพระสังฆาธิการ จึงเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและสร้างศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา และ“พระสังฆาธิการ” เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เริ่มใช้มาแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน โดยมีกฎหมายตราสามัคคี ฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ กำหนดนามเป็นครั้งแรก โดยเปลี่ยนคำว่า “พระสังฆาธิการ” มาเป็น “พระสังฆาธิการ” ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ รวมคำว่าพระ “สังฆ” และ “อธิการ” เป็น “พระสังฆาธิการ” แปลตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิ์ขาดในทางคณะสงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่า หมายถึง “พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์” มีตำแหน่งดังนี้

- ๑) เจ้าคณะใหญ่
- ๒) เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค
- ๓) เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด
- ๔) เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ
- ๕) เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล
- ๖) เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้ เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมาย และครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด ส่วนรองเจ้าคณะ รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่ง ก็เพราะได้รับการมอบหมาย จึงบัญญัตินามว่า “พระสังฆาธิการ” ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักร ส่วนเลขานุการเจ้าคณะและเลขานุการรองเจ้าคณะ หาได้เป็นพระสังฆาธิการไม่ เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาคำสั่งแต่งตั้งพระสังฆาธิการเช่น เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะตำบล ต้องเป็นไปตามกฎหมายตราสามัคคีซึ่งออกตามความพ.ร.บ.คณะสงฆ์ ซึ่งกฎหมายดังกล่าวไม่ใช่กฎหมายที่กระทบกระเทือนสิทธิของคู่กรณีแม้จะมีบทกำหนดโทษไว้ก็ไม่ทำให้เป็นกม.ปค. ดังนั้น มหาเถรสมาคม

^{๒๔} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า.

ซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจในการอนุมัติแต่งตั้งดังกล่าวจึงไม่เป็นการใช้อำนาจทางปกครอง แต่เป็นคำสั่งในกิจการทางปกครองของคณะสงฆ์ตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์^{๒๕}

ตามคู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ คำสั่งของคณะสงฆ์ การแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการไว้ ๗ ข้อ ดังนี้^{๒๖}

๑. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
๒. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
๓. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
๕. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

๖. ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน

๗. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม มีดังนี้ คือ

๑. การแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่ จะต้องมีความสมบูรณ์ทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพ้น ๓๐ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่ารองสมเด็จพระราชาคณะ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุที่มีคุณสมบัติให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม

๒. การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคจะต้องมีความสมบูรณ์ทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพ้น ๓๐ พรรษา และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นเทพ หรือเป็นพระราชาคณะซึ่งเป็นพระคณาจารย์เอกหรือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่มีคุณสมบัติ เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาคจะอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปี และได้รับแต่งตั้งอีกได้

๓. การแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดจะต้องมีความสมบูรณ์ทั่วไปแล้ว จะต้องมีพรรษาพ้น ๑๐ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่า พระราชาคณะชั้นสามัญ หรือเป็นพระคณาจารย์โทขึ้นไปหรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๖ ประโยค การแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดในภาคใด ให้เจ้าคณะภาคนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ เสนอเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม

^{๒๕} สำนักงานเจ้าคณะภาค ๑๖, คู่มือปฏิบัติการคณะสงฆ์, (สุราษฎร์ธานี : สำนักงานเลขาธิการภาค ๑๖ วัดท่าไทร, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

^{๒๖} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, หน้า ๔๑๑.

๔. การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอ จะต้องมีความสมบูรณ์ทั่วไปแล้ว จะต้องมีความพรรษา ๑๐ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร หรือเป็นพระคณาจารย์ตรีขึ้นไป หรือมีเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๔ ประโยค การแต่งตั้งเจ้าอำเภอในจังหวัดใด ให้เจ้าคณะจังหวัดนั้นคัดเลือกผู้ที่มีความสมบูรณ์ดังกล่าวดำเนินเสนอเจ้าคณะภาคเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง โดยอนุมัติของเจ้าคณะใหญ่

๕. การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบล จะต้องมีความสมบูรณ์ทั่วไปแล้ว จะต้องมีความพรรษา ๕ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปี หรือเป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์หรือเป็นพระคณาจารย์ หรือเป็นเปรียญธรรมหรือเป็นนักธรรมเอก การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอใด ให้เจ้าคณะอำเภอคัดเลือกพระภิกษุ ผู้ที่มีความสมบูรณ์ดังกล่าวดำเนินเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง เมื่อได้แต่งตั้งแล้ว ให้แจ้งกรมการศาสนา และรายงานเจ้าคณะภาคเพื่อทราบ

๖. การแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่เป็นพระอารามราษฎร์ จะต้องมีความสมบูรณ์ทั่วไปแล้วจะต้องมีความพรรษา ๕ พรรษา และเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น ในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใด ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้น รวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า ๓ รูปร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้ที่มีความสมบูรณ์ดังกล่าวดำเนินเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสนั้น ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้งในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส นอกจากพระอารามหลวง ให้เจ้าอาวาสพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความสมบูรณ์ และระบุหน้าที่ที่ตนจะมอบหมายให้ปฏิบัติ เสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง

๗. การแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ต้องมีความสมบูรณ์โดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง คือต้องมีพรรษา ๑๐ พรรษา เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชวรวงศ์เธอ สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท ต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี ต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก ส่วนพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่น นอกจากกรุงเทพมหานคร ต้องมีความสมบูรณ์โดยเฉพาะส่วนหนึ่งดังนี้ คือ มีพรรษา ๑๐ พรรษา เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท ต้องมีตำแหน่งไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี ต้องมีตำแหน่งไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท หรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัตไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโทสำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี การแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดคัดเลือกพระภิกษุที่มีความสมบูรณ์ดังกล่าวดำเนินเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อมหาเถรสมาคมพิจารณา ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาค

ดำเนินการในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ให้เจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติและระบุน้ำที่ที่มอบหมายให้ปฏิบัติ แล้วรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาเสนอตามลำดับจนถึงมหาเถรสมาคม สมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ตามมติมหาเถรสมาคมการพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ พระสังฆาธิการ พระสังฆาธิการจะพ้นจากตำแหน่งได้ในกรณีมรณภาพ หรือพ้นจากความประพฤติพระภิกษุหรือลาออก หรือย้ายออกไปนอกเขตที่ตนมีสำนักอยู่ หรือให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่โดยถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ ถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่

สรุป พระสังฆาธิการต้องมีวิญญูติคุณวุฒิการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์จัดการและพัฒนา การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุ สามเณร ดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้พระภิกษุ สามเณร มีจริยวัตรทั้งดงาม ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมพระวินัย นับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาได้ยั่งยืน ดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ สามเณร มิให้ออกจากพระธรรมวินัย

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการตรวจสอบงานวิจัยปรากฏว่า มีผู้วิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้หลายท่าน ดังนี้

กฤษดา ปาวงค์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหารตามการรับรู้ของผู้บริหาร และครูผู้สอน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหารตามการรับรู้ของผู้บริหาร และครูผู้สอนที่มีสถานภาพแตกต่างกัน โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ โดยผู้บริหาร มีการรับรู้สูงกว่าครูผู้สอน ส่วนทางด้านประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และการปฏิบัติงานในสถานศึกษาที่มีขนาดแตกต่างกัน โดยรวมมีการรับรู้ด้านภาวะผู้นำไม่แตกต่างกัน^{๒๗}

จิตติมา พงษ์ไพบูลย์ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาภาวะผู้นำของ พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร)” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ตามทัศนะของนักวิชาการทั่วไปและทัศนะของพระพุทธศาสนาเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีลักษณะที่โดดเด่นเหนือบุคคลอื่น ทั้งในด้านความคิดเทคนิควิธีการในการทำงาน ความมีระเบียบวินัยและมีความรับผิดชอบ สามารถให้ความคุ้มครองดูแลผู้ร่วมงานได้อย่างมีความสุข แนวคิดของนักวิชาการทั่วไปอยู่ที่ผลสำเร็จของงาน

^{๒๗} กฤษดา ปาวงค์, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๑).

จากที่ทุกคนมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ส่วนแนวคิดในทัศนะพระพุทธศาสนานอกจากผลสำเร็จของงานอยู่ที่จุดมุ่งหมายของเพื่อนร่วมงานของทุกคนแล้ว ผลประโยชน์นั้นต้องสร้างความสุขให้กับตนเองและช่วยเหลือให้ผู้อื่นรวมทั้งสรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วไปให้พ้นทุกข์ด้วย ผลการวิจัยพบว่าชีวประวัติ และผลงานของ พระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏี สิริโร), ผศ.ดร. นั้นถือว่ามีพื้นฐานที่มาจากครอบครัวที่ยากจน แต่เป็นผู้ที่ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากและมีจิตใจฝักใฝ่ในการศึกษาจนสามารถพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าในชีวิตสมณเพศและการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งทางคณะสงฆ์ โดยปัจจุบันนี้ได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ในส่วนผลงานด้านการบริหารคณะสงฆ์นั้นพบว่าพระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏี สิริโร).ผศ.ดร. ได้ดำเนินการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ครบทั้ง ๖ ด้านโดยสามารถสร้างประโยชน์ให้กับพระศาสนาและประชาชนเป็นจำนวนมาก ผลการวิจัย พบว่าภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติเมธี(สฤษฏี สิริโร)ผศ.ดร.ในการกิจการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณะสงเคราะห์ โดยท่านได้พยายามนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งภาวะผู้นำของ พระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏี สิริโร),ผศ.ดร.นั้นในบางประเด็นมีความสอดคล้องกับหลักการบริหารและภาวะผู้นำของนักวิชาการสมัยใหม่ อันแสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำของพระสงฆ์สมัยปัจจุบันที่นำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้นั้นสามารถที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้เป็นอย่างดี^{๒๘}

ทองขาน บุญลา ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำพระอธิการมนัส ขนติธมโม เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทองจังหวัดจันทบุรี กรณีศึกษาการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์” ผลการวิจัยพบว่า พระอธิการมนัส ขนติธมโม มีภาวะผู้นำตามกรอบการศึกษา คือการครองตน ครองคน และครองงาน ตามหลักพุทธธรรม และมีพฤติกรรมอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยตามหลักศาสนาพุทธ เป็นพระสงฆ์ที่มีภูมิรู้ ภูมิปัญญา และภูมิธรรม ในการเผยแผ่ธรรม โดยการเทศนาธรรมตามอัธยาศัยก่อให้เกิดการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน โดยการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้เป็นผลสำเร็จ เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจากรากฐานของสังคม ก่อให้ความมั่นคงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นพระสงฆ์ที่ได้นำหลักเกณฑ์การก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของ ครูชบ ยอดแก้ว และพระสุบิน ปณีโต มาปรับปรุงให้มีความเหมาะสมกับชุมชนจังหวัดจันทบุรี โดยใช้เทคนิคและวิธีการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่รวบรัดสามารถก่อตั้งให้เสร็จสิ้นภายใน ๑ วัน ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ สถาบันสงฆ์ควรมีการศึกษาวิธีการในการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อนำไปขยายในการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ให้ครอบคลุมทั้งประเทศ เพื่อดับทุกข์ของประชาชน และน้อมนำพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ ที่มีพระประสงค์ให้พสกนิกรดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงเพื่อสร้างรากฐานของสังคมให้มีความมั่นคงที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบโดยตรงในการพัฒนาชุมชน ควรจะศึกษาและนำวิธีการก่อตั้ง

^{๒๘}จิตติมา พงษ์ไพฑูลย์, “ศึกษาภาวะผู้นำของ พระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏี สิริโร)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ไปขยายผลทั่วประเทศ โดยทำงานร่วมกับพระสงฆ์ กระทรวงศึกษาธิการและโรงเรียนที่มีการบริหารจัดการเรียนการสอนตามแนวพุทธควรจะศึกษาวิธีการบริหารจัดการและให้ความรู้ตามอริยาธยของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการเรียนการสอนตามแนวพุทธให้เป็นผลสำเร็จอย่างแท้จริง และเพื่อยกระดับจิตใจของผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดจันทบุรีควรจะมีตักเตือนเกณฑ์ในการดำเนินงานของกลุ่มให้เคร่งครัด เพราะกฎเกณฑ์ของกลุ่มเป็นกฎเกณฑ์ที่ได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกทุกคน เพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกในชุมชน และต้องคำนึงถึงบทบาทอันสำคัญของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำในการก่อตั้งให้มากยิ่งขึ้น^{๒๙}

ปิยะฉัตร แวงโสธรณ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แบบภาวะผู้นำ สมรรถนะผู้นำ กับความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงาน ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)” ผลการวิจัยพบว่า ความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงาน บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน) อยู่ใน ระดับสูง มีการรับรู้แบบภาวะผู้นำส่วนใหญ่เป็นแบบปรึกษาหารือ มีการรับรู้สมรรถนะผู้นำ ด้านสัมพันธภาพ ด้านการบริหารและการจัดการ และด้านความเป็นผู้นำ อยู่ในระดับปานกลาง พนักงานที่มีอายุ อายุงาน ระดับการศึกษา และระดับเงินเดือนแตกต่างกัน มีความจงรักภักดีต่อองค์กรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนพนักงานที่มีเพศ และสถานภาพสมรสแตกต่างกันมีความจงรักภักดีต่อองค์กรไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แบบภาวะผู้นำมีความสัมพันธ์กับความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงานอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .๐๕ สมรรถนะผู้นำทั้ง ๓ ด้าน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ สมรรถนะผู้นำ และอายุงานสามารถร่วมกันพยากรณ์ความจงรักภักดีต่อองค์กรของ พนักงานได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๓๐}

พระครูไพโรจน์ภักทรคุณ (จิโรจน์ ภาทปญโญ) ได้ศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัย พบว่า ความคิดเห็นของพระภิกษุต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมทั้ง ๗ ด้าน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนกรายด้านเรียงลำดับค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด พบว่า ด้านการศึกษาอบรมอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ ด้านศาสนบุคคล ด้านคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ และด้านปัจจัยการบริหารงานของเจ้าอาวาส ด้านศาสนวัตถุ ด้านศาสนพิธี และด้านการบริหารงานบุคคล ส่วนในด้านภาวะผู้นำ เมื่อจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคลโดยรวม พระภิกษุที่มีอายุ พรรษา การศึกษาทางโลก และการศึกษาทางบาลี ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับพระภิกษุที่มีการศึกษาทางธรรม และตำแหน่งที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสแตกต่างกันซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ และปัญหาส่วนใหญ่

^{๒๙} ทองขาน บุญลา, “การศึกษาภาวะผู้นำพระอธิการมนัส ขนติธมโม เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทองจังหวัดจันทบุรี กรณีศึกษาการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๔๗).

^{๓๐} ปิยะฉัตร แวงโสธรณ์, “แบบภาวะผู้นำ สมรรถนะผู้นำ กับความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงาน ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๔๘).

ของเจ้าอาวาสแต่ละวัด ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาวัดและชุมชนใกล้เคียงอยู่ในระดับปานกลาง และทำแบบเชิงรับอยู่กับที่อยู่กับวัดเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่ขยายขอบเขตการทำงานลงสู่ชุมชนเท่าที่ควร ทำให้ขาดการรับทราบข้อมูล และปัญหาที่แท้จริง เจ้าอาวาสส่วนใหญ่ไม่มีนโยบาย และการวางแผนที่ชัดเจน ขาดการทำงานเป็นระบบมีเครือข่ายซึ่งต่างวัดต่างทำ และที่สำคัญคือขาดบุคลากรที่มีศักยภาพที่จะมาสนองงานด้านการพัฒนาแต่ละด้าน^{๓๑}

พระครูสังฆรักษ์ณรงคฤทธิ์ ฐานวโร ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จันทมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความรู้ความสามารถ ชักนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ตั้งใจประสงค์และเกิดความพึงพอใจ เชื่อว่า ผู้มีภาวะนำพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงภาวะผู้นำไว้ว่าผู้นำต้องมีคุณสมบัติทั้งภายในและภายนอกคือ มีวิสัยทัศน์ ชำนาญงานและเป็นผู้มีอัธยาศัยดี เป็นที่วางใจของผู้อื่น มีบุคลิกน่าเชื่อถือ สง่างาม และต้องรู้จักนำหลักธรรมไปบูรณาการใช้อย่างเหมาะสม หลักธรรมเหล่านั้น ได้แก่ หลักอริยปทัศ ๓ รู้ระบอบการบริหารงานที่เหมาะสมแก่องค์กรและชุมชน, พรหมวิหาร ๔ รู้จักใช้พระเดชและพระคุณ, สังคหวัตถุ ๔ รู้จักหลักการผูกมิตรไมตรีต่อคนอื่นได้ดี, พละ ๕ รู้จักบริหารตนเองอย่างชาญฉลาดและมีความมั่นคงทางสติปัญญาและอารมณ์ ตลอดจนหลักธรรมอื่นๆ ที่มาสนับสนุนความเป็นผู้นำ ได้แก่ (๑) สาราณียธรรม ๖ รู้หลักการบริหารตนและบริหารงานไปพร้อมกัน (๒) หลักทศ ๖ รู้หลักบทบาทและหน้าที่ทางสังคม (๓) หลักอปริหานิยธรรม ๗ รู้หลักบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงประโยชน์องค์กรต้องมาก่อน (๔) หลักสัปปุริสธรรม ๗ รู้หลักบริหารตนและองค์กรอย่างรู้เท่าทันและเป็นการป้องกันความเสียหายอันจะเกิดขึ้นแก่องค์กร และพึงเว้นจากหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาภาวะผู้นำอีก ๓ หมวด คือ (๑) อกุศลมูล ๓ แนวคิดในใจที่ต่อต้านความดี (๒) อัตตาธิปไตย การใช้เผด็จการเบ็ดเสร็จสำหรับบริหารจัดการ และ (๔) อคติ ๔ การวางตนไม่เหมาะสม ส่วนแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำตามทฤษฎีสมัยใหม่มีมาก แต่แนวคิดทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูปมีลักษณะที่โดดเด่นกว่าทุกทฤษฎี เพราะเป็นการบูรณาการทฤษฎีต่างๆ เข้าด้วยกัน อันทำให้ผู้นำมีลักษณะที่ส่งเสริมองค์กรได้มากกว่าและทำงานร่วมกับบุคคลอื่นในหลากหลายมิติ ทฤษฎีภาวะผู้นำทั้งสองหากนำมาบูรณาการอย่างเหมาะสมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อองค์กรและสังคม

บทบาทภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จันทมโม) พบว่า ท่านใช้หลักธรรมภาวะผู้นำที่ดี กล่าวคือ รู้จักการใช้หลักอริยปทัศ ๓ หลักพรหมวิหาร ๔ ในด้านการปกครอง การใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ และการสาธารณูปการ ใช้หลักพละ ๕ ในด้านการศึกษาและการเผยแผ่ นอกจากนั้น ยังได้ใช้หลักธรรมคือ สาราณียธรรม ๖ ที่สนับสนุนภาวะผู้นำ ในด้านการปกครอง ส่งผลให้เกิดความเสมอภาคในองค์กร, การใช้หลักทศ ๖ ในด้านการปกครอง การศึกษาและการเผยแผ่ ทำให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา, การใช้หลักอปริหานิยธรรม ๗ ในด้านการปกครอง ส่งผลให้การบริหารคนและงานของคณะสงฆ์มีความสะดวก

^{๓๑} พระครูไพโรจน์ภักทรคุณ (วิโรจน์ ภทฺทปัญโญ), “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารจัดการคณะสงฆ์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ราบรื่น, การใช้หลักสัปติธรรม ๗ เป็นการบูรณาการความรู้ ศักยภาพ และความฉลาดในการบริหารอย่างมืออาชีพเพื่อประโยชน์ขององค์กร

นอกจากนั้น ยังพบว่า พระราชธรรมโสภณ (จำปี จันทมโม) มีภาวะผู้นำที่สามารถพัฒนาสังคมและองค์กรสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดได้ดี กล่าวคือ ท่านมีภาวะผู้นำที่ดี ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านวัตถุ - ท่านสงเคราะห์แก่วัดต่างๆ ในเขตปกครอง (๒) ด้านจิตใจ - ท่านปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมแก่พุทธศาสนิกชน (๓) ด้านสังคม - ท่านประชุมปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์และส่งเสริมกิจกรรมฝ่ายคฤหัสถ์อยู่เสมอ ทำให้ศาสนกิจสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เป็นที่เคารพรักของผู้ใต้บังคับบัญชาและก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่พุทธศาสนิกชน ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมภาวะผู้นำของท่าน คือ ท่านเป็นพระเถระที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมและมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ดด้วยนั่นเอง^{๓๒}

พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุกอินทร์) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรม ๗” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย สรุปได้คือ ด้านปริสัญญุตตา ด้านอรรถสัญญุตตา ด้านอรรถสัญญุตตา ด้านปุคคลปริปริสัญญุตตา ด้านอรรถสัญญุตตา ด้านมัตตสัญญุตตา และด้านกาลสัญญุตตา การเปรียบเทียบภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานี ตามหลักสัปติธรรม โดยรวมปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้งหมด กล่าวคือ พรรษา ตำแหน่ง การศึกษานักธรรม การศึกษาบาลี ประสบการณ์การปฏิบัติงาน แนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรมของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานี คือ พระสังฆาธิการควรนำหลักสัปติธรรมทั้ง ๗ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และส่งเสริมให้มีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม จะทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานี เกิดเอกภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น^{๓๓}

พระบัณฑิต ญาณธีโร ได้ศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตกที่เหมาะสมในยุคโลกาภิวัตน์ ได้แก่ ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักปาปนิกรรม ๓ หลักอคติ ๔ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ หลักสังคหวัตถุธรรม ๔ หลักสัปติธรรม ๗ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ หลักราชสังคหวัตถุ ๔ หลักสาราณียธรรม ๖ หลักสังคาลสูตรและ หลักอภิธานียธรรม ๗ ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๒ ทั้ง ๖ ด้านที่โดดเด่น ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ สอดคล้องกับภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตก ได้แก่ ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักปาปนิกรรม ๓ และยังมีหลักธรรมของผู้นำที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักสัปติธรรม ๗ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ไทยสามารถนำภาวะผู้นำของพระธรรม

^{๓๒} พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานาโว, “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชธรรมโสภณ (จำปี จันทมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๓๓} พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุกอินทร์), “การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปติธรรม ๗”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

โกศอาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งเป็นภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับหลักธรรมที่เกี่ยวกับผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักปาปณิกธรรม ๓ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ผู้นำคณะสงฆ์ไทยในระดับต่าง ๆ ควรมีภาวะผู้นำดังกล่าว เพื่อที่จะสร้างวิสัยทัศน์ และสร้างแรงบันดาลใจให้แก่คณะสงฆ์ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของ คณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป^{๓๔}

พระมหาทองดี อภิญาโณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา คณะสงฆ์เขตภาษีเจริญ และเขตบางแค กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เขตภาษีเจริญ และเขตบางแค กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๖๔ และเมื่อจำแนกพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกด้านโดยเรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๐, ๓.๖๕, ๓.๖๕, ๓.๖๓, ๓.๖๑ และ ๓.๕๗ ตามลำดับ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เขตภาษีเจริญ และเขตบางแค กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกตามสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า มีความคิดเห็นแตกต่างกันตามพรรษา วุฒิก่อนการศึกษามัธยมศึกษา การศึกษานักธรรม และวุฒิก่อนการศึกษามัธยมศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระภิกษุที่อยู่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ต่างกัน มีอายุต่างกัน และมีตำแหน่งภายในวัดต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างตามระดับนัยสำคัญทางสถิติที่กำหนดไว้ จึงปฏิเสธสมมติฐาน^{๓๕}

พระมหาปัญญา สุขสงค์ ได้ทำการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ) ผลการศึกษาพบว่า พระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคม ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง การศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาความล้าสมัย จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม^{๓๖}

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฐธเมธี ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำ

^{๓๔} พระบัณฑิต สุธีระตฤชนา, “ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศอาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๓๕} พระมหาทองดี อภิญาโณ, “ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา คณะสงฆ์เขตภาษีเจริญ และเขตบางแค กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๓๖} พระมหาปัญญา สุขสงค์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ)”, *ภาคินพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๑)*.

และผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ ตามทัศนะของ พระพุทธศาสนาผู้นำที่ดีต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเอง และยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักอธิปไตย หลักอคติธรรมหลัก อปรีหานิยธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสาราณียธรรม และหลักสปปุริสธรรม ปัญหาที่เกิดขึ้นในการบริหารงาน ส่วนหนึ่งมาจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ^{๓๗}

พระมหาอาคม ปณฺณารโ (บุญยัง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและ ผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตในเขตจังหวัดพัทลุงพบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิคาย มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ส่วนผู้นำชุมชนมี คุณลักษณะโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมาก เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน มีการพัฒนา ด้านศาสนวัตถุ สถานที่ การพัฒนาบุคลากร การพัฒนาด้านศาสนพิธี /มีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน เช่นกัน แต่สิ่งที่ผู้นำชุมชนไม่ได้ช่วยเหลือเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดคือ การจัดนิทรรศการงานวัน สำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาและการปรับปรุงรูปแบบของ การประกอบ ศาสนพิธี ที่เหมาะสม และถูกต้องแก่ชาวชุมชน^{๓๘}

พระมหาอุทัย พลเทโว ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ๑) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ในอำเภอปากช่องจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกรกรรมการวัด และอุบาสก อุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านอยู่ในระดับดีมาก ๒) การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาสในอำเภอปาก ช่องจังหวัดนครราชสีมาตามทัศนะของพระภิกษุไวยาวัจกร กรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกาโดย ภาพรวมและหลายด้านอยู่ในระดับดีมากยกเว้นด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอนอยู่ในระดับปาน กลาง ๓) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอปากช่อง ในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกร กรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านมีความแตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๕ โดยเจ้าอาวาสที่มีอายุต่ำกว่า ๕๐ ปีมีภาวะผู้นำสูงกว่าเจ้าอาวาสที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป^{๓๙}

พระสามารถ อานนโท ได้ศึกษาไว้ในภาวะผู้นำตามหลักสปปุริสธรรม ผลจากการศึกษา วิเคราะห์พบว่าผู้นำโดยทั่วไปและภาวะผู้นำตามหลักสปปุริสธรรมเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำที่ เป็นจุดศูนย์รวม หรือ สร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ร่วมงาน
๒. ผู้นำที่รู้จัก เหตุ หรือ หลักการ วิธีการดำเนินงาน

^{๓๗} พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภุมมธัมมิก, “การศึกษาวเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๓๘} พระมหาอาคม ปณฺณารโ (บุญยัง), “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็น ศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตในเขตจังหวัดพัทลุง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๖).

^{๓๙} พระมหาอุทัย พลเทโว, “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปาก ช่อง จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาบริหารการศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๙).

๓. ผู้นำที่รู้ผล หรือ จุดมุ่งหมาย ในการดำเนินงาน
 ๔. ผู้นำที่รู้จัก ตน ประเมินตนเอง ในกรณีต่างๆ
 ๕. ผู้นำที่รู้จัก ประมาณ ความพอดี ในกรณีการต่างๆ
 ๖. ผู้นำที่รู้จัก กาลเวลา ที่เหมาะสม ในการ ดำเนินงาน
 ๗. ผู้นำที่รู้จัก ระเบียบ กฎเกณฑ์ โครงสร้างของสังคม
 ๘. ผู้นำที่รู้จัก ประเภท ของบุคคลในสังคม ว่า เป็นคนพาล หรือบัณฑิต นำคบหรือไม่
- เมื่อผู้นำได้นำหลักธรรมเหล่านี้ ไปปรับใช้ให้ถูกต้อง เหมาะสมกับหน้าที่แล้ว ความสงบ สุขต่างๆ ย่อมจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้^{๔๐}

วรวิธ บุญยะดา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาจังหวัดเลยพบว่า ระดับภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสโดยภาพรวมอยู่ในระดับต่ำ เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ด้านการเผยแผ่ มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับสูง อายุและระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ไม่มีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพรรษา ระดับการศึกษา และสมณศักดิ์ มีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๔๑}

จากการศึกษาและทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับภาวะผู้นำพบว่า พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชนมาแต่ครั้งอดีต โดยเฉพาะการทำหน้าที่ผู้นำในการเทศนาอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้ตั้งอยู่ในศีลในธรรมและดำเนินรอยตามองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นปัจจุบันพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ผู้นำองค์กรยังถูกกำหนดให้ต้องทำหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ด้วย

จากการตรวจสอบงานวิจัยปรากฏว่า มีผู้วิจัยเกี่ยวกับพระสังฆาธิการไว้หลายท่าน ดังนี้

โชติ บติรัฐ ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารงานของพระสังฆาธิการ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ ในการบริหารภาระงาน มีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์ และกำหนดโทษผู้ที่จะเมิดกฎระเบียบที่วางไว้ และในการบริหารองค์กร มีการทำงานเป็นทีม ประสิทธิภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมายให้ทำ โดยใช้คนตรงกับความรู้และความสามารถในการบริหารภาระงาน มุ่งบริหารอย่างประหยัด คุ่มค่าและสนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อ และในการบริหารองค์กร ได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธาเข้าวัดและปฏิบัติธรรมมากขึ้น ศักยภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขต

^{๔๐} พระสมารถ อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๔๑} วรวิธ บุญยะดา, “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาจังหวัดเลย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๐).

การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงาน และแก้ปัญหาจุดด้อยของบุคลากรในการบริหารงาน ในการบริหารภาระงาน มีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงาน และในการบริหารองค์กร มีการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารคน การบริหารภาระงาน และการบริหารองค์กร ของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ใน ๓ ด้าน มีข้อเสนอแนะดังนี้ ควรมีวิธีการพัฒนาคนให้เก่ง มีความรู้ความสามารถ ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักพระศาสนาที่ถูกต้อง โดยวิธีการส่งเสริมให้พระสังฆาธิการมีการศึกษาและพัฒนาภาวะผู้นำ มีการพัฒนาสมรรถนะภาระงานด้านการบริหาร โดยอบรมให้พระสังฆาธิการให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาจิตใจ จริยธรรมคุณธรรมและให้มีความรู้และทักษะในเรื่องการป้องกันไม่ให้พุทธศาสนิกชนเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา และตั้งมั่นความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนต่อไป^{๔๒}

ประสงค์ เกิดสันโดษ ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารและจัดการงานพระศาสนา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารและจัดการงานพระศาสนา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าในการบริหารและจัดการงานพระศาสนาทั้ง ๖ งาน ได้แก่ งานการปกครองงานการศึกษา งานการศึกษาสงเคราะห์ งานการเผยแผ่ งานการสาธารณูปการ และงานการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก เปรียบเทียบระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารและจัดการงานพระศาสนา ของพระสังฆาธิการจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารและจัดการงานพระศาสนา อยู่ในระดับมากทั้ง ๖ งาน ปัญหาและข้อเสนอแนะ ในการบริหารและจัดการงานพระศาสนา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ปัญหาและข้อเสนอแนะลำดับที่ ๑ คือ ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐรองลงมาคือ ขาดบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการงานศาสนาน้อย ให้ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการงานศาสนาขาดสื่อและอุปกรณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และไม่มีอิสระในการบริหารจัดการพระศาสนา ตามลำดับ^{๔๓}

ปราโมทย์ ภูมิพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานการศึกษาของศึกษาธิการอำเภอ ในทศนะพระสังฆาธิการจังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมพระสังฆาธิการในจังหวัดขอนแก่น มีทัศนะต่อการบริหารงานการศึกษาของศึกษาธิการอำเภออยู่ในระดับมาก โดยพระสังฆาธิการกลุ่มเจ้าคณะอำเภอและสังฆาธิการกลุ่มเจ้าคณะตำบลมีทัศนะต่อการบริหารงานการศึกษาของศึกษาธิการอำเภอ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๔๔}

^{๔๒}โชติ บดีรัฐ, “การบริหารงานของพระสังฆาธิการ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๕).

^{๔๓}ประสงค์ เกิดสันโดษ, “การบริหารและจัดการงานพระศาสนา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดบุรีรัมย์”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๔๙).

^{๔๔}ปราโมทย์ ภูมิพันธ์, “การบริหารงานการศึกษาของศึกษาธิการอำเภอในทศนะพระสังฆาธิการจังหวัดขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓).

พชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารงานพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ทั้ง ๗ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการควบคุมงานด้านการวินิจัยสั่งการ และด้านการบริหารงานบุคคล มีการปฏิบัติในระดับมาก ปัญหาการบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ทั้ง ๗ ด้านโดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการวางแผน และด้านการบริหารงานบุคคลมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง แนวทางการพัฒนาการบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ทั้ง ๗ ด้าน ควรดำเนินการดังนี้ ด้านการวางแผน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการถวายความรู้เกี่ยวกับการวางแผนเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ กรมการศาสนาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจัดหาคู่มือ รูปแบบ เกี่ยวกับการวางแผนให้กับวัด พระสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการต้องได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับระบบการบริหาร และผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิควรเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนของวัด ด้านการจัดองค์การ กรมการศาสนาควรจัดทำรูปแบบหรือแผนภูมิการจัดองค์การให้แก่วัด เพื่อศึกษาและพิจารณาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการถวายความรู้เกี่ยวกับการจัดองค์การแก่พระสังฆาธิการตามโอกาส และควรให้มีการศึกษาดูงานการจัดองค์การทั้งภาครัฐและเอกชน หรือวัดที่มีการจัดองค์การดีเด่นด้านการบริหารงานบุคคล ควรมีการอบรมบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อให้มั่นใจว่าจะเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง ต้องให้การศึกษอบรมพระธรรมวินัยแก่ผู้เข้ามาบวช ทั้งก่อนบวช และระหว่างบวช สรรหาบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีความรู้ ความสามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การศาสนาศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการวินิจัยสั่งการ การบริหารวัดต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของวัด เช่น ร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เจ้าอาวาสนำข้อมูลมาประกอบการตัดสินใจ ก่อนสั่งการแต่ละครั้งต้องศึกษาและให้ความสำคัญกับทรัพยากรการบริหาร คือ บุคลากร เงิน วัสดุ อุปกรณ์ และการจัดการ ควรศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่ตัดสินใจเป็นอย่างดีก่อนการวินิจัยสั่งการ ด้านการควบคุมงาน พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ การปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรมและและการกระทำความเหมาะสม พระสังฆาธิการควรดำเนินการให้พระภิกษุทุกรูปในวัดมีภาพลักษณ์ที่ดีเพื่อก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ประชาชน ควรจัดหางบประมาณเพื่อพัฒนาวัดให้มีสภาพที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมเช่น ความสงบ ร่มรื่น สะอาด สวยงาม สะดวกต่อการปฏิบัติศาสนกิจและการศึกษาพระธรรมวินัย ด้านการประสานงาน ควรบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ การประสานงานที่ดีระหว่างประชาชนกับวัดควรจัดเครื่องวัดอย่างมีระบบเพื่อสะดวกต่อการให้บริการแก่ประชาชน ในกิจการทางพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ควรร่วมมือกับชุมชนจัดโครงการปาฐกถาโครงการอุทยานการศึกษา เพื่อการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการประสานงาน กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดต่อไป ด้านการเสนอรายงาน ทุกวัดควรจัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดดำเนินการให้ชุมชนทราบ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ ควรให้ความสำคัญกับการรายงานผลการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด การรายงานผลแต่ละครั้งควรดำเนินการ

ดังนี้ รวบรวม ตรวจสอบข้อมูล จัดประเภทเรื่องราว เรียงลำดับ สรุป และเตรียมเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการเผยแพร่ข่าวสาร^{๔๕}

พระครูสถิตนภคุณ เสนสุข ได้ศึกษาเรื่อง “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” ผลการวิจัยพบว่า ในส่วนของการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสในด้านสาธารณูปการ เจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธรปฏิบัติหน้าที่ในระดับมาก เกี่ยวกับการจัดการ ศาสนศึกษาภายในวัด กลุ่มตัวอย่างระบุการปฏิบัติหน้าที่ในด้านนี้กลุ่มเจ้าอาวาสอยู่ในระดับปานกลาง เช่น การกวาดชั้นให้พระภิกษุสามเณรที่พรรษาไม่ถึง ๕ และสามเณรที่ยังไม่ได้เรียนนักธรรมได้เรียนพระธรรมวินัย การจัดตั้งวัดให้เป็นโรงเรียนนักธรรมและปริยัติธรรมประจำจังหวัด โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ การจัดการเรียนการสอนให้แก่พระนวกะแล้วแต่อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการจัดการศึกษาสงเคราะห์ คือ การให้การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนซึ่งนอกเหนือการปฏิบัติหน้าที่ทางการศึกษาในทางคณะสงฆ์ กลุ่มตัวอย่างส่วนมากระบุว่า กลุ่มเจ้าอาวาสให้ความเอาใจใส่อยู่ในระดับสูง ยกเว้นการสอนศีลธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษา จัดอยู่ในระดับปานกลาง การจัดการด้านสาธารณูปการคือการจัดการให้วัดเป็นสถานที่ที่ร่มเย็น ศูนย์กลางชุมชนทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และการดูแลเสนาสนะ ศาสนวัตถุในวัด กลุ่มเจ้าอาวาสให้ความเอาใจใส่ในระดับที่สูง ยกเว้นการสงเคราะห์อาหารยามขาดแคลนและการจัดการโครงการต้นไม้ธรรมะหรือต้นไม้พูดได้ ความเอาใจใส่อยู่ในระดับปานกลาง เช่นเดียวกับการจัดการด้านสาธารณสงเคราะห์ กลุ่มตัวอย่างส่วนมากระบุว่ากลุ่มเจ้าอาวาสให้ความเอาใจใส่ในระดับปานกลาง การจัดการศาสนสมบัติของวัด ตามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง เจ้าอาวาสมีความเอาใจใส่ในการจัดการศาสนสมบัติของวัดในระดับที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดเก็บศาสนสมบัติให้เป็นระเบียบ ส่วนงานด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา กลุ่มตัวอย่างส่วนมากระบุว่ากลุ่มเจ้าอาวาสมีความเอาใจใส่ในด้านนี้อยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงพระธรรมเทศนา และการกล่าวสัมโมทนียกถาในวันธรรมสวนะ และการแสดงธรรมเทศนาตามกาลนิยมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเทศน์มหาชาติ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด นอกจากนี้ การเทศนาสั่งสอนในวัดหรือบ้านผู้อาราธนา การบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ การแสดงพระธรรมเทศนาในการทำบุญตามเทศกาล ก็มีการปฏิบัติอยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกัน ส่วนปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ที่กลุ่มตัวอย่างส่วนมากระบุเป็นปัญหาของตัวบุคคลซึ่งส่งผลต่อการดำเนินการของส่วนรวมได้แก่ เจ้าอาวาสไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของพระลูกวัด คณะกรรมการวัดและประชาชน เจ้าอาวาสเห็นแก่ลาภสักการะ ชอบสะสมทรัพย์และไม่เอาใจใส่ภาระงานของวัด ในขณะเดียวกันก็มีปัญหาที่สะท้อนจากฝ่ายเจ้าอาวาส ก็คือฝ่ายประชาชนมักจะปฏิบัติตนมีอำนาจภายในวัด ขัดขวางอำนาจการตัดสินใจในกิจการต่าง ๆ ของเจ้าอาวาสโดยเฉพาะ การจัดซื้อจัดจ้างวัสดุอุปกรณ์หรือทรัพย์สินต่าง ๆ ในประเด็นนี้กลุ่มตัวอย่างได้เสนอแนวทางแก้ไขว่า น่าจะมีการอบรมประชาชนให้เข้าใจระเบียบปฏิบัติและพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ ส่วนปัญหาอุปสรรคหลัก ๆ อีกประเด็นหนึ่งที่

^{๔๕} พชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม, “การบริหารงานพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๓).

กลุ่มตัวอย่างเสนอก็คือ ปัญหาด้านงบประมาณ ดำเนินการเกี่ยวกับถาวรและกิจการต่าง ๆ ในวัด ซึ่งสรุปเป็น ๒ ประเด็น คือ งบประมาณไม่พอและงบประมาณพอแต่นำมาใช้ไม่ได้ต้องผ่านความคิดเห็นจากหลายฝ่าย^{๔๖}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปัญญา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรจะเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน^{๔๗}

พระครูอุทัยกิจพัฒนา (วิรัตน์ สุกอินทร์) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปตปริสสธรรม ๗ ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปตปริสสธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย สรุปได้คือ ด้านปริสสญุตตา ด้านอัตตญุตตา ด้านอรรถญุตตา ด้านบุคคลปริสสญุตตา ด้านธัมมญุตตา ด้านมัตตญุตตา และด้านกาลญุตตา การเปรียบเทียบภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานี ตามหลักสัปตปริสสธรรม โดยรวมปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้งหมด กล่าวคือ พรรษา ตำแหน่ง การศึกษานักธรรม การศึกษาบาลี ประสบการณ์ การปฏิบัติงาน แนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักสัปตปริสสธรรมของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานี คือ พระสังฆาธิการควรนำหลักสัปตปริสสธรรมทั้ง ๗ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และส่งเสริมให้มีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม จะทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดอุทัยธานีเกิดเอกภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น^{๔๘}

พระมหาบุญณวิทย์ บุญณวิชัย ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ๑) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ มีดังต่อไปนี้ คือ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ อคติ ๔ อิทธิบาท ๔ อธิษฐานธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อริยทรัพย์ ๗ สัปตปริสสธรรม ๗ มรรคมรรค ๘ และนาถกรรมธรรม ๑๐ ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ๒) คุณลักษณะภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา พบว่า พระสังฆาธิการมี

^{๔๖} พระครูสถิตินภคุณ เสนสุข, “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๔๗} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปัญญา, “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๔๘} พระครูอุทัยกิจพัฒนา (วิรัตน์ สุกอินทร์), “การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปตปริสสธรรม ๗”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

คุณลักษณะภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๑๒ และเมื่อจำแนกรายเป็นด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศาสนศึกษา ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ๓) การเปรียบเทียบทัศนะเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่านิสิตมีทัศนะแตกต่างกันตามคณะ และชั้นปีที่ศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนนิสิตที่มีอายุ พรรษาการศึกษาชั้นกรรมและการศึกษาบาลี ต่างกัน มีทัศนะเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๔๙}

พระมหามณเฑียร วรธมโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆคือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล คือ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ อายุ จำนวนพรรษาวุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรม พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งวุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๕๐}

พระมหาสามารถ แพรศิริ ได้วิจัยเรื่อง “สภาพการบริหารงานวัดของพระสังฆาธิการ กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์” ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารงานวัดของพระสังฆาธิการ กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์ โดยภาพรวม ๖ ด้าน คือ ด้าน ปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านสาธารณสงเคราะห์ และด้านสาธารณูปการ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารงานวัด ของพระสังฆาธิการ กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์ จำแนกตามประเภทวัดเป็นวัดพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๕๑}

^{๔๙} พระมหาปุณณวิทย์ ปุณณวิชโย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๕๐} พระมหามณเฑียร วรธมโม, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๕๑} พระมหาสามารถ แพรศิริ, “สภาพการบริหารงานวัดของพระสังฆาธิการ กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์”, *วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒).

สรุปจากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วพบว่า มีความสอดคล้องกันในการศึกษาถึงภาวะผู้นำที่ดี ที่มุ่งศึกษาถึงคุณลักษณะ คุณสมบัติ พฤติกรรมของการเป็นผู้นำที่ดี และการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์การเพื่อการเป็นภาวะผู้นำที่ดีนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารองค์การ เพื่อที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การ เพื่อขับเคลื่อนให้องค์การบรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาเฉพาะราย (Case Study, Life History Collection) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๑.๗.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน ๑๐ รูป/คน ดังนี้

๑) พระธรรมสิทธินายก	ที่ปรึกษาเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
๒) พระเทพวิริยาภรณ์	รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
๓) พระราชปรีดีเวที	รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
๔) พระราชรัตนภรณ์	เจ้าคณะเขตบางซื่อ
๕) พระสุธีธรรมโสภณ	เจ้าคณะเขตบางพลัด
๖) พระปรีดีทวี	เจ้าคณะเขตธนบุรี
๗) พระครูชัยสารสุนทร	เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่
๘) พระมหาทองใส วรปญโญ	อดีตเลขานุการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
๙) ดร.อำนาจ บัวศิริ	รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
๑๐) พลตรี เฉลิมชัย เสี่ยงใหญ่	อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิดจากนั้นได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้แก้ไขตามอาจารย์ที่ปรึกษาไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่านตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องระหว่างแบบสัมภาษณ์กับเนื้อหาวัตถุประสงค์ ซึ่งจากผลการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยได้รับความเชื่อมั่นหรือความเที่ยงตรงของแบบสัมภาษณ์อยู่ในระดับ ๑.๐๐ ทุกข้อ

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

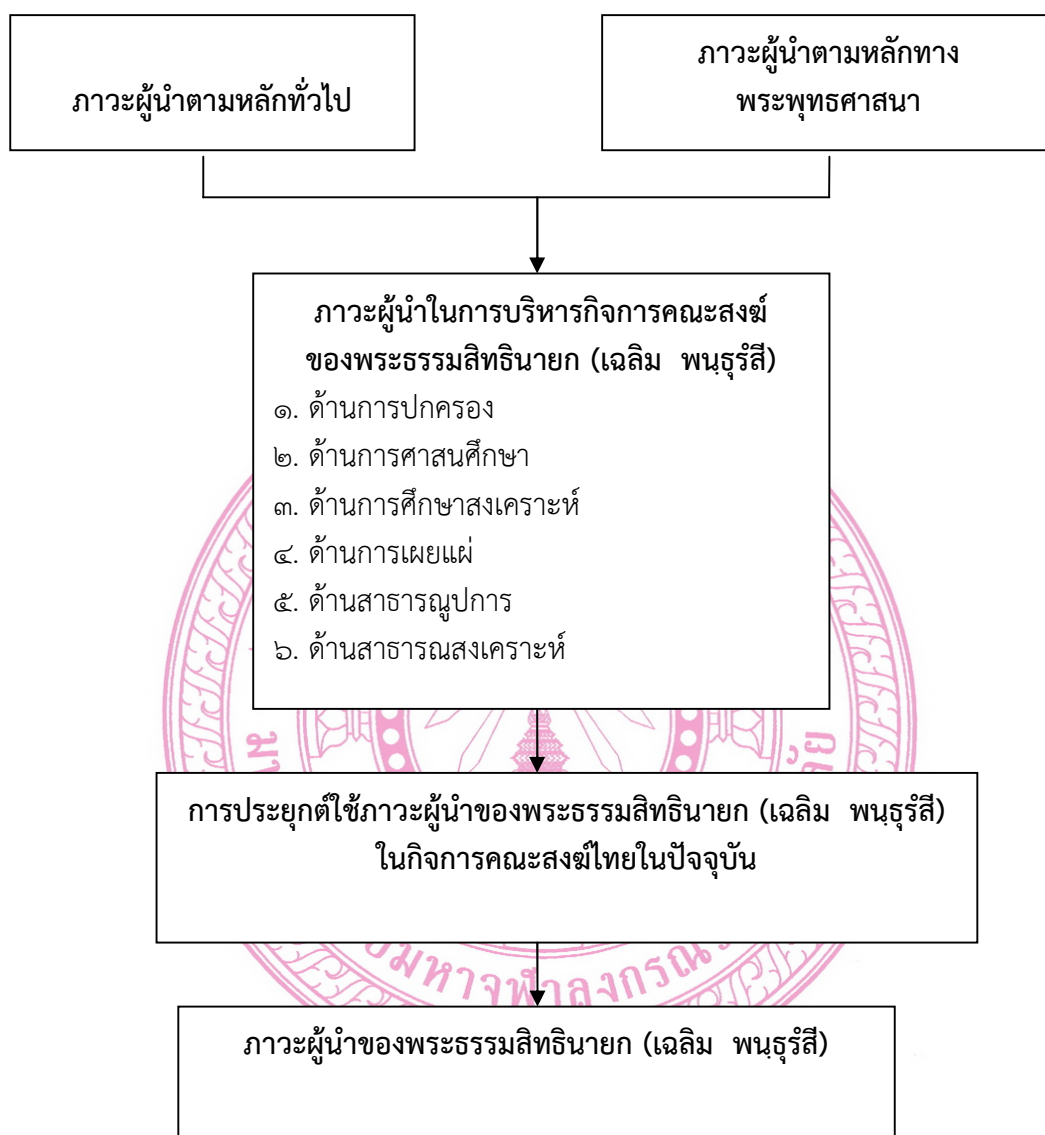
การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) จำนวน ๑๐ รูป/คน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลกระทำโดยการสัมภาษณ์โดยการนัดล่วงหน้า มีการใช้อุปกรณ์ในการบันทึกเสียงข้อมูลการสัมภาษณ์ โดยผู้สัมภาษณ์ทำการบันทึกและตั้งใจฟังร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมของผู้ถูกสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจัดเก็บแบบสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ระหว่างเดือนมกราคม ๒๕๕๖ ถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๕๖ รวม ๖ เดือน

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท และประมวลผลเข้าด้วยกัน รวมทั้งใช้แนวคิดจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพรวม และนำเสนอข้อมูลเป็นความเรียง

๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)” ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) อธิบายได้ว่าขั้นตอนนี้เป็นการกำหนดตีกรอบภาวะผู้นำทั่วไป และภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นเป็นการศึกษาประวัติและภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) ต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ และขั้นตอนสุดท้ายเป็นการสังเคราะห์ คือ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงหลักภาวะผู้นำโดยทั่วไป และหลักภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงแนวทางการนำภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) มาประยุกต์ใช้ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน
- ๑.๙.๔ ผลการวิจัยนี้จะได้นำจัดทำการเผยแพร่เพื่อเป็นตัวอย่างของการมีภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในระดับสูงต่อไป

บทที่ ๒

ภาวะผู้นำตามหลักทั่วไปและภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาวะผู้นำตามหลักทั่วไป และภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักทั่วไป

- ๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ
- ๒.๑.๒ ความหมายของภาวะผู้นำ
- ๒.๑.๓ คุณสมบัติของผู้นำ
- ๒.๑.๔ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ
- ๒.๑.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา

- ๒.๒.๑ กำเนิดผู้นำ
- ๒.๒.๒ ลักษณะของผู้นำ
- ๒.๒.๓ หลักธรรมสำหรับผู้นำ
- ๒.๒.๔ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักทั่วไป

โดยทั่วไปนักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ” (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) ส่วน “ภาวะผู้นำ” (Leadership) นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอความหมาย “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” ตามที่นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ

จากการรวบรวมเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ มีนักวิชาการผู้อธิบายเกี่ยวกับความหมายของผู้นำไว้มากมาย ดังนี้

ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัว

ก็จัดว่าเป็นผู้นำ^๑ นอกจากนี้ ผู้นำ คือลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุง และการรักษาขวัญและกำลังใจของกลุ่มทำให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด^๒ ทั้งนี้ยังสอดคล้องว่า ผู้นำ คือ บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งมาได้รับการยกย่องขึ้นมาเป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชา และอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือชั่วได้^๓ รวมถึง ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีลักษณะและคุณสมบัติเหมาะสมที่จะชักจูงใจและแนะนำคนอื่นให้ทำงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม^๔ ทั้งนี้ ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่มสามารถที่จะจูงใจ ชักนำ หรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจต่างๆของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ^๕ อีกทั้ง ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายโดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด โดยใช้วิธีการจูงใจและอาศัยบุคลิกภาพของตนเอง ที่ทำงานให้สำเร็จด้วยลักษณะต่างๆ คือ การใช้อำนาจ การกำหนดเป้าหมาย ทัศนคติองค์กร การทำหน้าที่ผู้นำโดยอาศัยความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวที่เหมาะสม^๖ ยังมีความหมายเพิ่มเติมว่า ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ จะต้องวิเคราะห์ตัดสินใจโดยมองอย่างลึก มองภาพรวมทั้งหมด และปฏิบัติตัวอย่างอ่อน อดทน เอาใจใส่และสมองเข้า สัมผัส สามารถวางแผนที่ชัดเจน จัดแผนงาน แผนคน และแผนเงินให้เข้ากันกระจายและมอบให้เป็น ตลอดจนการควบคุมนโยบายต่างๆ หรือแผนงาน ขององค์กรให้สามารถดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย^๗ ก็ยังรวมถึงว่า ผู้นำ คือ ผู้มีชื่อเสียง มีความสามารถในการนำผู้อื่น และมักจะหมายถึงผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญในทางบริหาร เป็นผู้ที่ถูกกลุ่มถือว่ามีอำนาจต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ตนร่วมกิจกรรมอยู่^๘ จนถึงว่า ผู้นำอาจจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ซึ่งเรามักจะรับรู้เกี่ยวกับผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่เสมอ เนื่องจากบุคคลนั้นมีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้สมาชิกแสดงพฤติกรรมที่มีน้ำหนักและเป็นเอกภาพ โดยเขาจะใช้ภาวะผู้นำในการปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อ

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^๒ ถวิล ธาราโกชน, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สนพ.โอเคียนส์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๗.

^๓ ธรรมรส โชติคุณุช, **มนุษย์สัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๙), หน้า ๑๓๑.

^๔ โสภ ฐพิกุลชัยและคณะ, **เทคนิคการให้บริการปรึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑๙.

^๕ สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วรรณ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

^๖ เสนาะ ดิยาว, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖

^๗ สิบปันท์ เกตุทัต, “วิสัยทัศน์กว้างไกลปฏิบัติได้ผลจริง,” ใน **ผู้นำ**, สงวน นิติยารัมภ์พงศ์ และ **สุทธิลักษณ์ สติตะสิริ บรรณาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

^๘ อาชวน วายวานนท์, **ภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๕.

สัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^๙ ยังมีคำกล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการที่จะทำให้องค์การดำเนินไปอย่างก้าวหน้า และบรรลุเป้าหมาย โดยการใช้อิทธิพลเหนือทัศนคติและการกระทำของผู้อื่น^{๑๐}

นักวิชาการต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของผู้นำไว้ว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้เป็นผู้ควบคุมและประสานงานให้กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย^{๑๑} ยังรวมถึงว่า ผู้นำ คือผู้ที่อยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ มีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของตนเองและสมาชิกของชุมชนนั้น^{๑๒} นอกจากนี้ ผู้นำคือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเองและสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และทำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๑๓} รวมทั้ง ผู้นำ คือ ผู้ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และมีความสามารถที่จะจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายนั้น^{๑๔} และ ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร และเป็นผู้นำกำหนดทิศทางขององค์กรประสานความร่วมมือกันของบุคคลในองค์กร เพื่อให้องค์การดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมายของวิสัยทัศน์ที่วางไว้^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป ผู้นำ หมายถึง ผู้มีกลยุทธ์ มีศิลปะ มีอิทธิพลสามารถชักนำผู้อื่นได้ให้เขาเกิดความวางใจ เชื่อใจ พร้อมทั้งให้ความเคารพนับถือ ให้ความร่วมมือทุกด้าน และให้เขาเกิดความมั่นใจในความสามารถในการเป็นผู้นำของตน ซึ่งสามารถสร้างความสำเร็จแก่ตนและผู้ปฏิบัติตาม นำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้

๒.๑.๒ ความหมายของภาวะผู้นำ

จากการรวบรวมเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ มีนักวิชาการผู้อธิบายเกี่ยวกับความหมายของภาวะผู้นำไว้มากมาย ดังนี้

ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุ

^๙ มัลลิกา ดันสอน, พงศิกรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสหวิชาการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

^{๑๐} วิภาดา คุปตานนท์, การจัดการและพหุติกรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๗.

^{๑๑} F.E. Fiedler, A Theory of Leadership Effectiveness, (New York : McGraw – Hill Book, 1967), p. 8.

^{๑๒} Rederick Bell, David V. Edwards & R. Harrison Wagner, Political Power : A Rederick Theory and Research, (New York : The free Press, 1969), p.112.

^{๑๓} Raymond J. Burdy, Fundamental of Leadership Readings, (Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972), p. 43.

^{๑๔} David J. Campbell, Organizations and the business Environment, (Oxford : Butterworth Heinemann, 1997), p. 169.

^{๑๕} Frankin Covey, The Four Roles Leadership, (USA : Frankin Covey Co.,Ltd., 1999), pp. 8-11.

ตามเป้าหมาย^{๑๖} ยังรวมถึง ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความหมายของบุคคลหนึ่งที่จูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมมือกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๑๗} ทั้งนี้ ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะในการชักจูงผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มใจ เต็มความสามารถ และกระตือรือร้น หรือภาวะผู้นำ คือ ผู้ที่เป็นแบบอย่างมีความสามารถพิเศษ แสดงบทบาทในการสั่งการและออกคำสั่งที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่นได้^{๑๘} นอกจากนี้ ภาวะผู้นำ คือ ความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่งหรือผู้มีอิทธิพลให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำมิใช่เป็นผู้ผลักดันแต่เป็นผู้ดึงโดยแจ้งให้ผู้ตามทราบแนวทางปรารถนาให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง^{๑๙} อีกทั้ง ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติพิเศษ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจ^{๒๐} ยังรวมถึง ภาวะผู้นำ คือ พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน หรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำ (Leaders) และผู้ตาม (Followers) ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วม หรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่น และให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร^{๒๑} นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นกระบวนการมิใช่บุคคล ถึงแม้ว่าจะขึ้นอยู่กับความชอบธรรมในการใช้อำนาจของตัวผู้นำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางและเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการภาวะผู้นำและผู้ตาม เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้หากไม่มีผู้ตามจะมีผู้นำไม่ได้ ภาวะผู้นำจึงเป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่มเพื่อกำหนดเป้าหมายและการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๒๒} และยังรวมถึง ภาวะผู้นำ เป็นลักษณะความสัมพันธ์ รูปแบบหนึ่งระหว่างคนในกลุ่ม เป็นความสัมพันธ์ที่บุคคลหนึ่งหรือหลายคน ซึ่งเราเรียกว่า ผู้นำ สามารถทำให้คนส่วนมากเป็นผู้ตาม ดำเนินการไปในทิศทางและวิธีการที่ผู้นำกำหนดหรือต้องการ^{๒๓}

นักวิชาการต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ บุคลิกภาพในการกระทำการภายใต้เงื่อนไขของกลุ่ม สถานการณ์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่

^{๑๖} กวี วงศ์พุ่ม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

^{๑๗} กิติ ตัญญาคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บัดเตอร์ฟรายการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐

^{๑๘} ฉายศิลป์ เชี่ยวชาญ และคณะ, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘.

^{๑๙} เถาว์ลัย นันทาวิวัฒน์, หลักการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิต, ๒๕๔๙) หน้า ๔.

^{๒๑} รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๒๒} นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์, การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕.

^{๒๓} ปรัชญา เวสารัชช, ผู้นำองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : รัฐศาสตร์สาร, ๒๕๒๓), หน้า ๒๗.

เกี่ยวข้องกับบุคคลทั้งในเชิงผล เพื่อให้มีภาวะผู้นำครอบงำบุคคลอื่นได้^{๒๔} ยังรวมถึง ภาวะผู้นำว่าเป็นคุณสมบัติของการที่บุคคลใช้อิทธิพลกับบุคคลอื่น และสามารถทำให้บุคคลอื่นรับฟังและเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ยอมทำตามคำแนะนำของเขา ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์^{๒๕} อีกทั้ง ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการใช้อิทธิพลต่อกลุ่มในองค์การเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๒๖} นอกจากนี้ ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการซึ่งผู้นำจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคิดหวัง ค่านิยม และความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจาของบุคคลที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วย เพื่อที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน และผู้นำต้องแสดงออกถึงพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าควรสนับสนุนในความสามารถของพวกเขา ทั้งนี้ ภาวะผู้นำเป็นการประกอบกันของลักษณะที่บุคคลชักนำให้บุคคลอื่น กระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการได้^{๒๗} และมีการมองภาวะผู้นำในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม โดยมีผู้นำเป็นตัวแทนในการเปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม ภาวะผู้นำจึงเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพล และปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติงานของสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มด้วย^{๒๘}

จากการให้ความหมายของนักวิชาการ เกี่ยวกับภาวะผู้นำ ดังกล่าวนั้นเป็นคุณสมบัติภายในของผู้นำหรือหัวหน้าที่แสดงออกโดยการใช้อำนาจหน้าที่ อิทธิพลการกระตุ้น ชักนำ และการจูงใจ ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามด้วยความกระตือรือร้นและเต็มใจ คุณสมบัติของผู้นำจึงเป็นกลไกการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งผู้อื่นสามารถที่จะยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดีได้

๒.๑.๓ คุณสมบัติของผู้นำ

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น มนุษย์ใช้ว่าจะมีคุณสมบัติของผู้นำกันได้ทุกคนมีเพียงบางคนที่สามารถจะเป็นผู้นำได้ ผู้นำจึงมีคุณสมบัติบางอย่างที่ผู้อื่นไม่มี นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้รวบรวมคุณสมบัติที่สำคัญ ๆ ของผู้นำทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจที่ผู้นำพึงมีดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำ ก็คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม^{๒๙}

^{๒๔} Emory S. Bogardus, **Leaders and Leadership**, (New York : Appleton – century Crofts, Inc., 1934), p. 313.

^{๒๕} Solomal Ben, **Leadership of Youth**, New York : Youth Service T.N. Whitehead, (1963), **Leadership in Free Society**, (Cambridge : Harvard University Press, 1950), pp. 4 - 5.

^{๒๖} Ralph Stogdill, **Leadership Membership and Organization**, (Psychological Bulletin, 1950), p. 4.

^{๒๗} Rensis Likert, **The Human Organization : Its Management and Values**, (New York : McGraw - Hill, 1967), p. 172

^{๒๘} Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., & Donnelly, J.H., **Organization Behavior Structure Process. (9th ed)**, (New York : McGraw-Hill, 1997), p. 272.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ภาวะผู้นำ**, หน้า ๔.

มีรวบรวมคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญ ๆ ที่ผู้นำต้องมีดังนี้^{๓๐}

๑) พลังกายและพลังประสาท ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็งมีกำลังใจ กล้าแกร่ง มีความอดทนกว่าคนธรรมดา ในเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองหรือสังคมขึ้นต้องมีความ มั่นคงและวางเฉยไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกอยากได้ออกมา ผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้จะต้องมีพลังกาย และพลังประสาทเข้มแข็งจริง ๆ และยิ่งไปกว่านั้นการเป็นผู้นำจะต้องทำงานหนักกว่าคนธรรมดา หมายความว่าผู้นำต้องฉลาดรอบรู้ในการบริหารที่ควรหรือไม่ควรแก่หน้าที่ไม่ปล่อยงานให้เป็นหน้าที่ ของผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว และผู้นำต้องทำงานมากตรากตรำงานเป็นเวลาหลายชั่วโมง มี เวลาพักผ่อนน้อย ถ้าหากพลังกายและพลังประสาทไม่แข็งแรงจริง ๆ อาจเกิดความเจ็บป่วยหรือสูญเสีย ภาพในตนเองบกพร่องไป

๒) รู้จุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะพัฒนา คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ผู้นำจะต้องมี คือ การมีนโยบาย หรือแผนปฏิบัติงานที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จ ผู้นำจะต้องรู้ว่าเป้าหมายในการพัฒนา นั้นมุ่งหมายไปในแนวทางใด ตนควรจะแสดงบทบาทอย่างไรที่จะทำให้เป้าหมายเหล่านี้บรรลุผล เป้าหมายเหล่านี้จะเป็นจริงได้ถ้าหาก

(๑) มีวิธีการที่แน่นอน ชัดเจน เพื่อการบรรลุเป้าหมายนั้น

(๒) คนอื่นสามารถเข้าใจ หรือสามารถอธิบาย ให้คนอื่นเข้าใจเป้าหมายและวิธีการ นั้น ๆ ได้

(๓) คนอื่น ๆ มีความเห็นด้วย และเข้าใจวิธีการนั้น ๆ

(๔) ผู้นำต้องมั่นคงและจริงจัง และพยายามทำเป้าหมายนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา

๓) ความกระตือรือร้น ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้น บากบั่นขวนขวายที่จะทำให้ เป้าหมายของตนสัมฤทธิ์ผลให้ได้ ความกระตือรือร้นจะทำให้เขายึดมั่นอยู่กับเป้าหมายและแผนงาน นั้น อันจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพลอยกระตือรือร้นในการทำงานไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการ ตามแผนงานนั้นราบรื่นขึ้น

๔) ความเป็นมิตรและความรัก ผู้นำต้องมีความรักและความเป็นมิตรต่อพนักงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความโอบอ้อมอารีเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงานและเมื่อมีโอกาสควร แสดงความห่วงใยให้ปรากฏชัดเจน การรู้จักครอบครัวของบริวารและการได้ถามสารทุกข์สุกดิบของ บริวารและของคนในครอบครัวของเขา จะเป็นพลังเสริมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างศรัทธาในตัวผู้นำให้ แนบแน่นต่อไป

๕) ความน่าเชื่อถือ ผู้นำจะต้องทำตนให้เป็นคนที่น่าเชื่อถือได้ โดยการพูดจริงทำจริงตาม สัญญาประชาคม ไม่เป็นคนหละหลือเล่ห์ หรือท้อแท้จับจด บริวารและคนใกล้ชิดจะได้มีความ มั่นใจว่า พวกเขาสามารถฝากอนาคตและผลประโยชน์ของพวกเขาไว้กับผู้นำได้ผู้นำจะต้องระมัดระวัง พฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อคุณค่า (Values) หรือมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมที่เป็นอยู่ ในขณะนั้น

^{๓๐} Ordway Tead อ้างใน ณรงค์ สีนสวัสดิ์, สังคมกับการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๔๘ - ๖๒.

๖) ความกล้าในการตัดสินใจ ความกล้าในการตัดสินใจเป็นคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ปัญหาที่เผชิญหน้าผู้นำอยู่นั้นเป็นปัญหาสำคัญ ๆ เกี่ยวกับความเสื่อมถอยหรือความรุ่งเรืองของประเทศชาติและองค์กรต่าง ๆ ปัญหาแต่ละปัญหาอาจมีทางออกหลายทางจะเป็นทางใดดีนั้นตัวผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจ ในสถานการณ์บางสถานการณ์นั้นตัวผู้นำอาจจะไม่มีเวลาในการทบทวนครุ่นคิดมากนัก ผู้นำอาจจะต้องตัดสินใจทบทวนเลือกทางออกทางใดทางหนึ่งที่แน่นอน

๗) สถิติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรจะเป็นผู้ที่มีสถิติปัญญาเฉลี่ยฉลาดรอบรู้เรื่องต่าง ๆ ได้ดีกว่าคนสามัญทั่วไป แต่ในบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำอาจมีสถิติปัญญาไม่เลอเลิศเหมือนบุคคลธรรมดา แต่การเฉลี่ยฉลาดรู้ทันปัญหาและอุปสรรคเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ผู้นำจึงควรชวนขวนขวายหาความรู้จากการอ่าน จากการสังเกตการณ์ และจากการศึกษาเปรียบเทียบสถานการณ์ให้มาก ๆ ความเฉลียวฉลาด หมายถึง ความสามารถที่จะมองเห็น และเข้าใจถึงสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหา นั่นคือมีความสามารถที่จะนำเอาประสบการณ์ในอดีตมาเป็นบรรทัดฐานในการช่วยตัดสินใจ จนกระทั่งทำให้สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างถูกต้องเข้าใจปัญหาของผู้นำเป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีส่วนช่วยทำให้ผู้นำดำรงอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบคนอื่น ๆ ในหลาย ๆ ด้าน คือ รู้ทันคน มีความคล่องแคล่ว และมีความเจนจัดหรือมีความชำนาญสามารถตัดสินใจได้อย่างแนบคาย คุณสมบัติที่ควรมีพร้อมกับสถิติปัญญาความรอบรู้ ได้แก่ การมีจินตนาการ (Imagination) และการมีอารมณ์ดี การมีจินตนาการ คือ มีวิสัยทัศน์ในการวางแผนหรือมีแนวทางในการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เพื่อช่วยเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอุปสรรคข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่สำคัญ กล่าวคือจินตนาการของผู้นำนั้นต้องไม่เป็นการเพ้อฝัน ส่วนการมีอารมณ์ดีนั้นเปรียบเหมือนกับน้ำมันหล่อลื่น ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นช่วยไม่ให้เกิดความตึงเครียดเนื่องจากความตั้งใจในการทำงานมากเกินไป การที่มีอารมณ์ดีหรือมีอารมณ์ขันในบางครั้งจะทำให้ลูกน้องบริวาร เกิดความเป็นกันเองไม่ระแวงภัยจนเกินไป ช่วยทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกลมเกลียวสมัครสมานสามัคคีในการบริหารงานขึ้น

๘) ครูที่ดี ผู้นำที่ดีต้องเป็นครูที่ดี เพราะในฐานะผู้นำนั้นต้องสามารถชี้แนวทางเหตุผลในการปฏิบัติที่ถูกต้อง และความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าว เมื่อมีปัญหาก็สามารถชี้แจงให้ผู้ร่วมงานหรือคนใกล้ชิดเข้าใจได้ด้วยคำพูดธรรมดา ๆ ถ้าหากลูกน้องทำผิดพลาดแต่เป็นความผิดพลาดที่ไม่รุนแรงนัก หากให้อภัยได้ก็สมควรให้อภัย ถ้าให้อภัยไม่ได้ก็สมควรลงโทษตามสมควรแก่เหตุ และจะต้องให้ผู้ที่ถูกลงโทษเข้าใจและรับรู้ความผิดของตน

๙) ศรัทธาและความเชื่อมั่น การทำงานในหน้าที่ของผู้บริหารนั้นจะให้ผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อเหล่าผู้นำนั้นมีความกระตือรือร้น และกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่รู้สึกเหนื่อยหน่ายเฉื่อยชา การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ผู้นำต้องรู้สึกได้ว่า งานที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีหนทางสำเร็จและมีเป้าหมายที่เด่นชัด มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีศรัทธาและความเชื่อมั่นในความสำเร็จสูงผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จของงาน ให้เกิดขึ้นแก่ลูกน้องหรือประชาชนเหนือสิ่งอื่นใด ผู้นำจะต้องทำให้ลูกน้องมีความเข้าใจว่า ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของเขา

ทั้งนี้คุณสมบัติของผู้นำ โดยแยกพิจารณาออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ^{๓๑}

๑) คุณลักษณะทางสติปัญญา ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

(๑) มีความตื่นตัว (Alertness) มีความว่องไวเตรียมพร้อม ระวังระไวเตรียมตัวอยู่เสมอ และมีสมองคิดได้ว่องไว มีไหวพริบในการแก้ปัญหาได้อย่างฉับพลัน

(๒) มีความคิดอย่างมีเหตุมีผล (Logical Thought) คือ มีความคิดในการบริหาร และมีการแสดงออกทางกายและวาจา ที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือหรือมีการพิจารณา ก่อนทำว่าดีหรือไม่

(๓) มีสามัญสำนึก (Common Sense) คือ มีความรู้สึกผิดชอบ ชั่ว ดี

(๔) มีดุลยพินิจ (Judgment) คือ มีการพิจารณาใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงานเสมอ และใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา

(๕) มีการเล็งเห็นการณ์ไกล (Foresight) เมื่อกระทำสิ่งใดแล้วย่อมจะรู้ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักประเมินสถานการณ์ วางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีเหตุและมีผล โดยตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล และใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นแนววิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญถึงวิธีปฏิบัติที่จะให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

๒) คุณลักษณะทางร่างกาย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๔ ประการ คือ

(๑) สุขภาพ (Health) ผู้นำจะต้องมีความสมบูรณ์ทางร่างกาย เพื่อให้มีความพร้อมทางร่างกายอยู่เสมอ การมีสุขภาพดีก็จะอำนวยความสะดวกในการทำงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

(๒) กำลังกาย (Energy) ผู้นำจะต้องมีกำลังกายที่ดี เพราะบางโอกาสบางสถานการณ์ ผู้นำต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยการใช้กำลังทางกายด้วย

(๓) ความทรหดอดทน (Endurance) ผู้นำควรมีร่างกายที่แข็งแกร่งอดทนต่อความยากลำบาก ความหิวกระหาย และความเลวร้ายจากดินฟ้าอากาศ สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ในทุก ๆ สถานการณ์และทุก ๆ สถานที่

(๔) รูปร่างท่าทางดี (Pleasing Appearance) ผู้นำควรมีทรวดทรงบุคลิกท่าทาง เป็นผู้นำที่มีความสง่างาม เผย เป็นที่เกรงขามและดึงดูดความเลื่อมใสจากผู้ใต้บังคับบัญชา

๓) คุณลักษณะทางอารมณ์ ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๑๑ ประการ คือ

(๑) มองโลกในแง่ดี (Optimism) คือ มองคนอื่นในฐานะเป็นมิตร เข้าใจคนอื่น

(๒) การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptability) คือ ผู้นำสามารถปรับตัวเข้ากันได้ดีกับทั้งผู้ใหญ่กว่าและผู้ใต้บังคับบัญชา สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ทัศนคติของสังคม และภูมิศาสตร์ดินฟ้าอากาศได้

(๓) ความมีใจเยือกเย็น (Even Temper) ผู้นำควรมีความอดกลั้นอารมณ์ไว้ได้มีใจที่หนักแน่น ไม่หือถอย ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงอาการสูงต่ำ

(๔) การบังคับตนเอง (Self – Control) ผู้นำสามารถรู้จักหรือรู้วิธีการบังคับตนเอง และสำรวมตนเองได้ดี ไม่ให้ตกไปในอำนาจฝ่ายต่ำ หรือสิ่งยั่วยุให้เกิดการย่ำแย่จนก่อให้เกิดการละเมิดมาตรฐานทางจริยธรรม และวัฒนธรรมของสังคม

^{๓๑} ทวีช เปล่งวิทยา, จิตวิทยาผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘๔.

(๕) ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) ผู้นำจะต้องมีความตั้งใจจริงมีความกระฉับกระเฉงในการทำงาน ไม่มีการผัดวันประกันพรุ่ง และมีการเตรียมวางแผนงานไว้ในใจทำงานอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลและประหยัด

(๖) การสังคมดี (Sociability) ผู้นำควรมีอัธยาศัยไมตรี มีสัมพันธภาพเข้ากันได้ดีกับคนทุกชั้นวรรณะ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ไม่ถือตัว ไม่วางท่าทาง

(๗) ความแนบเนียน (Tact) เมื่อผู้นำจะกระทำพูดหรือคิด ควรรู้จักกาลเทศะและมีความแนบเนียนไม่แก่งก้างในการแก้ปัญหา ข้อนี้อาจอาศัยความมีศิลปะ ประสบการณ์และการฝึกฝนอยู่เสมอ

(๘) อารมณ์ขัน (Sense of Humor) ผู้นำจะต้องทำงานด้วยความรู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เกิดอารมณ์เครียด มองโลกในแง่ดี อารมณ์ขันนี้จะทำให้ไม่เหนียว ทำให้มีการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้นำไม่ควรแสดงอารมณ์ขัน ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างพร่ำเพรื่อจนก่อให้เกิดความนับถือยำเกรงจากผู้ใต้บังคับบัญชาลดน้อยลง

(๙) ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self – Confidence) ผู้นำควรมีความมั่นใจและมีความมั่นคงทางจิตใจ ไม่อ่อนไหวตามคำพูดของคนอื่น สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยเหตุผลและความเชื่อมั่นของตนเอง ที่สำคัญคือต้องมีประสบการณ์มาก ๆ ดังประโยคที่ว่า “การที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีได้ จะต้องเป็นฝ่ายอำนวยการที่ดีก่อน”

(๑๐) ความสนใจกว้างขวาง (Bread of Interest) ผู้นำจะต้องมีความอยากรู้อยากเห็นและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ไม่สำคัญตนว่าเป็นผู้รู้ดีแล้ว มีความกล้าที่จะปรึกษาหารือหรือหาความรู้จากผู้อื่นที่มีความรู้ดีกว่าสูงกว่า

(๑๑) การเข้าใจคน (Human Understanding) ผู้นำควรมีวิจาร์ณญาณสังเกตและเข้าใจพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ดี ทั้งนี้เพื่อที่จะได้มอบงานให้เหมาะกับจริตของผู้คนและงานที่มอบหมายให้ นั้นจะสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

๔) คุณลักษณะทางอุปนิสัย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๘ ประการ คือ

(๑) ความตรงไปตรงมา (Truthfulness) ผู้นำควรเป็นบุคคลที่พูดจริง ทำจริง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น มีสัจจะต่อคำสัญญา ไม่ผิดนัด

(๒) ความจงรักภักดี (Royalty) ผู้นำจะต้องมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผู้นำจะต้องสร้างความจงใจในการบัญชาของตนเองแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความจงรักภักดีต่อตัวผู้นำตามมาเช่นเดียวกัน

(๓) ความสำนึกในหน้าที่ (Sense of Duty) ผู้นำจะต้องมีความสำนึกในการปฏิบัติงานตามนโยบายที่ได้วางไว้อย่างมีความรับผิดชอบ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงหน้าที่ของผู้อื่น

(๔) ความไว้วางใจได้ (Dependability) ผู้นำควรดำรงตนอยู่ในจริยธรรมไม่เป็นคนหน้าไวหลังหลอก ควรเป็นผู้ที่ไว้วางใจของคนอื่น

(๕) ความกล้าหาญ (Courage) ผู้นำควรมีความกล้าหาญทางจริยธรรมและกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำงานด้วยเหตุผลและกล้ารับผิดชอบ

(๖) ความเข้มแข็ง (Force) ผู้นำจะต้องไม่มีความท้อถอยต่ออุปสรรคต่าง ๆ สามารถแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุมีผล มีความถูกต้องและเหมาะสม

(๗) ความยุติธรรม (Fairness) ผู้นำไม่มีความลำเอียง ควรวางตัวเป็นกลาง บริหารงานโดยยึดหลักความถูกต้อง และผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

(๘) ความไม่เห็นแก่ตัว (Selflessness) ผู้นำจะต้องรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รู้จักการเสียสละบางอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา รู้จักละความสุขส่วนตน รู้จักการบำเพ็ญประโยชน์เป็นแบบอย่างแก่ลูกน้อง

ตามที่กล่าวมานี้ คุณสมบัติต่าง ๆ ที่ผู้นำพึงมี สามารถสรุปเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะทางสติปัญญา คือ มีความรู้ความสามารถ มีไหวและไหวพริบสามารถวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเฉียบแหลมและทันที่

๒. ลักษณะทางอุปนิสัย คือ มีพฤติกรรมทางจริยธรรมอันดี เช่น ความซื่อสัตย์ ความอ่อนโยน ความมีสัจจะ ความรับผิดชอบ และความไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น

๓. ลักษณะทางอารมณ์ คือ สามารถบังคับหรือควบคุมอารมณ์และบทบาทของการเป็นผู้นำได้ เมื่อควบคุมตัวเองเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ก็เป็นเหตุให้ควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาได้โดยง่าย

๔. ลักษณะทางร่างกาย คือ มีบุคลิกภาพทางกายดี สุขภาพแข็งแรง มีพลังศักยภาพในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการมีภาวะร่างกายที่ดีเยี่ยมแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของการเป็นผู้นำให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น

คุณสมบัติของผู้นำเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่เป็นกลยุทธ์หรือมรรควิธี ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของตัวผู้นำ ผู้ใต้บังคับบัญชา การบริหารจัดการ และปัญหาที่เกิดจากสภาพแวดล้อมอื่น ๆ อีกทั้งเป็นปัจจัยให้ผู้นำมีสัมพันธภาพกับมวลชนได้ดี ซึ่งจะเป็นผลให้ผู้นำได้แสดงบทบาทและหน้าที่ได้อย่างโดดเด่น มีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพ

๒.๑.๔ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

ผู้นำในทุกกระบวนการปกครอง มีหน้าที่ในการบริหารผู้ใต้บังคับบัญชาที่อยู่ในความรับผิดชอบของตน เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและตรงตามนโยบายที่กำหนดไว้ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะทำให้การบริหารงานเกิดความสัมฤทธิ์ผล

บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้นำได้แยกไว้เป็น ๒ ลักษณะคือ^{๓๒}

๑) หน้าที่หลัก (Primary Function)

(๑) ผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร (Executive) และเป็นผู้ประสานงานกลุ่มโดยมอบหมายงานให้ผู้รับผิดชอบนำไปปฏิบัติ อาจจะเป็นผู้ตัดสินใจและวัตถุประสงค์ของกลุ่มโดยตรงหรือไม่ก็ได้ แต่ก็มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการบริหารงาน

^{๓๒} Krech D. Crutchfield & E.L. Ballachy, *Individual in Society*, (Bombay : Tata Mcgraw – Hill, 1948), pp. 420 - 453.

(๒) ผู้ทำหน้าที่วางแผน (Planner) เป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการประเมินสถานการณ์ในภายหน้าว่า หากมีปัญหาแล้วจะแก้ปัญหานั้นอย่างไร แล้วเตรียมแผนการไว้ล่วงหน้าอาจจะเป็นแผนระยะสั้นหรือยาวก็ได้ จะวางแผนคนเดียวหรือคนอื่นช่วยคิดก็ได้

(๓) ผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้วางนโยบาย (Policy Maker) การวางนโยบายอาจจะมีผู้ร่วมแสดงความคิดเห็นโดยสมาชิกในกลุ่มร่วมกันวางนโยบาย หรือผู้นำเป็นผู้วางนโยบายเพียงผู้เดียว ในกรณีหลังนี้จะเกิดขึ้นกับผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญ นอกจากนี้ในฐานะที่ผู้นำเป็นตัวแทนกลุ่มในการติดต่อภายนอก ในนามของกลุ่มและทำหน้าที่ควบคุมความสัมพันธ์ในกลุ่ม จัดความขัดแย้งระหว่างคนในกลุ่ม รวมทั้งการลงโทษและการให้รางวัล สิทธิดังกล่าวนี้จึงทำให้สามารถควบคุมกลุ่มและกำหนดนโยบายได้

๒) หน้าที่รอง (Secondary Function)

(๑) ทำหน้าที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (Exampler)

(๒) ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม (Symbol of The Group) ผู้นำประเภทนี้มักจะเป็นบุคคลที่ได้ดำรงตำแหน่งนี้เป็นเวลานาน

(๓) ทำหน้าที่เป็นตัวแทนกลุ่ม รับผิดชอบในการแก้ไขสถานการณ์เมื่อเกิดปัญหาหรือสมาชิกต้องการให้ช่วยตัดสินใจ

(๔) ผู้นำทำหน้าที่เป็นบุคคลในอุดมคติของเหล่าสมาชิก (Ideologist) เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องในด้านคุณค่าต่าง ๆ และทุกคนก็ให้ความเชื่อฟังในตัวผู้นำ

(๕) ผู้นำมีบทบาทที่บุคคลอื่นต้องการจะเอาเยี่ยงอย่าง

(๖) ผู้นำทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและรับฟัง พร้อมทั้งช่วยจัดปัญหาคล้ายกับที่รองรับอารมณ์ความทุกข์ความโศกเศร้าของผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อความคงอยู่ต่อไปของกลุ่มนั่นเอง

นอกจากนี้ ผู้นำมีหน้าที่ต่าง ๆ กันไป ดังต่อไปนี้^{๓๓}

๑) เป็นผู้นำหรือผู้พูดแทน (Spokesman)

๒) เป็นผู้ประสานหรือสร้างความปรองดอง (Harmonizer)

๓) เป็นผู้วางแผน (Planner)

๔) เป็นผู้บริหาร (Executive)

๕) เป็นผู้ให้การศึกษา (Educator)

๖) เป็นสัญลักษณ์ของความมุ่งหมาย และอุดมคติของกลุ่ม (Symbol)

การผู้นำควรมีหน้าที่เกี่ยวข้อง ๕ ประการ คือ^{๓๔}

๑) การทำให้วัตถุประสงค์ของกลุ่มก้าวหน้า นำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลด้านการทำงานและการผสมผสานอย่างดีด้านสังคมภายในกลุ่ม

๒) การดำเนินงานบริหารกลุ่มหรือเรียกว่าขบวนการทำงานของกลุ่ม

^{๓๓} Sanderson อังโน อาภรณ์พันธ์ จันทรัสว่าง, การพัฒนาบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๕.

^{๓๔} Hemphill อังโน จำเียร ช่วงโชติ, ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๑๔๖.

- ๓) การแนะนำกิจกรรมสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของการสร้างผลผลิตของงานกลุ่ม
- ๔) การทำให้สมาชิกของกลุ่มรู้สึกปลอดภัยมั่นคง ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในกลุ่ม
- ๕) การปฏิบัติการโดยไม่เน้นถึงความสนใจส่วนตัวเป็นใหญ่ แต่มุ่งที่กลุ่มสมาชิกเป็นสำคัญ

ผู้นำจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทและหน้าที่ในการวางแผนและนโยบาย บริหารงานของกลุ่มหรือองค์กร ให้มีการประสานความร่วมมือกันทำงาน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของกลุ่มหรือองค์กร ปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แบบอย่างที่ดีของกลุ่มหรือองค์กร เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่สมาชิก ได้รู้สึกถึงความมั่นคงและปลอดภัยในการทำงาน บทบาทและหน้าที่ของผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการรวมกลุ่ม และจูงใจคนให้ดำเนินกิจกรรมไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงานหรือองค์กร

๒.๑.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ (Leadership Theory)

การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการเป็นผู้นำหรือภาวะการเป็นผู้นำเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมานานแล้ว ซึ่งภาวะการเป็นผู้นำถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหาร เพราะช่วยให้เกิดการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร บรรดานักวิชาการจึงสนใจศึกษาในเรื่องภาวะการเป็นผู้นำกันเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นแนวคิดและทฤษฎีที่แตกต่างกันมากมายจากการศึกษาของนักวิชาการต่าง ๆ ทำให้ได้ทราบถึงวิวัฒนาการของทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ (The Evolution of Leadership Theory) ซึ่งสามารถจัดกลุ่มทฤษฎีต่าง ๆ ได้เป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้^{๓๕}

กลุ่มที่ ๑ ทฤษฎีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ (Trait Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นแนวคิดดั้งเดิม โดยมีความเชื่อว่าผู้นำมีลักษณะที่แตกต่างจากคนทั่วไปบุคคลเกิดมาพร้อมกับความเป็นผู้นำ มีการศึกษาวิจัยลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ผู้นำควรมี เช่น รูปร่างหน้าตา สติปัญญา บุคลิกภาพ เป็นต้น แต่งานวิจัยเหล่านี้ก็ไม่สามารถระบุคุณลักษณะที่แบ่งแยกระหว่างผู้นำกับผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้นำได้ จึงไม่เป็นที่นิยมที่จะศึกษาภาวะผู้นำตามแนวทฤษฎีนี้

^{๓๕} เนตร์พัฒนา ยาวีราข, ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๔๙), หน้า ๙๒.

กลุ่มที่ ๒ ทฤษฎีพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral Theory of Leadership)

๑) แนวทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ (Ohio State Studies) มหาวิทยาลัยโอไฮโอ ได้ทำการวิจัยพฤติกรรมของผู้นำโดยพัฒนาแบบสอบถามที่เรียกว่า Leader Behavior Description Questionnaire (LBDQ) และพบว่าพฤติกรรมผู้นำสามารถอธิบายได้ ๒ ปัจจัย คือ^{๓๖}

(๑) ปัจจัยมุ่งคน (Consideration) หมายถึง พฤติกรรมผู้นำที่เน้นเรื่องความไว้วางใจต่อกัน เคารพซึ่งกันและกัน ให้การสนับสนุน มีมิตรภาพ และมีความอบอุ่น

(๒) ปัจจัยมุ่งงาน (Initiating Structure) ผู้นำแบบนี้ มุ่งที่จะจัดระบบการทำงาน ระบุบทบาทที่ชัดเจนของผู้ปฏิบัติงาน จัดวางรูปแบบระบบการทำงานและขั้นตอนการปฏิบัติงานที่ชัดเจน

๒) แนวทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยมิชิแกน (Michigan Studies) ลิเคิร์ตและคณะ แห่งมหาวิทยาลัยมิชิแกนได้ทำการศึกษารูปแบบผู้นำ โดยได้แบ่งผู้นำออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ^{๓๗}

(๑) รูปแบบผู้นำแบบเน้นคน (Employee - oriented leaders) ผู้นำแบบนี้จะทำงานโดยให้ความสนใจที่ตัวผู้ปฏิบัติงาน จะให้ความสนใจต่อปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน มุ่งเน้นการทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดขวัญและกำลังใจในการทำงาน และเน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล

(๒) รูปแบบผู้นำแบบเน้นงาน (Job - oriented leaders) ผู้นำแบบนี้จะมุ่งทำงาน โดยเน้นที่ใช้ระบบการควบคุมงาน สร้างกฎระเบียบและข้อบังคับในการปฏิบัติงานจึงทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่มีอิสระในการทำงาน และมีความรู้สึกเหมือนถูกบังคับ ทำให้ช่วยในการปฏิบัติงานต่ำ

๓) ทฤษฎีตาข่ายการบริหาร (Managerial Theory)

เบลคและมูทอน (Blake and Mouton) เป็นผู้เสนอทฤษฎีนี้ เขากล่าวว่าผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องเน้นทั้งงาน (Concern of Production) และเน้นทั้งคน (Concern of People) ทฤษฎีตาข่ายการบริหารแบ่งรูปแบบการบริหารออกเป็น ๕ รูปแบบ คือ^{๓๘}

(๑) ผู้นำแบบมุ่งเน้นงาน (Impoverished Authority-compliance) ผู้นำแบบนี้จะมุ่งเน้นงานมากกว่าเน้นคน มุ่งแต่ทำงานให้สำเร็จ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการของคนจะเข้มงวดต่อวิธีการทำงานและระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด รูปแบบการบริหารงานจะเป็นแบบการใช้อำนาจ และต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเชื่อฟัง

(๒) ผู้นำแบบมุ่งเน้นคน (Country club management) ผู้นำแบบนี้ตรงกันข้ามกับแบบมุ่งเน้นงาน โดยจะเน้นคนเป็นหลัก เน้นงานน้อย และจะเน้นการรักษาสัมพันธภาพระหว่างบุคคลที่ราบรื่น ต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

^{๓๖} Ralph Stogdill and A.E. Koons, quoted in Dessler Gary, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), p. 300.

^{๓๗} Rensis Likert et. Al, **Management : rinciples and Practices for Tomorrow's Leaders**, quoted in Dessler Gary, 1961, p. 300.

^{๓๘} Rebert Blake and Jane S. Mouton, **The Managerial Grid**, (Houston Texas : Gulf Publishing, 1964), p. 70.

(๓) ผู้นำแบบปล่อยปละละเลย (Impoverished management) ผู้นำแบบนี้มีความสนใจต่ำมากทั้งงานและคน มักจะบริหารงานในลักษณะที่ไม่มีจุดมุ่งหมายเป็นการทำงานประจำไปเรื่อย ๆ ต้องการเพียงให้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรเท่านั้น

(๔) ผู้นำแบบเดินสายกลาง (Middle of the road management) ผู้นำแบบนี้เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับงาน และคนในระดับปานกลาง เป็นบุคคลที่ชอบประนีประนอมจะสร้างผลงานในระดับปานกลาง เขาจะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปโดยไม่มีการคาดหมายที่สูงมากนัก

(๕) ผู้นำแบบทีมงาน (Team management) ผู้นำแบบนี้มุ่งเน้นทั้งงานและคนเน้นการร่วมมือทำงานและมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีม เน้นบรรยากาศการทำงานที่ช่วยเหลือกันไว้วางใจกันและเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อให้งานประสบความสำเร็จ

๔) ทฤษฎีการบริหาร ๔ ระบบ (System & Management Theory) ลิเคิร์ท (Likert) ได้เสนอแนวคิด การบริหารองค์การแบบใหม่ (New Patterns of Management) และสรุปลักษณะการบริหารออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ^{๓๓๔}

(๑) รูปแบบระบบเผด็จการเอาเปรียบ (Exploitative authoritative) ผู้นำแบบนี้จะเข้มงวดกับผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่ให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา การบริหารงานขาดความเชื่อใจและความไว้วางใจกัน ใช้กระบวนการสื่อสารน้อยมาก การบริหารงานจะใช้วิธีการข่มขู่และลงโทษ ความสัมพันธ์จะเป็นไปในลักษณะของความหวาดกลัว ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ของผู้นำ

(๒) รูปแบบระบบเผด็จการแบบพระเดชพระคุณ (Benevolent authoritative) ผู้นำยังคงเป็นผู้ตัดสินใจอยู่ อนุญาตให้ผู้ใต้บังคับบัญชาตัดสินใจได้บ้าง แต่ต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของผู้บริหาร ใช้กระบวนการสื่อสารน้อย การจูงใจให้ทำงานใช้วิธีการให้รางวัลและการลงโทษ

(๓) รูปแบบระบบปรึกษาหารือ (Consultative) ผู้นำมีความไว้วางใจและเชื่อถือผู้ใต้บังคับบัญชา จะรับฟังความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ผู้นำยังคงเป็นผู้ตัดสินใจในขั้นตอนสุดท้าย ผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชามีความไว้วางใจกันค่อนข้างสูง จูงใจผู้ปฏิบัติงานโดยการให้รางวัลและทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการทำงาน มีการลงโทษเป็นบางครั้ง

(๔) รูปแบบระบบมีส่วนร่วม (Participative) ระบบนี้ผู้นำและผู้ปฏิบัติงานมีความเชื่อถือและไว้วางใจกัน มีการปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกัน ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตั้งเป้าหมายขององค์กร ร่วมกันพัฒนาวิธีการทำงาน ผู้ปฏิบัติงานมีความพึงพอใจในงานค่อนข้างสูง ระบบมีส่วนร่วมนี้เป็นระบบที่ลิเคิร์ทให้การสนับสนุนมากที่สุด

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำนั้น มุ่งที่จะศึกษาว่าผู้นำมีการบริหารงานอย่างไรและใช้วิธีใดในการมอบหมายงานหรือจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงาน รวมถึงพฤติกรรมใดของผู้นำที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน ซึ่งลิเคิร์ทได้สรุปว่า รูปแบบผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นก็คือ ผู้นำที่ให้ความสนใจกับผู้ปฏิบัติงาน และพยายามสร้างทีมงานเพื่อให้การทำงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ ส่วนเบคและมูทอนเสนอว่า ผู้นำที่ดีที่สุดคือผู้นำแบบทีมงานโดยให้ความสนใจมากทั้งงานและคนเพื่อให้เกิดผลสำเร็จสูงสุดในการบริหารงาน

^{๓๓๔} Rensis Likert, *New Pattern of Management*, (New York : McGraw - Hill Book Company, 1961), pp. 76 - 77.

กลุ่มที่ ๓ ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ (Contingency of Situational Theory of Leadership)

๑) รูปแบบภาวะผู้นำเชิงต่อเนื่อง (Continuum of Leadership Behavior) แทนเนมบัมและชมิทท์ (Tannenbaum and Schmidt) เป็นนักทฤษฎีกลุ่มแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า มีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้แบบความเป็นผู้นำ ได้แก่ แรงกดดันทางผู้บริหาร แรงกดดันทางผู้ใต้บังคับบัญชา แรงกดดันทางสถานการณ์ จึงได้สร้างแบบจำลองเชิงต่อเนื่องของพฤติกรรมผู้นำ ที่เกี่ยวข้องกับระดับของอำนาจหน้าที่ที่ผู้บังคับบัญชาใช้ และความเป็นอิสระที่ให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนี้^{๔๐}

(๑) ถ้าผู้นำเน้นไปที่ผู้บริหาร (Leader-centered) ก็จะเป็นลักษณะที่มีการควบคุมในระดับสูง ให้อิสระกับผู้ใต้บังคับบัญชาน้อย

(๒) ถ้าผู้นำเน้นไปที่ผู้ใต้บังคับบัญชา (Employee-centered) ก็จะเป็นลักษณะที่มีการควบคุมในระดับต่ำ ให้อิสระกับผู้ใต้บังคับบัญชาสูง

ตามทัศนะของแทนเนมบัมและชมิทท์ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดไม่ใช่ผู้นำแบบเผด็จการหรือแบบประชาธิปไตย แต่เป็นผู้นำที่ต้องมีความยืดหยุ่น สามารถเลือกใช้แบบความเป็นผู้นำได้อย่างหนึ่งให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่

๒) ทฤษฎีผู้นำตามแบบจำลองของฟิดเลอร์ (Fiedler's Contingency Theory) ฟิดเลอร์ ได้สร้างแบบจำลองผู้นำตามสถานการณ์ ซึ่งมีปัจจัยสถานการณ์อยู่ ๓ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของผู้นำ คือ^{๔๑}

(๑) สัมพันธภาพระหว่างผู้นำ กับผู้ใต้บังคับบัญชา (Leader-Member Relations) ถ้าหากผู้นำกับผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถเข้ากันได้ดี และผู้ใต้บังคับบัญชามีความสามารถของผู้นำแล้ว ผู้นำนั้นก็จะมีความสามารถและอิทธิพลมากกว่าผู้นำที่ไม่มีผู้ใดเคารพนับถือและไม่ไว้วางใจ

(๒) โครงสร้างของงาน (Task Structure) คือ ความแน่นอนชัดเจนเกี่ยวกับโครงสร้างของงาน ฟิดเลอร์กล่าวว่า หากโครงสร้างของงานจัดไว้อย่างมีระเบียบแบบแผนจะทำให้ผู้นำมีอิทธิพลมากกว่างานที่มีโครงสร้างไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือ

(๓) อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ (Position Power) หมายถึง อำนาจที่เป็นทางการที่กลุ่มหรือองค์กรได้กำหนดให้ ถ้ามีการกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้มาก ผู้นำก็จะมีอิทธิพลอยู่เหนือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างชัดเจน เช่น อำนาจในการลงโทษ การว่าจ้าง การให้ออกจากงาน เป็นต้น

๓) ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำของวรูมและเยตตัน (Vroom and Yetton Model) วรูมและเยตตัน (Vroom and Yetton) ได้อธิบายรูปแบบผู้นำที่เหมาะสมภายในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แบบของผู้นำจะกำหนดตามความมากน้อยของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของ

^{๔๐} แทนเนมบัม และชมิทท์, อ้างใน เนตรพัฒนา ยาวีราช, ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์, หน้า ๖๖ - ๖๘.

^{๔๑} Fred E. Fiedler and Martin M. Chemers, **Leadership and Effective Management**, (Glenview, Ill. : Scott, Foresman, 1974), p. 80.

ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเขาได้นำแนวคิดมาจากแทนเนมบัมและชมิทท์ (Tannenbaum and Schmidt) และพัฒนามาเป็นรูปแบบการตัดสินใจของผู้นำ ซึ่งมีอยู่ ๕ รูปแบบด้วยกัน ดังนี้^{๔๒}

- (๑) ผู้นำแก้ปัญหาหรือตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลที่ตนเองมีแล้วเท่านั้น
- (๒) ผู้นำรับข้อมูลที่จำเป็นของผู้ใต้บังคับบัญชา แล้วจึงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจจะแจ้งหรือไม่แจ้งปัญหานั้นกับผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่มีสิทธิ์ในการเสนอความเห็นหรือร่วมตัดสินใจ

(๓) ผู้นำยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาเป็นรายบุคคล หรืออาจขอคำแนะนำต่าง ๆ เท่าที่จำเป็นแล้วจึงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจนำหรือไม่นำข้อเสนอแนะของผู้ใต้บังคับบัญชาเข้ามาร่วมตัดสินใจด้วย

(๔) ผู้นำยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชา มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา หลังจากนั้นผู้นำจะรวบรวมความคิดเห็นทั้งหมดมาพิจารณาแล้วจึงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งการตัดสินใจนี้อาจจะสะท้อนหรือไม่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของผู้ตามก็ได้

(๕) ผู้นำยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะ หลังจากนั้นผู้นำและผู้ตามจะร่วมกันสร้าง และประเมินทางเลือกในการแก้ปัญหาโดยใช้มติของกลุ่ม ผู้นำ ไม่พยายามที่จะใช้อิทธิพลของตน เพื่อให้ยอมรับวิธีการแก้ปัญหาในแบบที่ตนต้องการ แต่เต็มใจที่จะยอมรับและนำเอาวิธีแก้ปัญหาของกลุ่มไปปฏิบัติ

รูปแบบผู้นำทั้ง ๕ รูปแบบจะเหมาะสมกับสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ ๒ ประการ คือ ผู้นำแน่ใจว่าการตัดสินใจนั้นมีคุณภาพ และ ผู้นำต้องแน่ใจว่า การตัดสินใจนั้นสมาชิกในกลุ่มยอมรับว่าจำเป็นต่อการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ

๔) ทฤษฎีเชิงเส้นทาง-เป้าหมาย (Path-Goal Theory) เฮาส์ (House) เป็นผู้ที่พัฒนาทฤษฎีนี้ โดยมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory of Motivation) ซึ่งมีแนวคิดว่าการจูงใจนั้น ขึ้นอยู่กับสิ่ง ๒ สิ่ง คืองานนั้นสามารถทำให้สำเร็จได้ และพวกเขาต้องการทำสิ่งเหล่านั้น เฮาส์ใช้แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการจูงใจให้คนปฏิบัติงาน โดยกล่าวว่า ผู้นำจะเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ด้วยการสนับสนุนและจัดอุปสรรคต่าง ๆ ในการทำงานให้หมดไป การจูงใจและสร้างความรู้สึพึงพอใจในงานนั้น เป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้นำจะต้องสร้างให้เกิดขึ้นต้องทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความมั่นใจว่าสามารถทำงานให้สำเร็จลงได้ และจะได้ผลตอบแทนตามที่ต้องการ นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งรูปแบบผู้นำ (Leadership Styles) ได้อีกหลายรูปแบบซึ่งรูปแบบผู้นำนี้เป็นการผสมผสานระหว่างคุณลักษณะของผู้นำ ทักษะของผู้นำ และพฤติกรรมของผู้นำที่มีต่อผู้ปฏิบัติงาน นอกจากนี้การที่ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดนั้นยังขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้นด้วย จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยขอนำเสนอใน ๓ รูปแบบ คือ^{๔๓}

^{๔๒} Vroom and Yetton, quoted in Gary Dessler, *Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leader*, (1973), pp. 308 - 309.

^{๔๓} Ibid., p. 306.

(๑) รูปแบบผู้นำผลผลิตขององค์การ ลิเคิร์ท (Liket) ได้ทำการศึกษาพบว่าหน่วยงานที่มีผลผลิตอยู่ในระดับสูงนั้น ผู้นำจะเป็นผู้ที่มุ่งการทำงาน โดยคำนึงถึงผู้ปฏิบัติงานเป็นหลัก ส่วนหน่วยงานที่มีผลผลิตอยู่ในระดับต่ำนั้น ผู้นำจะเป็นผู้ที่มุ่งการทำงานโดยคำนึงถึงงานเป็นหลัก ลิเคิร์ทได้แบ่งผู้นำออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ^{๔๔}

๑. รูปแบบผู้นำแบบเน้นคน (Employee - Centered Style) ผู้นำรูปแบบนี้จะเอาใส่ใจต่อผู้ปฏิบัติงาน จะให้ความสนใจกับปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน มุ่งเน้นการทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดขวัญและกำลังใจ และเน้นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างบุคคล

๒. รูปแบบผู้นำแบบเน้นงาน (Job - Centered Style) ผู้นำรูปแบบนี้จะมุ่งเน้นการทำงาน โดยเน้นที่การใช้ระบบการควบคุมงาน สร้างกฎระเบียบและข้อบังคับในการปฏิบัติงาน จึงทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่มีอิสระในการทำงานและมีความรู้สึกเหมือนถูกบังคับ ทำให้ขวัญในการปฏิบัติงานต่ำ

(๒) รูปแบบการใช้อำนาจในการตัดสินใจของผู้นำ ดราฟและโคสเซน (Drafke and Kossen) ได้แบ่งผู้นำตามรูปแบบการใช้อำนาจในการตัดสินใจของผู้นำออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ^{๔๕}

๑. ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย (Autocratic style) เป็นรูปแบบของผู้นำแบบเผด็จการ คือ จะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ถืออำนาจเป็นใหญ่ การบังคับบัญชาเป็นแบบควบคุมเต็มที่ ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การตัดสินใจอยู่ที่ผู้นำแต่เพียงผู้เดียว ผู้นำรูปแบบนี้จะทำให้ขวัญในการปฏิบัติงานต่ำ

๒. ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic style) เป็นรูปแบบของผู้นำที่มีลักษณะของการกระจายอำนาจการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ มีการปรึกษาหารือหรือประชุมร่วมกันมีการทำงานร่วมกัน ผู้นำจะถืออำนาจของกลุ่มเหนือกว่าตนเอง ผู้นำรูปแบบนี้ผู้ปฏิบัติงานจะมีความพึงพอใจและมีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานสูง

๓. ผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez - faire style) เป็นรูปแบบของผู้นำที่มักจะหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจ ไม่มีเป้าหมายในการทำงาน จะปล่อยให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามใจชอบเมื่อเกิดปัญหาจะให้แก้ปัญหาและตัดสินใจกันเอง ผู้นำรูปแบบนี้ผู้ปฏิบัติงานจะไม่มีระเบียบผลผลิตต่ำและมีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานต่ำ

(๓) รูปแบบของผู้นำตามแนวคิดของเฮอร์เช และแบลนชาร์ด (Hersey and Blanchard) กล่าวถึง รูปแบบผู้นำที่มีการผสมผสานระหว่างมิติมุ่งเน้นคนและมิติมุ่งเน้นงานและการที่ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับระดับวุฒิภาวะของผู้ตาม (Employees' maturity level) และสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น (Given situation) ซึ่งระดับวุฒิภาวะนี้ได้แก่ความสามารถ ความรับผิดชอบ และความเต็มใจที่จะปฏิบัติงานของผู้ตาม เมื่อระดับวุฒิภาวะของผู้ตามสูงขึ้นผู้นำจะลดพฤติกรรมมุ่งเน้นงาน และมุ่งเน้นคนมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามเมื่อระดับวุฒิ

^{๔๔} Likert Rensis, 1961, quoted in Robert N. Lussier, **Management Fundamentals**, (New York : South-Western College Publishing, 2000), p. 457.

^{๔๕} Micheal W. Drafke and Stan Kossen, **The Human Side of Organizations**, 8thed., (New Jersey : Prentice - Hall, 2002), pp. 377 - 382.

ภาวะของผู้ตามลดลง ผู้นำนั้นจะเพิ่มพฤติกรรมมุ่งเน้นงาน และลดพฤติกรรมมุ่งเน้นคน เฮอร์เชและแบลนชาร์ดได้แบ่งรูปแบบของผู้นำออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ^{๔๖}

๑. แบบสั่งการ (Telling style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานสูงและมุ่งเน้นคนต่ำ โดยผู้นำจะเป็นผู้ชี้แนะ กำหนดบทบาท และบอกให้ผู้ตามทราบว่าต้องการให้ทำอะไรรักษาภาระการสื่อสารเป็นแบบทางเดียว ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะต่ำ

๒. แบบขายความคิด (Selling style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานสูงและมุ่งเน้นคนสูง โดยผู้นำจะเป็นผู้ชักชวน อธิบาย ให้การสนับสนุน ให้กำลังใจ และให้ความกระจ่างเมื่อมีข้อสงสัยเกี่ยวกับการงาน ลักษณะการสื่อสารเป็นแบบสองทาง ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะต่ำถึงปานกลาง

๓. แบบมีส่วนร่วม (Participating style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานต่ำและมุ่งเน้นคนสูง โดยผู้นำสนับสนุนให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วม และใช้ความรู้ความสามารถในการทำงาน ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะปานกลางถึงสูง

๔. แบบมอบหมายงาน (Delegating style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานต่ำและมุ่งเน้นคนต่ำ โดยผู้นำจะมีการกระจายหน้าที่ คอยให้คำแนะนำและการสนับสนุนเล็กน้อย เพียงเพื่อให้ผู้ตามเข้าใจปัญหาและแผนงาน และให้ผู้ตามมีอิสระในการดำเนินการได้เอง ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะสูง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์นั้นมุ่งศึกษารูปแบบของผู้นำที่เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ผู้นำต้องรู้จักปรับสภาพหรือปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือเงื่อนไขในเวลานั้น ๆ ความสำเร็จในการเป็นผู้นำนั้น ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมระหว่างพฤติกรรมของผู้นำกับพฤติกรรมของผู้ร่วมงานและสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม

กลุ่มที่ ๔ ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theory)

แนวคิดทฤษฎีนี้เริ่มต้นตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๘๐ เป็นต้นมา ซึ่งทฤษฎีนี้ได้บ่งบอกถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล โดยผู้นำจะมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงเรื่องค่านิยม คุณธรรม มาตรฐาน และมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกล ผู้นำเชิงปฏิรูปจะให้ความสำคัญต่อการประเมินผลเพื่อทราบถึงระดับแรงจูงใจของผู้ตาม พยายามหาแนวทางตอบสนองความต้องการและปฏิบัติต่อผู้ตามด้วยคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ โดยสาระของทฤษฎีแล้ว ภาวะผู้นำแบบเชิงปฏิรูปนี้นั้นจะครอบคลุมแนวคิดของภาวะผู้นำโดยเสน่ห์ (Charismatic leadership) ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ (Visionary leadership) รวมทั้งภาวะผู้นำเชิงวัฒนธรรม (Cultural leadership) ด้วย คุณลักษณะของผู้นำเชิงปฏิรูปมีองค์ประกอบดังนี้^{๔๗}

๑) Idealized Influence หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตนเป็นแบบอย่างน่ายกย่อง น่าเคารพนับถือศรัทธา ทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อได้ร่วมงาน ผู้นำมีวิสัยทัศน์และสามารถ

^{๔๖} Hersey and Blanchard, quoted in Robert N. Lussier, *Management Fundamentals*, pp. 467 - 468.

^{๔๗} Burn, 1989, อ้างใน เนตรพัฒนา ยาวีราช, *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*, หน้า ๑๐๖.

ถ่ายทอดไปยังผู้ตาม สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์วิกฤต ผู้นำเป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรมสูง ไม่ใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ประพฤติตนเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและหมู่คณะ ผู้นำที่สามารถจูงใจพนักงานให้นำเอาวิสัยทัศน์ที่กำหนดไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลตามที่ต้องการ โดยผู้นำมีการให้รางวัลแก่ความสำเร็จที่พนักงานได้กระทำ ส่งเสริมให้พนักงานได้รับการเรียนรู้จากการทำงานและได้รับความก้าวหน้า

๒) Inspirational Motivation หมายถึง ผู้นำสร้างแรงบันดาลใจ มีความสามารถในการจูงใจ เพื่อให้ได้ผลงานดีเกินความคาดหมาย โดยการปลุกกระตุ้นให้พนักงานมีความพยายาม

๓) Intellectual Simulation หมายถึง การส่งเสริมให้พนักงานมีความคิดริเริ่มและให้พนักงานมีความคิดอิสระ การปลุกเร้าให้พนักงานรับรู้ถึงปัญหาและหาทางแก้ไข มีการแก้ปัญหาได้อย่างดีมีคุณภาพสูง และพนักงานมีความผูกพันสูง มีการคิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังให้พนักงานได้รับโอกาสในการเรียนรู้

๔) Individualized Consideration หมายถึง การมอบหมายงานที่มีความท้าทายให้แก่พนักงาน การให้พนักงานมีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น ให้ความสำคัญกับพนักงานมากขึ้นมีการสื่อสารแบบเปิดเผย และมีการพัฒนาพนักงาน โดยผู้นำจะปฏิบัติต่อพนักงานไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับความสามารถของพนักงานแต่ละคน

จากการศึกษาวิเคราะห์วิวัฒนาการของทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทั้ง ๔ ทฤษฎีดังกล่าว ข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวคิด จุดเด่นและจุดด้อยของแต่ละทฤษฎี ดังตารางเปรียบเทียบ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ บทสรุป แนวคิด จุดเด่นและจุดด้อยของแต่ละทฤษฎี

ทฤษฎี	แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ	จุดเด่น	จุดด้อย
๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (Trait Theory)	- ผู้นำมีคุณลักษณะของผู้นำในตัวเอง โดยเฉพาะตน	- เริ่มมีหลักการบริหารเกิดขึ้น (Administrative principle)	- ไม่สามารถระบุคุณลักษณะที่แน่ชัดของผู้นำได้
๒. ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral Theory of leadership)	- ผู้นำมีวิธีการบริหารงานอย่างไรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด - พฤติกรรมของผู้นำที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด - เน้นพฤติกรรมระหว่างผู้นำและผู้ตาม	- เกิดระบบการบริหารตามลำดับชั้น (hierarchy) - ใช้หลักการบริหารเชิงเหตุผลในการกำกับและควบคุมบุคลากร	- การขาดภาพความคิดเชิงวิสัยทัศน์ - มุ่งเน้นประสิทธิภาพมากเกินไป ซึ่งจะทำให้พนักงานไม่สามารถเสนอแนวความคิดได้

ทฤษฎี	แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ	จุดเด่น	จุดด้อย
๓. ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำตามสถานการณ์ (Contingency or Situational Theory of Leadership)	- ผู้นำต้องรู้จักวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อให้เกิดการทำงานที่บรรลุเป้าหมาย	- ทฤษฎีนี้ง่ายต่อการปฏิบัติ - ทฤษฎีมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น	- การขาดคำอธิบายเชิงเหตุผลที่น่าเชื่อถือในการพิสูจน์ระหว่างแบบผู้นำกับระดับวุฒิภาวะของผู้ตาม
๔. ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theory)	- ริเริ่มสิ่งใหม่ (สร้างโอกาส, จินตนาการใหม่ ๆ) - มุ่งความสัมพันธ์ส่วนบุคคลกับสมาชิกกลุ่ม (สร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้ตาม) - เน้นวิสัยทัศน์ ค่านิยม ความคาดหวัง และบริบทด้านศีลธรรม (dimension) - ส่งเสริมการเรียนรู้ภายในองค์กรและกระตุ้นการใช้ปัญญาตลอดจนการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง	- เป็นทฤษฎีที่เหมาะสมในปัจจุบันตามลักษณะขององค์กรนั้น ๆ - มีวิสัยทัศน์ร่วม การร่วมของคน การมีส่วนร่วม - ผู้ตามได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญในองค์กร - ผู้นำเน้นเรื่องค่านิยมและศีลธรรม - การสร้างทีมงานที่เข้มแข็ง (Team Management) - ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้ทันกับสถานการณ์	- การเปลี่ยนแปลง ค่านิยมและวิสัยทัศน์ของบุคคลมีโอกาสนำไปใช้ในทางที่ผิดก็ได้ - บางครั้งเกิดการขาดกรอบความคิดเชิงมนทัศน์ที่ชัดเจน เช่น “ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น ก็ต้องเป็นอย่างนี้”

สรุปได้ว่า ผู้นำเชิงปฏิรูปเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตามสามารถใช้วิสัยทัศน์ให้เกิดความชัดเจนไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ตามเหล่านั้นสามารถทำงานให้บรรลุผลดียิ่งขึ้น โดยให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นมากกว่าตนเอง วางตนได้เหมาะสมจนเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้อื่น ช่วยเสริมสร้างจุดแข็งและลดจุดอ่อนของผู้ตาม และเป็นผู้ที่สามารถสร้างความเข้าใจได้ในแต่ละประเด็น ที่เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร แนวคิดนี้จึงย้ำถึงความจำเป็นที่ผู้นำจะต้องมีความเข้าใจ และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม ประพจน์ตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปจึงมีอิทธิพลต่อความสำเร็จขององค์กรในยุคโลกาภิวัตน์นี้

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นจากการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว ในปัจจุบันคำสอนของพระพุทธองค์ได้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์หาแนวคิดในเรื่องของ “ภาวะผู้นำ” ดังนี้

๒.๒.๑ กำเนิดผู้นำ

ในอรรถกถาสูตร^{๔๘} ได้กล่าวถึง การกำเนิดของโลกและมนุษย์ ซึ่งมีวิวัฒนาการมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งได้มีพรหมในชั้นอาภัสสราพรหม ได้จุติลงมาเกิดในโลกนี้ และได้กลายมาเป็นสัตว์ที่มีกายหยาบที่เรียกว่า มนุษย์ กายที่เกิดขึ้นนี้เนื่องมาจากความโลภ ที่ได้บริโภคจวนดินเป็นอาหาร จึงทำให้มีความยินดีพอใจในกามคุณอารมณ์ ทำให้รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นหายไปดวงจันทร์และดวงอาทิตย์จึงปรากฏ ตามด้วยดวงดาวนักษัตร กลางคืน กลางวัน เดือน ถู และปี จึงปรากฏ เมื่อสัตว์เหล่านั้นได้บริโภคจวนดินติดต่อกันเป็นเวลานาน กายของสัตว์เหล่านั้นจึงเริ่มหยาบขึ้นเรื่อย ๆ ผิวพรรณของสัตว์ทั้งหลายนั้น ได้ปรากฏแตกต่างกันออกไปจึงเกิดการดูหมิ่นไฉ้วัวซึ่งกันและกัน^{๔๙}

เมื่อดินที่ใช้เป็นอาหารได้หายไป ได้เกิดมีข้าวสาลีขึ้นเองโดยไม่ต้องไถสามารถบริโภคได้ทันที เมื่อสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้บริโภคข้าวสาลีติดต่อกันเป็นเวลานาน สตรีเพศและบุรุษชายเริ่มปรากฏ สตรีและบุรุษต่างเพ่งมองซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ความกำหนัดเร่าร้อนในกายได้เกิดขึ้น จึงมีการเสพเมถุนธรรมกัน^{๕๐}

เมื่อมีการเสพเมถุนธรรมมากขึ้น ทำให้ไม่มีเวลาเข้าไปยังหมู่บ้านเป็นเวลา ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง ต่อมาจึงพากันสร้างบ้านเรือนขึ้นเพื่อปกป้องสัทธิธรรม (การเสพเมถุนธรรม) สัตว์บางพวกเกิดความเกียจคร้าน ไม่อยากออกไปเก็บข้าวสาลีบ่อย ๆ จึงเริ่มเก็บสะสมข้าวสาลีโดยเก็บครั้งเดียวเพื่อเป็นอาหารได้หลาย ๆ วัน เมื่อมีการสะสมข้าวสาลีจึงมีรำห่อเมล็ดบ้าง มีกลีบบ้าง ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วไม่งอกกลับขึ้นอีก ความพองได้ปรากฏให้เห็นชัด จึงได้มีข้าวสาลีเป็นหย่อม ๆ^{๕๑}

เมื่อมีการสะสมข้าวสาลีไว้ สัตว์ผู้หนึ่งได้ถือเอาส่วนที่เขาไม่ให้มาบริโภค เมื่อถูกจับได้ถึง ๓ ครั้ง คนทั้งหลายจึงพากันใช้ฝ่ามือบ้าง ก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ทำร้ายบ้าง ดังนั้น การถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ได้ให้ การครหา การพูดเท็จ การถือถนทวารุ ได้ปรากฏด้วยเหตุเหล่านั้น^{๕๒}

สัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมเพื่อสมมุติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ให้เป็นผู้ที่ควรว่ากล่าวตีสอนผู้ที่ควรถูกตีสอน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ โดยจะแบ่งปันข้าวสาลีให้แก่สัตว์ผู้นั้นจึงได้เลือกผู้ที่มีรูป

^{๔๘}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

^{๔๙}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๒๒/๘๘-๙๐.

^{๕๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๓-๑๒๖/๙๑-๙๒.

^{๕๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๗/๙๓.

^{๕๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๙/๙๕.

งดงามกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า เป็นมหาชนสมมุติเพื่อทำหน้าที่ว่ากล่าว ตีเตือนผู้ที่ควรถูกตีเตือน ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่โดยชอบ^{๕๓}

เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมุติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้นคำว่า “มหาสมมุติ” จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำว่า “กษัตริย์” จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำว่า “ราชา” จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ จึงได้เกิดหมู่คณะ กษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่นมีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใช้พวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม^{๕๔}

ในพระสูตรนี้ ได้แสดงวิวัฒนาการของโลก มนุษย์ และการเกิดขึ้นของสังคมและความเสื่อมคือความตกต่ำทางจิตใจ พฤติกรรมต่าง ๆ ที่ดีและไม่ดีของมนุษย์ มนุษย์สมัยแรกของโลกไม่ค่อยมีปัญหา ในยุคหลังเมื่อเกิดปัญหาขึ้น จึงเลือกหรือมอบหมายบุคคลบางคนที่เห็นว่าฉลาดสามารถให้เป็น “ผู้นำ” มีอำนาจในการควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมมีอำนาจในการลงโทษผู้กระทำผิด

ฉะนั้น ผู้นำจึงถือกำเนิดขึ้นจากความเสื่อมของจิตใจมนุษย์ โดยการคัดเลือกแต่งตั้ง “มหาสมมุติ” บุคคลที่มีลักษณะรูปร่างงาม น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า โดยให้ทำหน้าที่ว่ากล่าว ตีเตือนผู้ที่ควรถูกตีเตือน ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่โดยชอบ เพราะเป็นใหญ่ในที่นาทั้งหลาย จึงเรียกว่า “กษัตริย์” และเป็นผู้ที่ถูกแต่งตั้งโดยชอบธรรมจากหมู่คณะนั้น ๆ จึงเรียกว่า “ราชา” การเกิดขึ้นของ “ผู้นำ” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงปรากฏมีขึ้นดังนี้

๒.๒.๒ ลักษณะของผู้นำ

เมื่อมีรัฐ ประเทศ องค์กร หรือหมู่คณะ เป็นต้นเกิดขึ้น ย่อมต้องมีผู้นำเกิดขึ้นด้วยการมีผู้นำต้องพิจารณาถึงลักษณะ หน้าที่ และธรรมของผู้นำ ถ้าผู้นำดี มีคุณธรรม ประเทศองค์กร หรือหมู่คณะ ก็ดีตามไปด้วย เพราะมีผู้นำที่ดีเป็นผู้ปกครอง ผู้บริหาร ปกป้องเขตแดนและรักษาประชาชน ผู้ได้บังคับบัญชาหรือหมู่คณะ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๒ คือ ธรรมราชาและเทวราชา^{๕๕}

๒.๒.๒.๑ ลักษณะของธรรมราชา

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นำที่ได้ชื่อว่า ราชา คือ ผู้นำซึ่งยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยทศพิธราชธรรม ดังนั้นผู้นำที่เป็นธรรมราชาจึงหมายถึง ผู้นำทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมของพระพุทธศาสนาและยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วยธรรมนั้น ซึ่งรวมทั้งทศพิธราชธรรมนั้นด้วยตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่ากษัตริย์(ผู้นำ) มิใช่เป็นเทวราชา แต่เป็นเพียงมนุษย์ที่มีคุณสมบัติพิเศษบางประการ ที่ได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้นำการปกครองในลักษณะของสัญญาประชาคม การได้มาซึ่งอำนาจของผู้ปกครองมาจากความยินยอมของประชาชนเป็นการมอบให้ชั่วคราว เพื่อทำหน้าที่บาง

^{๕๓} ท.ป. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

^{๕๔} ท.ป. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๕๕} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้นำผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓).

ประการแทนประชาชน ดังนั้น ความชอบธรรมในอำนาจการปกครองซึ่งหมายถึง การยอมรับในสิทธิอำนาจ ในการปกครองผู้นำโดยประชาชน จึงเป็นสิ่งที่ผู้นำควรจะต้องคำนึงถึงตลอดเวลา^{๕๖}

ลักษณะสำคัญ ที่แสดงถึงความเป็นธรรมราชา ตามแนวพระพุทธศาสนามีความหมายตามศัพท์ประกอบคำอธิบาย ดังนี้^{๕๗}

๑) คำว่า “ธรรม” หมายถึง ความถูกต้อง ดีงาม ยุติธรรม

๒) คำว่า “ราชา” หมายถึง กษัตริย์ที่ปวงชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความยุติธรรม

พุทธพจน์ที่ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำที่มีต่อสวัสดิภาพ ความอยู่รอดและสันติสุขของครอบครัว ชุมชน สังคม องค์กรต่าง ๆ และประเทศชาติ ได้มีปรากฏอยู่ในอัมมิกสูตรว่า^{๕๘}

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรงในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข

วัชร หรงประทุม ได้ให้ความหมายที่บอกถึงลักษณะของธรรมราชา ดังนี้^{๕๙}

๑) ธรรมราชา หมายถึง พระราชาผู้ทรงชำระโดยธรรม ไม่ใช่ชนะด้วยสงครามดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงที่มาของคำว่า “กษัตริย์” และ “ราชา” ดังที่ปรากฏในอัครัญญสูตรตอนหนึ่งว่า^{๖๐}

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกันปรึกษากันว่าท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทณหาจุจกปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมต (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้นั้น

^{๕๖} พระมหาจุฬารัตน์ ธรรมคุณเมธี (ศิริพันธ์), การศึกษาวิเคราะห์ หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๕๗} พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม), ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๕๘} ่อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๕๙} วัชร หรงประทุม, ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๖๓.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐-๑๓๑/๙๖.

ครั้งนี้แล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเข้าไปหาท่านที่มีรูปงดงามกว่า น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่าน่าเกรงขามกว่า แล้วจึงได้กล่าวดังนี้ว่า มาเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิด และพวกเราจักแบ่งปันข้าวสาทิให้แก่ท่าน สัตว์ผู้นั้นรับคำแล้ว ได้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ และสัตว์เหล่านั้นก็ได้แบ่งปันข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้นั้น

วาสุภูฏะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันเป็นมหาชนสมมต (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมต มหาสมมต จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแวตวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใช้พวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยธรรมตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก ก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งโลกนี้และโลกหน้า

๒) ธรรมราชา มีใช้ผู้อย่างอื่นแต่ไม่ยอมทำสงคราม แต่เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญเข้มแข็ง มีกำลังอำนาจหรือแสนยานุภาพทรงชนะศึกมาแล้ว ดังปรากฏในมหาปทานสูตรว่า^{๖๑}

ขอเดชะ พระราชกุมารนี้ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการนี้ ที่เป็นเหตุให้มหาบุรุษมีคติ ๒ อย่าง ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

(๑) ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะมีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย่ำยีราชศัตรูได้พระองค์ทรงชนะโดยธรรมไม่ต้องใช้อาวุธ ไม่ต้องใช้ศัสตราครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต

(๒) ถ้าเสด็จออกจากพระราชวัง ผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ไม่มีกิเลสในโลก

๓) ธรรมราชา มีธรรมเป็นที่พึ่ง เป็นที่ยึดเหนี่ยว และเป็นเครื่องขึ้นในการปกครอง และดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าธรรมะเป็นตัวบ่งชี้ ไม่ใช่การเป็นราชา เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ก็ยังมีหลายครั้งที่กล่าวว่าเป็นธรรมราชา ดังปรากฏในธัมมราชสูตรว่า^{๖๒}

ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ย่อมไม่ทรงให้จักรที่มีใช้ของพระราชอาหม่นไป เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไร เป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ธรรม” เป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา แล้วตรัสต่อไปว่า พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะ

^{๖๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖/๒๐.

^{๖๒}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๔.

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองพวกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ กำลังพล พรหมณ์ คหบดี ขวานินคม ขาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม พระเจ้าจักรพรรดินั้นแลผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ครั้นทรงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองโดยธรรมแล้ว จึงให้จักรหมนไปโดยธรรมเท่านั้น จักรนั้นอันใคร ๆ ที่เป็นมนุษย์เป็นข้าศึกและเป็นสัตว์มีชีวิตให้หมนกลับไม่ได้

- (๑) กายกรรมเช่นนี้ควรประพฤติ กายกรรมเช่นนี้ไม่ควรประพฤติ
- (๒) วชิกรรมเช่นนี้ควรประพฤติ วชิกรรมเช่นนี้ไม่ควรประพฤติ
- (๓) มโนกรรมเช่นนี้ควรประพฤติ มโนกรรมเช่นนี้ไม่ควรประพฤติ
- (๔) อาชีพเช่นนี้ควรประกอบ อาชีพเช่นนี้ไม่ควรประกอบ
- (๕) บ้านและนิคมเช่นนี้ควรอยู่อาศัย บ้านและนิคมเช่นนี้ไม่ควรอยู่อาศัย

(๑) ภารกิจกรมเช่นนี้ควรประพฤติ ภารกิจกรมเช่นนี้ไม่ควรประพฤติ ฯลฯ

(๕) บ้านและนิคมเช่นนี้ควรอยู่อาศัย บ้านและนิคมเช่นนี้ไม่ควรอยู่อาศัย

๒.๒.๒.๒ ลักษณะของเทวราชา

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กษัตริย์ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติ ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ตามความเข้าใจของลัทธิพราหมณ์ พระพุทธศาสนาได้ให้เหตุผลอธิบายการเป็นเทพ ๓ ประการ ดังนี้^{๖๓}

๑) สมมติเทพ (god by convention) เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระเทวี และ พระราชกุมาร

๒) อุปัตติเทพ (god by rebirth) เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาวจรสวรรค์ และพรหมทั้งหลาย

๓) วิสุทธิเทพ (god by purification) เทวดาเจ้า โดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

ในเทวธรรมชาดก ว่าด้วยธรรมของเทวดา มีปรากฏไว้ว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและ โอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรม ในโลก”^{๖๔}

ดังนั้น พระราชาหรือกษัตริย์ ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสมมติเทพเป็นเทวดา โดยสมมติ ผู้ที่เป็นเทวดา หมายถึง ผู้ที่มีเทวธรรม คือ ผู้ที่มีหิริและโอตตปปะ เป็นสัปปุรุษผู้สงบระงับ เป็นผู้มืธรรมของเทวดา เป็นเทวราชาที่มีภาวะหรือคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญคือ มีหิริและ โอตตปปะ ฉะนั้นลักษณะของผู้นำในฐานะเทวราชา ต้องเป็นผู้ที่มีหิริและโอตตปปะคือ ความละอาย และเกรงกลัวต่อบาป

๒.๒.๓ หลักธรรมสำหรับผู้นำ

ผู้นำที่สามารถนำพาองค์กรให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ได้นั้นนอกจาก จะมีความสามารถแล้ว ยังต้องมีความดี คือ มีธรรมอีกด้วย ตามแนวพระพุทธศาสนาลักษณะของผู้นำ ที่ดีนั้น ต้องเป็นผู้นำที่มีธรรมในตนเอง คือ เป็นผู้ที่มีธรรมเป็นเครื่องชี้แนะในการปกครองและการ บริหาร รัฐ ประเทศ องค์กร หรือหมู่คณะ ให้เป็นไปด้วยดี ซึ่งหากผู้นำมีแต่ความสามารถ แต่ไม่มีธรรม รัฐ ประเทศ องค์กร หรือหมู่คณะ ย่อมที่จะประสบกับความเดือดร้อนจากการปกครองหรือการ บริหารของผู้นำนั้นผู้นำไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่าง ทำทุกอย่าง เพราะสามารถหาคนอื่น ที่ชำนาญด้าน นั้น ๆ มาช่วยงานได้ จากภาวะความเป็นผู้นำดังกล่าว สะท้อนถึงภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำทุกระดับ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องความอยู่รอดและเสถียรภาพขององค์กรและประเทศชาติ โดยรวมด้วย ดังจะเห็นได้จากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

“บ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมดการทำให้ บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงไม่ใช่ทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดี ได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ทำความเดือดร้อนจนวายได้”^{๖๕}

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๑.

^{๖๔} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๖๕} ธีรโชติ เกิดแก้ว, พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม, (ปทุมธานี : สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๐.

จากพระบรมราโชวาทข้างต้น จะเห็นคุณสมบัติของผู้นำในการบริหารประเทศที่สำคัญ คือ บุคคลนั้นต้องเป็นคนดี ซึ่งคนดีในที่นี้สามารถศึกษาได้จากคุณสมบัติของผู้บำเพ็ญในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาผู้ที่ทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ จนมีความสามารถ และยอมรับหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ และจะเน้นในเรื่องการปกครองตนเองเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำได้นั้น ต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่าบัณฑิตพึงยังตน ให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนผู้อื่นในภายหลังจึงจะไม่ مأ้วหมอง^{๖๖} เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข^{๖๗}

พระพุทธศาสนาได้เน้นให้เห็นความสำคัญของตัวบุคคล เพื่อให้บุคคลสำรวจฝึกฝนปรับปรุงตนเอง เพราะต้องการให้รู้จักตนเอง รับผิดชอบตนเอง เคารพเชื่อมั่น และช่วยเหลือตัวเอง^{๖๘} การมีภาวะผู้นำคือการมีศิลปะเชิงใจและอำนาจการให้ผู้ที่บังคับบัญชา ปฏิบัติภารกิจตามที่พึงประสงค์ด้วยการเชื่อฟัง เชื่อมั่น เคารพนับถือและร่วมมืออย่างจงรักภักดี หลักธรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้นำสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เพื่อให้การบริหารลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ^{๖๙} หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีมากมาย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอเฉพาะหลักธรรมที่เสริมสร้างคุณลักษณะของภาวะผู้นำในประเด็นที่จะศึกษาแต่พอสังเขป ดังนี้

ปาปณิกธรรม ๓

หลักธรรมที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารที่จะสามารถดำเนินกิจกรรมขององค์กรให้ประสบความสำเร็จได้ มีแสดงในทศตปิฎกปาปณิกสูตร^{๗๐} ว่าด้วย พ่อค้าผู้หวังความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไพบลุยในโภคทรัพย์ คือเป็นผู้มีความสามารถในการจัดกิจการของตน หรือดำเนินกิจกรรมขององค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ควรมีคุณสมบัติที่ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ คือ

๑) จักขุมา มีตาดี คือ รู้จักในสินค้าว่า ซื้อมาเท่านี้ ขายไปอย่างนี้ จักมีมูลค่าประมาณนี้ มีกำไรเท่านี้ เป็นผู้ที่มีปัญญามองการณ์ไกล เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำ

๒) วิธูโร มีธูรกิจดี คือ ฉลาดในการซื้อและขายสินค้าได้ เป็นผู้จัดธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

^{๖๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๘๑.

^{๖๗} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๖๘} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สหยาบ ล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕.

^{๖๙} พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมธนี (ศิริพันธ์), การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๗๐} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

๓) นิสสยสัมปันโน เพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย คือ มีผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยคนอื่นได้เพราะมีมนุษยสัมพันธ์ดี

อคติ ๔

หลักธรรมข้อนี้ นับว่าสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ที่จะต้องละเว้นอคติ ทั้ง ๔ ให้ได้ เพราะเป็นทางประพจน์ที่ผิด เป็นหายนะธรรมในสังคมอย่างยิ่ง อคติ แปลว่า ฐานะอันไม่พึงถึง ทางความประพจน์ผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียง มี ๔ อย่าง คือ^{๗๑}

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจ หรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้น ได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม

๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหน้า ไม่พอใจผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใดความดีก็ไม่ปรากฏ

๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามากเห็นผิดพลาดไป

๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว อาจกลัวเพราะเขามีเงินทองมีอำนาจมีญาติพี่น้องกว้างขวางในสังคม

พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพจน์ที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ผู้บริหาร ที่จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการ ดังนี้^{๗๒}

๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี มีไมตรี ต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองกล่าวคือ ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย

๓) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อประชาชนหรือปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คือ อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังไม่เข้าเติมเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ ความทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรมคือการกระทำของเขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๓๘.

^{๗๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

สังคหวัตถุ ๔

ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนให้มีความสามัคคี มี ๔ อย่าง คือ^{๗๓}

- ๑) ทาน การให้ หมายถึง การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนร่วมงาน
- ๒) ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก หมายถึง การพูดผูกใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน
- ๓) อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ หมายถึง การแนะนำประโยชน์แก่ผู้อื่นว่ากิจนี้ควร

กิจนี้ไม่ควร

- ๔) สมานัตตา ความมีตนเสมอ หมายถึง การวางตัวสม่ำเสมอ ไม่ถือตัว

สัปบุริสธรรม ๗

เป็นธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ เป็นคุณสมบัติของคนดี มี ๗ คือ^{๗๔}

- ๑) ฉัมมัญญตา คือ ผู้นำที่ดีจะต้องรู้หลักการและวิธีการวางนโยบายเพื่อให้ดำเนินกิจกรรมไปถึงจุดหมายนั้น

๒) อุตถัญญตา คือ ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักจุดหมาย หรือเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์คร่าวๆจะไปทางไหน เพื่อประโยชน์อะไร เพื่อให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายนั้น เป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่งกล่าวคือ โดยทั่วไปแล้วทุกองค์กรจะต้องมีการกำหนดจุดหมายก่อน (อุตถัญญตา) แล้วจึงกำหนดหลักการ (ฉัมมัญญตา) หรือวางนโยบายให้เป็นไปตามจุดหมายนั้น

๓) อัตถัญญตา คือ รู้ตน รู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ รู้ว่าตนมีคุณสมบัติมีความสามารถอย่างไร เป็นหลักที่ประกอบด้วยคุณธรรมตามหลักอารยวิधि ๕ ซึ่งเป็นความเจริญของอารยชน ความเจริญอย่างประเสริฐ ทำให้ผู้ที่มีหลักธรรมนี้มีคุณสมบัติสมบูรณ์พร้อมในการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ผู้นั้นเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมประดุงอารยชน

๔) มัตถัญญตา คือ รู้ประมาณ รู้จักความพอดี รู้ธรรมแห่งมัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรค ๘ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติอันพอดี ที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นปลอดปัญหาไม่ติดข้องในทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมถานุโยค และหลักสันโดษ คือ ความพอดีกับสิ่งที่ได้มา ความพอดีกับกำลังความสามารถ และความพอดีกับฐานะ ซึ่งหลักธรรมทั้ง ๒ นี้ ย่อมทำให้ผู้นั้นเป็นผู้สามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้เหมาะสมและถูกต้องดังนี้

๕) กาลัญญตา คือ รู้จักเวลาที่เหมาะสมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นผู้เห็นคุณค่าแห่งเวลาอย่างถูกต้อง ผู้นำที่มีหลักธรรมนี้ย่อมสามารถรู้เวลาอันเหมาะสมในการดำเนินกิจการทุกอย่าง

๖) ปริสสัญญตา คือ การรู้ชุมชนและสังคมโลกได้อย่างถูกต้อง ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างทันสถานการณ์โลก ผู้นำที่มีหลักธรรมนี้ ย่อมเป็นผู้รอบรู้ทุกสถานการณ์ได้อย่างดี เพื่อพร้อมในการแก้ไขปัญหาให้ถูกจุดหรือถูกต้อง

^{๗๓} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐.

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

๓) บุคคลโปรปรัญญา คือ รู้บุคคล รู้ประเภทบุคคลที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกันทำให้สามารถวางแผนให้เหมาะสมกับงาน ผู้นำที่มีหลักธรรมนี้ ย่อมเป็นผู้มีความสามารถในการประสานงานต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรได้อย่างถูกต้อง

ทศพิธราชธรรม ๑๐

หลักธรรมที่เป็นคุณธรรมประจำจิตใจของพระราชา และผู้บริหารหรือผู้ปกครองรัฐหรือประเทศชาติ รวมถึงผู้นำผู้ปกครองทุกระดับชั้นในสังคม มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ^{๗๕}

๑) ทาน การให้ปัน การช่วยเหลือ เกื้อกูล อนุเคราะห์ให้ผู้ใต้ปกครองของตนให้มีการดำรงชีวิตที่ดี ไม่อดอยาก รวมถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงการเผื่อแผ่แบ่งปันแก่บุคคลผู้ด้อยโอกาสในสังคมอีกด้วย

๒) ศีล การประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งงาม ประกอบด้วยความสุจริตทางกายวาจาและใจให้ตั้งงาม เรียบร้อย ถูกต้องตามกฎหมายวินัยของสังคม เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นที่เคารพ นับถือของประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง

๓) ปริจาคะ การเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขของส่วนรวม ยอมเสียสละความสุขส่วนตนเข้าไปรับภาระหน้าที่ดำเนินงาน เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนหมู่คณะหรือประเทศชาติ ข้อนี้เป็นการมุ่งถึงความเสียสละไม่เห็นแก่ตัวนั่นเอง

๔) อาชวระ ความซื่อตรง การกระทำในสิ่งที่เป็นการกระทำที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง จริ่งใจต่อประชาชน หลักธรรมนี้มุ่งถึงความซื่อตรงต่อตนเองและบุคคลอื่นตลอดถึงหน้าที่การงานด้วยความสุจริตจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่หลอกลวงประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันและประเทศชาติ

๕) มัททวะ ความอ่อนโยน การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพ อ่อนโยน ไม่ถือตัวเย่อหยิ่ง มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม พร้อมที่จะรับฟังคำแนะนำตักเตือนจากผู้อื่น อันจะส่งผลให้ได้รับความจงรักภักดีจากประชาชนและผู้ใต้บังคับบัญชา

๖) ตปะ ความทรงไว้ซึ่งอำนาจ เดช หรือธรรมอยู่ในตัว ที่คอยกำกับยับยั้งจิตใจไม่ปล่อยให้ความชั่วอกุศลกำเริบ เป็นอำนาจที่ปราบจิตใจของผู้ปกครอง ให้ดำรงอยู่ในทำนองคลองธรรม ไม่หลงใหลหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ จนหลงลืมความมุ่งมั่นในการกระทำภารกิจของตนให้สมบูรณ์

๗) อักโกธะ ความไม่ถือโกรธ ความมีเมตตาธรรมประจำจิตใจ กระทำกิจต่าง ๆ โดยยึดหลักเหตุผลเพื่อระงับความโกรธ ความขุ่นเคือง มีความรักปรารถนาดีต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ

๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับ กดขี่ข่มเหง ให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองของตนได้รับความเดือดร้อน โดยปราศจากเหตุผล ตลอดจนการบริหารกิจการต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม เช่น ไม่เก็บภาษีขูดรีด ไม่ใช้แรงงานจนเกินไปไม่หลงระเหิรในอำนาจจนขาดความเมตตากรุณา ในทางกลับกันจะต้องมีความกรุณาช่วยเหลือให้ประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ และมีความสุขความเจริญ

^{๗๕} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๘/๒๕๐/๖๒.

๙) ขันติ ความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตนเอง ไม่ท้อแท้ เหนื่อยหน่ายกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่มากระทบกระทั่งกับการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของตน มีสติคอยควบคุมจิตใจให้คงที่อยู่ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับปัญหา แม้จะหนักหนาใดไหนก็ต้องอดทนเพื่อให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี หลักธรรมข้อนี้เป็นการแสดงออกถึงความเข้มแข็งกล้าหาญและอดทนต่อทุกสถานการณ์

๑๐) อวิโรธนะ คือ ความไม่ผิดไปจากธรรม ความไม่คลาดเคลื่อนจากธรรมมีการวางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม ไม่มีความหวั่นไหวไปตามลาภสักการะและถ้อยคำดีหรือร้ายมีความเที่ยงธรรมและรักษาระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนประเพณีอันดีงามไว้มั่นคงในยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม และนิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ดี มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจของอคติ

๒.๒.๔ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ

ในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงตรัสในเรื่องบทบาทและหน้าที่ของกษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง ประชาชนพลเมือง ข้าราชการบริพาร และผู้บังคับบัญชากับลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ มีปรากฏในพระไตรปิฎกอยู่หลายพระสูตร บทบาทและหน้าที่ของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งของภาวะผู้นำที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญในส่วนนี้ จึงได้ยกมาเป็นประเด็นในการศึกษาต่อพอสังเขป ดังนี้

ราชสังคหัตถ์ ๔

ราชสังคหัตถ์ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหัตถ์ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ^{๗๖}

๑) สัสสมะระ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหาและความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือให้เกิดผลต่อไป

๒) ปุริสเมระ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดี มีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓) สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา ความฉลาดในการแก้ปัญหาสังคมรู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำเป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔) วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชูชี้แจงแนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

^{๗๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

สารานุกรม ๖

สารานุกรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอ หมายถึงธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรี สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อต่อกัน จนทำให้เกิดความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน คิดถึงและระลึกถึงกันอยู่เสมอ มี ๖ ประการ คือ^{๗๗}

๑) เมตตาภาวกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒) เมตตาจริกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา หมายถึง การช่วยบอกกล่าวในสิ่งที่ประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือน ในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพ ให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตาโนกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคมหมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่ประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

๔) สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน หมายถึง การแสดงความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕) สีสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล หมายถึง ความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น คือ การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกติการะเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทัศนีสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิวะหรือความเห็นเสมอกัน หมายถึง การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือ ยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน

สังคาลสูตร

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้แสดงแก่สังคาลมานพ ถึงสิ่งที่พึงกระทำต่อทิศทั้ง ๖ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ที่มีสถานภาพต่างกัน ในที่นี้จะยกมาแสดงเฉพาะหมู่ภูมิทิศ ทิศเบื้องต่ำ ซึ่งเป็นการปฏิบัติระหว่างนายกับบ่าว ดังมีเนื้อความว่า^{๗๘}

ดูกรคฤหบดีบุตร ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ อันนายพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ๑ ด้วยให้อาหารและรางวัล ๑ ด้วยรักษาในคราวเจ็บไข้ ๑ ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน ๑ ด้วยปล่อยในสมัย ๑ ฯ ดูกรคฤหบดีบุตร ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ อันนายบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้วย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕ คือ ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย ๑ เลิกงานที่หลังนาย ๑ ถือน้ำเอาน้ำของที่นายให้ ๑ ทำการงานให้ดีขึ้น ๑ นำคุณของนายไปสรรเสริญ ๑ ฯ ดูกรคฤหบดีบุตร ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ อันนายบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้

^{๗๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

^{๗๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๖/๒๐๓.

แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องต่ำนั้น ชื่อว่า อันนายปกปิดให้เกษมสำราญให้ไม่มีภัย ด้วยประการฉะนี้

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) ได้กล่าวขยายความในเรื่องทิศเบื้องต่ำนี้ไว้ใน “หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์” ว่า^{๗๙}

“เหฐมิตศ” คือ ทิศเบื้องต่ำ เจ้านายหรือผู้บังคับบัญชาพึงบำรุงบำว คือ ผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยสถาน ๕ คือ

๑) ด้วยการจัดงานให้ตามกำลัง คือ การมอบหมายหน้าที่การงานให้ตามกำลังความรู้สติปัญญา และความสามารถ (Put the right man on the right job) รู้จักใช้คนให้ถูกกับงาน

๒) ด้วยการให้อาหารและบำเหน็จรางวัล คือ เมื่อทำความดี ก็รู้จักยกย่องชมเชยและสนับสนุน อดหนุนให้ได้รับบำเหน็จรางวัล เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งตามสมควรแก่ฐานะเมื่อทำไม่ดี ก็ให้คำตักเตือน แนะนำสั่งสอน ให้พัฒนาสมรรถภาพให้ดีขึ้น ถ้าไม่ยอมแก้ไขพัฒนาตนให้ดีขึ้น ก็ต้องตำหนิ และมีโทษตามกฎหมายโดยชอบธรรม

๓) ด้วยรักษาพยาบาลในยามที่เจ็บไข้ คือ ต้องรู้จักดูแลสารทุกข์สุกดิบของลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่เป็นผู้แล้งน้ำใจ คือ ไม่ปฏิบัติกับลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างทำนอง “ยามดีก็เรียกใช้ ยามไข้กลับไม่รักษา”

๔) ด้วยแจกของมีรสดีแปลก ๆ ให้กิน คือ ให้รู้จักมีน้ำใจแบ่งปันของกินของใช้ดี ๆ ให้ลูกน้อง เพื่อเป็นกำลังใจแก่ลูกน้อง ที่รับใช้สนองงานแก่ตนบ้าง ไม่เอาแต่รับจากลูกน้องแต่ตนเองกลับมีจิตใจคับแคบเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักให้เป็นสินน้ำใจแก่ลูกน้อง

๕) ด้วยปล่อยในสมัย คือ รู้จักให้ลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้ลาพักผ่อนบ้างไม่ใช่คอยแต่จะใช้ให้ทำงานโดยไม่เห็นใจ ให้ได้รับการพักผ่อนบ้าง ส่วนบำวหรือลูกน้องผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชาทำนุบำรุงอย่างนี้แล้ว พึงปฏิบัติอนุเคราะห์เจ้านายผู้บังคับบัญชาด้วยสถาน ๕ คือ

(๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย คือ ให้รับสนองงานผู้บังคับบัญชาด้วยความขยันขันแข็งควรมาทำงานก่อนนายหรือผู้บังคับบัญชา อย่างน้อยก็มาให้ทันเวลาทำงาน ไม่มาสายกว่านาย หรือสายกว่าเวลาทำงานปกติ

(๒) เลิกการงานทีหลังนาย คือ ทำงานด้วยความขยันขันแข็ง แม้เลิกก็ควรเลิกทีหลังนายหรือผู้บังคับบัญชา อย่างน้อยก็อยู่ทำงานให้เต็มเวลา ไม่หนีกลับก่อนเวลาเลิกงาน

(๓) ถือเอาแต่ของทีนายให้ คือ มีความซื่อสัตย์ มีความจงรักภักดี ไม่คดโกงนายหรือผู้บังคับบัญชา ไม่คอร์รัปชั่น ไม่เรียกร้องต้องการโดยไม่เป็นธรรมหรือเกินเหตุ

(๔) ทำงานให้ดีขึ้น คือ ต้องรู้จักพัฒนาคุณวุฒิ ความรู้ความสามารถและวิสัยทัศน์ในการทำงานให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง

(๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ คือ รู้จักนำคุณความดีของเจ้านายผู้บังคับบัญชาไปยกย่องสรรเสริญตามความเป็นจริงในที่และโอกาสอันสมควร

^{๗๙} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), หลักธรรมาภิบาล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๖.

อภิธานิยธรรม ๗

อภิธานิยธรรม คือ หลักธรรมที่ป้องกันความเสื่อม ทำให้การปกครองเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี ๗ ประการ ด้วยกัน คือ^{๘๐}

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมพบปะปรึกษาหารือมีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทางสังคม หรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง

๒) พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพรียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ได้ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบกติกาที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันบัญญัติ หรือตกลงกันไว้เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่ตั้งมาเหล่านั้น ก็จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพยำเกรงในสิ่งที่ตั้งมานั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมในภายหลังได้

๔) การให้ความเคารพยำเกรง นับถือ ให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมืองและยอมรับฟังข้อคิดเห็นไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ยาวนาน ข้อนี้มีลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ ต่างกันแต่ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนข้อ ๓ เน้นที่หลักการ

๕) การให้เกียรติ ค้ำครอง ป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึงการป้องกันละเมิดสิทธิสตรี ซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียง หรือมีบทบาทในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม สตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีได้รับการคุ้มครองย่อมอาจจะกระทบกระเทือนถึงความตั้งงามภายในสังคมได้

๖) การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน ปูนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราใจให้ทำความดี เป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชาติ ไม่ปล่อยให้ประเพณีหรือการบูชาต่าง ๆ ที่เคยกระทำต่อปูนียสถานเหล่านั้นสูญหายไป

๗) การให้การอารักขา บำรุง ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ นักบวช ผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ผู้เป็นตัวอย่างที่ดีทางศีลธรรม และขอให้ตั้งใจไว้ว่าท่านที่ทรงคุณธรรมเหล่านั้นที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองไม่ให้ความสำคัญ ถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิดความสันติสุขร่มเย็น

ผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะของผู้นำที่ดี เป็นผู้นำที่มีธรรมในตนเองคือเป็นผู้ที่มีธรรมเป็นเครื่องชี้นำในการปกครองและการบริหาร รัฐ ประเทศ องค์กรหรือหมู่คณะให้เป็นไปด้วยดี และประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ธรรมจึงเป็นเครื่องเสริมสร้างคุณสมบัติของผู้นำให้มีภาวะผู้นำสูง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมขององค์กรให้สำเร็จ

^{๘๐} ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๘ - ๘๐.

ลู่ทางตามเป้าหมายด้วยดีเห็นได้ว่าผู้ที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้น ต้องเป็นผู้ที่รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตน ที่ต้องรับผิดชอบ ในองค์การ ในด้านหน้าที่หลัก และความรับผิดชอบต่อตำแหน่งในองค์การตาม หลักการบริหาร และยังต้องรู้จักหน้าที่รอง คือ การเป็นบุคคลตัวอย่าง ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนกลุ่มที่ ช่วยเหลือสมาชิกในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพและประสานงาน ภายในกลุ่มให้มีความสามัคคี เพื่อให้งานต่าง ๆ สำเร็จบรรลุเป้าหมายได้ ผู้นำจึงควรเป็นผู้ที่มีทั้ง ธรรม และความรู้ เพื่อสร้างศรัทธาที่ดีให้เกิดแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นสัญลักษณ์แบบอย่างที่ดีขององค์กร ผู้นำจึงควรศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับผู้นำและนำไปประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องอย่าง เหมาะสมกับองค์กรหรือสังคมที่ตนนำหรือปกครองอยู่ และจะเป็นผู้นำที่ดีที่พึงประสงค์ คือ มีทั้ง ความรู้ดี ความสามารถดี และความประพฤติดี อันเป็นภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับผู้นำในยุคปัจจุบันที่ ต้องการผู้นำที่มีธรรม มีวิสัยทัศน์ และรู้จักวิธีการสร้างแรงบันดาลใจให้บุคลากรดำเนิน กิจกรรมของ องค์กร หน่วยงานหรือสังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์กร นั้น ๆ ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างมั่นคง

จากภาวะผู้นำตามหลักทั่วไปและภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปเป็นตาราง ได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ สรุปการวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักทั่วไปและภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา

ประเด็น	ภาวะผู้นำตามหลักทั่วไป	ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา
๑. ความหมายของผู้นำ	เป็นคุณสมบัติภายในของผู้นำหรือหัวหน้าที่ แสดงออกโดยการใช้อำนาจหน้าที่ อิทธิพล การกระตุ้น ชี้นำ และการจูงใจ ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามด้วยความ กระตือรือร้นและเต็มใจ คุณสมบัติของผู้นำจึง เป็นกลไกการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งผู้อื่นสามารถที่จะยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดี ได้	ผู้นำจึงถือกำเนิดขึ้นจากความเสื่อม ของจิตใจมนุษย์ โดยการคัดเลือก แต่งตั้ง “มหาสมมติ” บุคคลที่มี ลักษณะรูปร่างงาม น่ารักกว่า น่า เลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า โดย ให้ทำหน้าที่ว่ากล่าว ตีเตือนผู้ที่ควร ถูกตีสอน ขบไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดย ชอบ เพราะเป็นใหญ่ในที่นา ทั้งหลาย จึงเรียกว่า “กษัตริย์” และเป็นผู้ที่ถูกแต่งตั้งโดยชอบธรรม จากหมู่คณะนั้น ๆ จึงเรียกว่า “ราชา” การเกิดขึ้นของ “ผู้นำ” ใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา

ประเด็น	ภาวะผู้นำตามหลักทั่วไป	ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา
๒. ลักษณะ/ คุณสมบัติผู้นำ	คุณสมบัติของผู้นำเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่เป็นกลยุทธ์หรือมรรควิธี ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของตัวผู้นำ ผู้ใต้บังคับบัญชา การบริหารจัดการ และปัญหาที่เกิดจากสภาพแวดล้อมอื่น ๆ อีกทั้งเป็นปัจจัยให้ผู้นำมีสัมพันธภาพกับมวลชนได้อย่างดี ซึ่งจะเป็นผลให้ผู้นำได้แสดงบทบาทและหน้าที่ได้อย่างโดดเด่น มีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพ	ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๒ คือ ธรรมราชาและเทวราชา ดังนั้น พระราชาหรือกษัตริย์ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสมมติเทพเป็นเทวดาโดยสมมติ ผู้ที่เป็นเทวดา หมายถึง ผู้ที่มีเทวธรรม คือ ผู้ที่มีหิริและโอตตปปะ เป็นสัปบุรุษผู้สงบระงับ เป็นผู้มีความดีของเทวดา เป็นเทวราชาที่มีภาวะหรือคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญคือ มีหิริและโอตตปปะ ฉะนั้นลักษณะของผู้นำในฐานะเทวราชา ต้องเป็นผู้ที่มีหิริและโอตตปปะคือ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป
๓. บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ	ผู้ที่มีบทบาทและหน้าที่ในการวางแผนและนโยบาย บริหารงานของกลุ่มหรือองค์กร ให้มีการประสานความร่วมมือกันทำงาน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของกลุ่มหรือองค์กร ปฏิบัติตนให้ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แบบอย่างที่ดีของกลุ่มหรือองค์กร เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่สมาชิก ได้รู้สึกถึงความมั่นคงและปลอดภัยในการทำงาน บทบาทและหน้าที่ของผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการรวมกลุ่ม และจูงใจคนให้ดำเนินกิจกรรมไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงานหรือองค์กร	ในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงตรัสในเรื่องบทบาทและหน้าที่ของกษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง ประชาชน พลเมือง ข้าราชการบริพาร และผู้บังคับบัญชากับลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ มีปรากฏในพระไตรปิฎกอยู่หลายพระสูตร บทบาทและหน้าที่ของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งของภาวะผู้นำที่มีความสำคัญ ประกอบด้วย ราชสังคหสัตถุ, สาราณียธรรม, สังคาลกสูตร, อปรีหานิยธรรม

บทที่ ๓

ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

การวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

๓.๑.๑ ชาตภูมิ

๓.๑.๒ การบรรพชาอุปสมบท

๓.๑.๓ วิฑฺฒนา

๓.๑.๔ หน้าที่การงาน

๓.๑.๕ สมณศักดิ์

๓.๒ ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๓.๒.๑ ด้านการปกครอง

๓.๒.๒ ด้านศาสนศึกษา

๓.๒.๓ ด้านศึกษาสงเคราะห์

๓.๒.๔ ด้านการเผยแผ่

๓.๒.๕ ด้านสาธารณูปการ

๓.๒.๖ ด้านสาธารณสงเคราะห์

๓.๓ บทสรุป

๓.๑ ประวัติโดยทั่วไปของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)^๑

๓.๑.๑ ชาตภูมิ

สถานะเดิม

พระธรรมสิทธินายก เดิมชื่อ เฉลิม นามสกุล ฉ่ำอินทร์ เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ ณ บ้านเลขที่ ๔๙ หมู่ที่ ๑๒ ตำบลย่านยาว อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร บิดาชื่อ นายมี มารดาชื่อ นางผัน นามสกุล ฉ่ำอินทร์

^๑ วัดจันทารามวรวิหาร, หนังสือที่ระลึกในการได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ “พระธรรมสิทธินายก”, (กรุงเทพมหานคร : ส.ยอดสิงห์การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑-๑๕.

๓.๑.๒ การบรรพชาอุปสมบท

พระธรรมสิทธินายก เข้ารับการบรรพชาอุปสมบท เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ณ วัดหาดมูลกระบือ ตำบลย่านยาว อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร โดยมี พระเมธีธรรมประนาท วัดท่าฟ่อ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร เป็นพระอุปัชฌาย์

๓.๑.๓ วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๕๔๐ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนบ้านวังกระดี่ทอง หมู่ที่ ๙ ตำบลย่านยาว อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร จำพรรษาอยู่วัดหาดมูลกระบือเป็นเวลา ๒ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๔๙

พ.ศ. ๒๕๔๘ สอบได้นักธรรมชั้นตรี วัดท่าฟ่อ สำนักเรียนคณะจังหวัดพิจิตร

พ.ศ. ๒๕๔๙ สอบได้นักธรรมชั้นโท วัดท่าฟ่อ สำนักเรียนคณะจังหวัดพิจิตร ย้ายมาศึกษาต่อที่วัดท่าหลวง เป็นเวลา ๗ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๖

พ.ศ. ๒๕๐๐ สอบได้นักธรรมชั้นเอก วัดท่าหลวง สำนักเรียนคณะจังหวัดพิจิตร

พ.ศ. ๒๕๐๓ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค สำนักเรียนวัดท่าหลวง จังหวัดพิจิตร

พ.ศ. ๒๕๐๔ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดท่าหลวง จังหวัดพิจิตร และย้ายมาจำพรรษาอยู่วัดจันทารามวรวิหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๑๕ สำเร็จปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๗ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค วัดจันทาราม สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาส

พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) กิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๑.๔ หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นครูสอนปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักวัดท่าหลวง จังหวัดพิจิตร

พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นกรรมการตรวจประโยคธรรมสนามหลวง ประจำจังหวัดพิจิตร

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นเลขานุการวัดจันทารามวรวิหาร

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นกรรมการตรวจบัญชีรับ-จ่ายของวัดจันทารามวรวิหาร

พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดจันทารามวรวิหาร

พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นครูสอนปริยัติธรรม ประจำสำนักเรียนวัดจันทาราม

พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นกรรมการตรวจข้อสอบแผนกบาลีสสนามหลวง และเป็นกรรมการตรวจข้อสอบแผนกธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดจันทารามวรวิหาร

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดจันทารามวรวิหาร และเป็นผู้นำข้อสอบบาลีสสนามหลวงไปเปิดสอบที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พ.ศ. ๒๕๒๘ - จัดฝึกสมาธิในห้องกรรมฐานของวัด ให้พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ เป็นประจำทุกวัน เว้นวันศุกร์ เวลา ๒๐.๐๐-๒๑.๐๐ น.

- จัดอบรมสมาธิแก่นักเรียนโรงเรียนวัดอินทาราม
- เป็นกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์

กรุงเทพมหานคร จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงบางยี่เรือ และเป็นผู้เปิดการอบรมการใช้ คอมพิวเตอร์สำหรับพระเลขานุการในเขตธนบุรี เป็นครั้งแรกของคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะเขตธนบุรี

พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดราชคฤห์ และได้รับแต่งตั้ง เป็นเจ้าคณะเขตธนบุรี

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นกรรมการจัดงานสัปดาห์เผยแพร่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นรองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะเขตราชบุรีบูรณะ

พ.ศ. ๒๕๕๑ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดเวฬุราชิม

พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นผู้รักษาการแทน และเป็นเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

๓.๑.๕ สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตรผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระ อารามหลวงชั้นพิเศษ (ผจล.ขพ.) ในราชทินนามที่ พระครูบวรรังสี

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าอาวาส พระ อารามหลวงชั้นเอก (จล.ขอ.) ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้รับพระทานทานตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ราชทินนาม ที่ พระบวรรังสี

พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราช สิทธีเวที

พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพสิทธิ เมธี

พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรม สิทธีนิายก

๓.๑.๖ กิจกรรมพิเศษ

พ.ศ. ๒๕๒๗-ปัจจุบัน เป็นผู้นำนักเรียน นักศึกษา อุบาสก อุบาสิกา มาปฏิบัติธรรม ตั้งแต่ครั้งแรกที่ได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาส จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๒๗-ปัจจุบัน ได้ตั้งทุน และมอบทุน ส่งเสริมด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม มีการมอบทุนการศึกษาพระภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญธรรม-นักธรรม ตลอดจนการมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นผู้เปิดอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ สำหรับพระเลขานุการในเขตธนบุรี เป็นครั้งแรกของคณะสงฆ์ รวมทั้งหมด ๓๘ รุ่น

พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้จัดพิธีเจริญพระพุทธมนต์เฉลิมพระเกียรติ (สัจจ) พร้อมคณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร ๓๕ เขต เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ณ วัดหนองจอก วัดทุ่งครุ วัดม่วง

พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้จัดพิธีเจริญพระพุทธมนต์เฉลิมพระเกียรติ (สัจจ) พร้อมคณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร ๓๕ เขต เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ณ วัดบำเพ็ญเหนือ วัดเวฬุวนาราม วัดอมรินทรารามวรวิหาร

- จัดการประชุมพระวินยาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร โดยได้มอบนโยบายและแต่งตั้งพระวินยาธิการของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครในการช่วยดูแลพระสงฆ์ที่ไม่เหมาะสมกับสมณเพศ

- จัดโครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์ คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร

- จัดโครงการสถานีวิทย์โทรทัศน์ พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย (TBC) ในการอุปถัมภ์ของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ และได้ถวายการอุปถัมภ์ค่าสถานีวิทย์โทรทัศน์ จำนวน ๑๒ เดือน เป็นเงิน ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท

- ช่วยเหลือวัด และผู้ประสบอุทกภัย ในจังหวัดชัยนาท อุทัยธานี สิงห์บุรี ลพบุรี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง พิจิตร นนทบุรี กรุงเทพมหานคร ซึ่งคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ได้มอบเงิน พร้อมถุงยังชีพ อาหารกล่อง เครื่องอุปโภคบริโภค ในจังหวัดที่ประสบภัยน้ำท่วมครั้งนี้ รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

- เป็นเจ้าภาพร่วมพร้อมคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ในการสวดพระอภิธรรมถวายเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีราจารย์ และพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร ที่มรณภาพ จำนวน ๒๕ วัด โดยได้ถวายเป็นเงินทั้งสิ้น ๖,๒๕๐,๐๐๐ บาท และผ้าไตร จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด

๓.๒ ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์

สำหรับภาวะผู้นำส่วนตัวของพระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างของพระสงฆ์อุชุปฏิบัติ มีจริยาวัตรทั้งดงาม เป็นหลวงพ่อดีของลูกศิษย์ เป็นครูผู้สอนที่ดีที่ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง เป็นพระเถระที่ปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครด้วยหลักของเมตตาและความยุติธรรม นอกจากนี้ พระเดชพระคุณยังยึดหลักในวิธีการสอนหรือการแนะนำ

ตามหลักผู้นำของพระพุทธเจ้า ๔ ประการ คือ (๑) สมาทปนา คือ ชักชวนด้วยกิจกรรม เป็นผู้นำในการชักชวนในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ (๒) สมุตเตชนา คือ ปลุกใจด้วยสื่อการสอน โดยได้นำสังคมนาวัตรกรรมเทคโนโลยี การสอนอยู่เสมอ เช่น คอมพิวเตอร์ หรือระบบโทรทัศน์ดาวเทียม เป็นต้น ซึ่งพระเดชพระคุณ ถือว่า เป็นครูพระสอนคอมพิวเตอร์ในยุคแรก ๆ ของประเทศไทยก็ว่าได้ (๓) สันทัสนา คือ ชักหลักด้วยวิชาการ โดยมีการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางคฤหัสถ์และคฤหัสถ์อย่างกว้างขวาง และ (๔) สัมปหังสนา คือ ให้เพลินด้วยศิลปะการแสดง โดยส่งเสริมให้ศิษยานุศิษย์ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ให้ได้เป็นนักร้อง นักดนตรี นักสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ จนได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย และให้ตระหนักอยู่เสมอว่า เมื่อเป็นคนเก่งแล้ว ต้องเป็นคนดีด้วย^๒

ในปัจจุบันการบริหารกิจการคณะสงฆ์ถูกกำหนดโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๓ หมวด ๒ ว่าด้วยมหาเถรสมาคม มาตรา ๑๕ ตรี และหมวด ๓ ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งได้ให้อำนาจหน้าที่แก่มหาเถรสมาคมปกครองและกำกับดูแลกิจการคณะสงฆ์ใน ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ มหาเถรสมาคมได้มีการปรับปรุงการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของราชอาณาจักร โดยออกกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ กำหนดอำนาจและหน้าที่ของเจ้าคณะผู้ปกครองในเขตการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยในส่วนกลางมีเจ้าคณะหนเป็นผู้ปกครอง และในส่วนภูมิภาคมีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ปกครองตามลำดับในแต่ละระดับ ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร มีวัดภายใต้การปกครอง จำนวน ๓๙๖ วัด แบ่งออกเป็น ๓๕ เขตการปกครองคณะสงฆ์^๔

ในบทนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการ สาธารณสงเคราะห์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

^๓ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔.

^๔ กนก แสนประเสริฐ, ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๕-๖.

^๕ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, ทำเนียบพระสังฆาธิการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕-๖.

Interview) กับเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับรอง เจ้าคณะเขต เลขานุการ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถนำเสนอได้โดยลำดับ ดังนี้

๓.๒.๑ ด้านการปกครอง

การปกครองในงานวิจัยนี้ หมายถึง การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม และยังหมายถึง งานในหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณรในเขตปกครองของตน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระบัญญัติคณะสงฆ์ ทั้งนี้ คำว่า การปกครองแปลว่า การควบคุมดูแลรักษา ควบคุมให้พระเดชพระคุณอยู่ในที่พระเดชพระคุณควรจะอยู่ ด้วยเหตุนี้ พระสังฆาธิการ จึงต้องดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชนอกจากนั้นพระสังฆาธิการยังจะต้องทำหน้าที่ระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยลงข้ออุทธรณ์คำสั่ง รวมทั้งตลอดควบคุมบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ภายใต้เขตปกครองของตน ชี้แจง แนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ใช้ในการบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยพร้อมทั้งการตรวจการ และประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน^๖

อนึ่ง ในการจัดโครงสร้างองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วยโดยเนื้อหาสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีทั้งหมด ๔๖ มาตรา แบ่งเป็น ๘ หมวด มีสาระสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ให้เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั้งหมดนอกจากนั้น องค์กรมหาเถรสมาคม ประกอบไปด้วย สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง ทรงอำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชาการคณะสงฆ์ และมีสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง มีพระราชอาณัติที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกิน ๑๒ รูป เป็นกรรมการ(มาตรา ๑๒) ซึ่งส่วนมากจะทรงแต่งตั้งไว้เต็ม โดยดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี และอาจได้รับการแต่งตั้งอีก (มาตรา ๑๔) ก็ได้ตามสมควร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้กรมการศาสนา (ปัจจุบัน เปลี่ยนเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) มีหน้าที่เป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม (มาตรา ๑๓)^๗

ส่วนกิจการของพระศาสนาเกี่ยวกับการให้การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร มหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เพื่อคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมแล้วแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอุปัชฌาย์ และแบ่งเขตการบรรพชาอุปสมบทตามเขตที่ระบุไว้ในตราตั้งหรือเขตอำนาจการปกครองของพระอุปัชฌาย์นั้น โดยพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่หลักในการตรวจสอบ

^๖ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) , วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร, การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๙-๕๒

^๗ พระเทพเวที (ประจวบ ธมฺมเสฏฺฐ) , พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๑ - ๑๒๗.

กุลบุตร ที่ต้องการจะบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัยหรือไม่แล้ว จึงให้การบรรพชาอุปสมบทต่อไป^๔

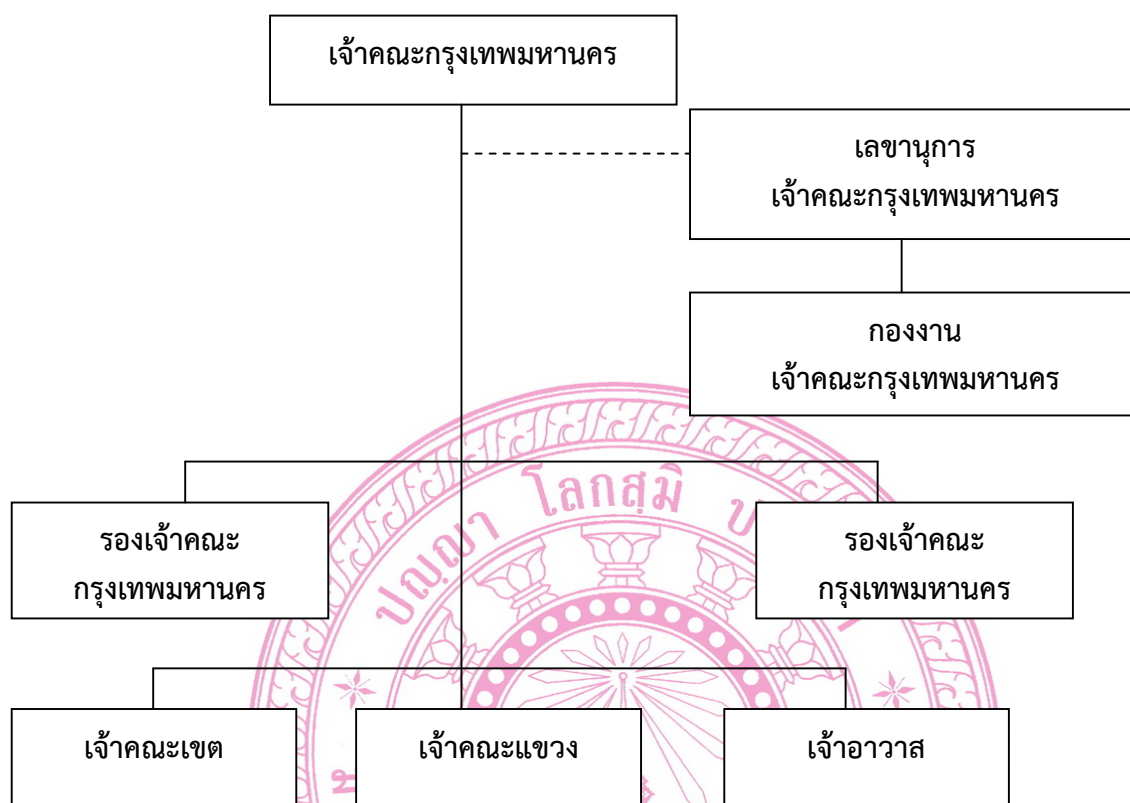
ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร มีวัดภายใต้การปกครอง จำนวน ๓๙๖ วัด แบ่งออกเป็น ๓๕ เขตการปกครองคณะสงฆ์

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้กล่าวว่า มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับและสั่งการ คือเป็นผู้ปกครองมีหน้าที่บริหาร และผู้ตรวจการจะคอยให้คำแนะนำ การปกครองคณะสงฆ์ต้องมุ่งเน้นพัฒนาวัดแต่ละวัด ให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้วัดทั้งหลายได้สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงรวมกัน ทำงานร่วมกันเป็นทีมมีการวางโครงการหรือการแบ่งงานมอบอำนาจหน้าที่การทำงานเป็นทีมซึ่งต้องประสานการทำงานร่วมกัน โดยมีกองงานเลขานุการ เป็นทีมงานที่ถือว่าเป็นศูนย์กลางในการประสานการทำงานของวัดต่าง ๆ เพื่อมุ่งพัฒนาส่งเสริมให้คณะสงฆ์ระดับวัดเข้มแข็ง มุ่งสร้างค่านิยมที่ดีให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ทีมงานจะต้องรีบเข้าไประงับปัญหาให้ได้หากระงับไม่ได้ให้รายงานต่อผู้บังคับบัญชาชั้นสูง เพื่อดำเนินการต่อไป ทั้งนี้หากมีการตัดสินใจเกิดขึ้น จะต้องกระทำด้วยความยุติธรรม รวมไปถึงการแต่งตั้งพระสังฆาธิการและการขอสมณศักดิ์อย่างโปร่งใส เพื่อที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา^๕

จากภาวะผู้นำทางด้านการปกครองของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จึงสามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกเป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำด้านการปกครองโดยการมอบหมายให้เลขานุการเป็นผู้ประสานงานทางด้านการปกครอง ไปยังเจ้าคณะเขต เจ้าคณะแขวง รวมถึงเจ้าอาวาสในวัดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีองค์กรที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ได้แก่ กองงานเจ้าคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ซึ่งจะมีพระสังฆาธิการ และพระภิกษุในระดับต่าง ๆ มาช่วยประสานงาน และสนับสนุนงานของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร โดยมีเลขานุการ เป็นหัวหน้าของกองงานนี้ จะทำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังแผนภาพ ดังนี้

^๔ พระยุพธนา รมณียธมโม (แก้วกันหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^๕ สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส), ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

แผนภาพที่ ๓.๑ ภาวะผู้นำทางด้านการปกครองของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)

๓.๒.๒ ด้านการศึกษา

การศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศึกษา” ของคณะสงฆ์ (ม.๑๕ ตรี) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี” การจัดการศึกษาดังกล่าว คณะสงฆ์ยังมีได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้โดยชัดเจน แต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาวิชาแล้ว คงอนุมานได้ว่า มีวัตถุประสงค์ ๙ ประการ คือ (๑) เพื่อพระสงฆ์รักษาตนและหมู่คณะ (๒) เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (๓) เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระพุทธศาสนา (๔) เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา (๕) เพื่อรักษาหลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา (๖) เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา (๗) เพื่อความมั่นคงแห่ง

พระพุทธศาสนา (๘) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม (๙) เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม^{๑๐}

ในการจัดการศาสนศึกษาของสงฆ์เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งมีตำแหน่งเรียกว่า เจ้าสำนักเรียน การจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นดำเนินการเองโดย คณะกรรมการการศึกษาคณะสงฆ์ไม่ได้เข้าไปดูแล และไม่มีกฎระเบียบว่าด้วยการบริหารสำนักเรียน การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องของแต่ละวัดที่ดำเนินการเอง วัดใดที่มีเจ้าอาวาสเอาใจใส่เป็นกิจธุระด้านการเรียนการสอนของวัดนั้นก็จะเป็นไปด้วยดี ส่วนวัดที่เจ้าอาวาสไม่ให้ความสนใจก็ปล่อยให้เป็นไปตาม ยะถากรรม ทำให้ในท้องถิ่นห่างไกลจากตัวเมืองหรือชนบท บางพื้นที่ไม่มีการเรียนการสอน การศึกษาของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ปรากฏเฉพาะในเมืองใหญ่ๆ หรือเมืองหลวงเท่านั้น สภาพการณ์การศึกษาของ คณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่ามีปัญหาการดำเนินงานแทบทุกด้าน คือ ในส่วนของระบบ การศึกษาก็มีหลายระบบ แต่ละระบบก็มีสังกัดที่แตกต่างกัน และไม่เชื่อมโยงถึงกัน ไม่เกื้อกูลกัน ไม่ เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ต่างคนต่างทำกันไปคนละทิศละทาง บางที่ก็ขัดแย้งกัน สร้างความขัดแย้งทั้งใน จิตใจพระภิกษุสามเณรที่เล่าเรียนและสร้างความขัดแย้งในการดำเนินการทั่วไป^{๑๑} ทำให้ขาดเอกภาพ ในการศึกษาไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมทั้งการขาดองค์กรที่จะรับผิดชอบในการบริหาร และดำเนินการโดยตรงและขาดเงินทุนขาดครูที่เป็นบุคลากรดำเนินการ^{๑๒}

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) ได้กล่าวว่าผู้นำทางปัญญาต้องรู้ธรรม พระภิกษุ และสามเณรจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาให้แตกฉาน โดยเฉพาะความรู้ ทางด้านพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ซึ่งได้จัดให้มีการอบรมบาลีก่อนสอบ เพื่อ ส่งเสริมให้ผู้เข้าสอบได้มีกำลังใจ สนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา เพื่อพัฒนาบุคลากรคณะ สงฆ์ในกรุงเทพมหานครให้มีคุณภาพ และประสิทธิภาพ ตลอดจนการมีความรู้ควบคู่กับคุณธรรม คือ เมื่อได้รับการศึกษาธรรมะมาแล้วจะต้องนำไปปฏิบัติให้ได้ด้วย^{๑๓}

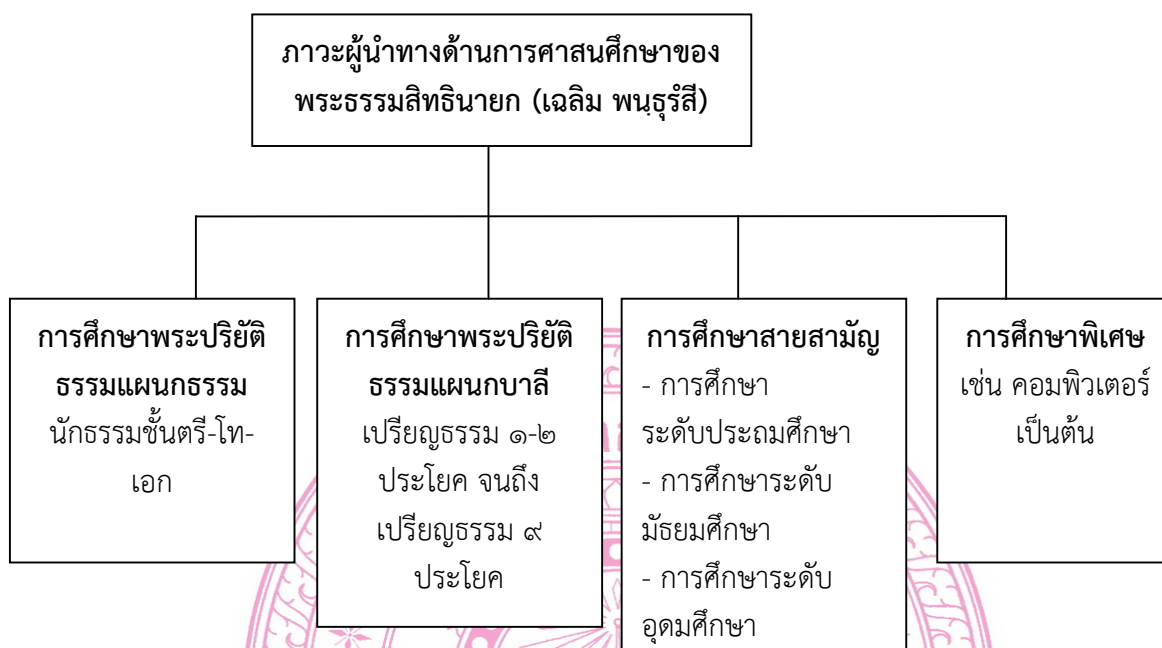
จากภาวะผู้นำทางด้านการศาสนศึกษาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) จึง สามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกเป็นผู้ที่มีเป็นผู้นำด้านการศาสนศึกษา โดยการส่งเสริม และ สนับสนุนการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุ สามเณร ทั้งฝ่ายนักธรรม บาลี และสามัญ ศึกษา ดังแผนภาพต่อไปนี้

^{๑๐} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) , วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร, การแสวงหาเส้นทาง การ พัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, หน้า ๔๑.

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔๕.

^{๑๒} คະນິงนิตย จันทะบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๙๖ - ๙๗.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี), ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

แผนภาพที่ ๓.๒ ภาวะผู้นำทางด้านการศาสนาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธธุลี)

๓.๒.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนสถาน หรือสถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน เป็นการสงเคราะห์คนหรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใด ๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม^{๑๔} จะอย่างไรก็ตาม การศึกษาสงเคราะห์ จัดเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๑๕}

^{๑๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปยุโธ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

ในเวลาต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา การจัดให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐ พระสงฆ์แม้จะมีบทบาทด้านการศึกษาที่เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลอยู่บ้าง แต่ต่อบทบาทเหล่านั้นก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงตามลำดับ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลผลิตครูได้มากขึ้นก็ไม่ได้อาราธนาพระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้าง เป็นผู้อุปการะโรงเรียนบ้าง การศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ยังคงมีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นในด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น^{๑๖}

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริการแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแยกออกเป็น ๓ ลักษณะได้แก่^{๑๗}

๑) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราชภัฏ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัดการให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่างๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การจัดหน่วยนวกะ การใช้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาก็เน้นประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมากเด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์จัด ต้องประสบปัญหาในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้ หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียน

^{๑๖} พระมหาสมทรง สิรินธโรและคณะ, บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๗} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๖.

การศึกษาสงเคราะห์ ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษา ซึ่งแบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่^{๑๘}

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่ง เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัด

๒) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัด และพระสงฆ์ให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

๓) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติในวัยเด็ก

๔) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาพระปริยัติธรรมหมวดธรรมบาลี หมวดพระธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขณะนี้มีวัดต่างๆ จำนวนมาก จัดตั้งแต่โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษา หรือการศึกษาสงเคราะห์ โดยรูปการนั้น จึงจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา

การศึกษาสงเคราะห์นับเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัดการศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิม วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำหน้าที่ให้การศึกษาลดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๑๙}

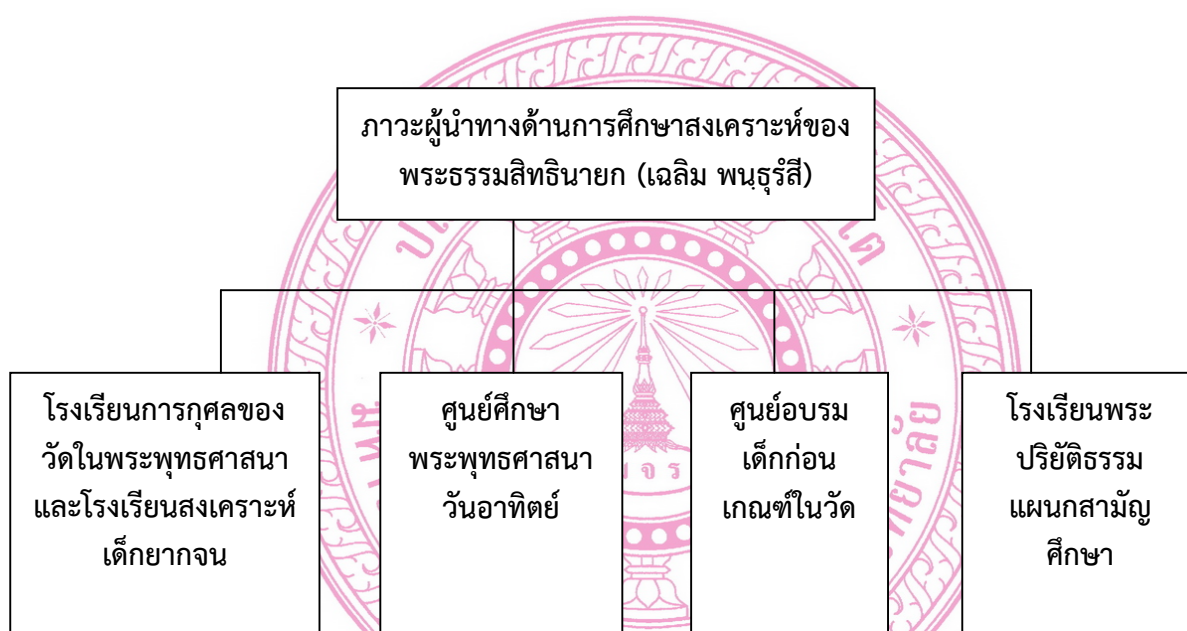
พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร เป็นการจัดการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติคือการสงเคราะห์ให้พระภิกษุสามเณรประชาชนและเยาวชนได้รับการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมที่ดี ได้แก่ การจัดโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยสงฆ์ทั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตลอดจนมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การ

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, หน้า ๓.

เป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ เป็นต้น และยังได้สนับสนุนให้พระสงฆ์ได้สอนศีลธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ และอบรมประชาชนประจำชุมชนต่าง ๆ ^{๒๐}

จากภาวะผู้นำทางด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) จึงสามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกเป็นผู้ที่มีเป็นผู้นำด้านการศาสนศึกษา โดยการส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้ง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๓.๓ ภาวะผู้นำทางด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี)

๓.๒.๔ ด้านการเผยแผ่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ขยายวงกว้างออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการร่วมกันให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๒๑} โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนจะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านี้อย่างแท้จริงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจการอย่างหนึ่งที่มีการ

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี), ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๒๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ขวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

ปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ในประเทศไทยกิจการเผยแผ่พระศาสนาของวัดและพระสงฆ์ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะการดำเนินการ ดังต่อไปนี้^{๒๒}

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปฐา วิสัณหา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ บันทึกเสียงหรือแถบเสียงไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่างๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

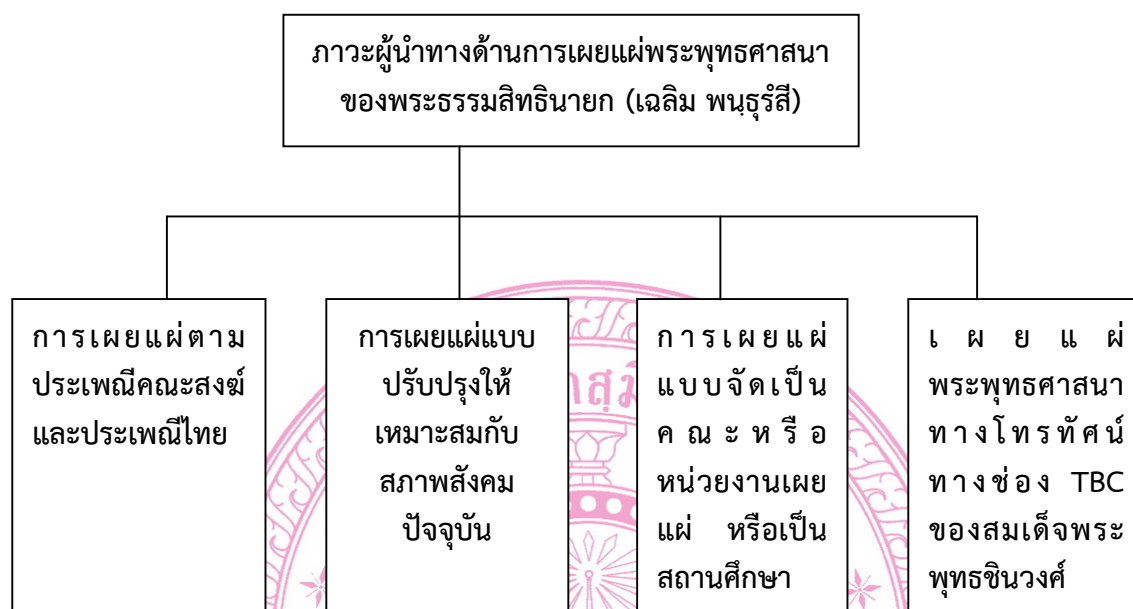
การดำเนินงานเหล่านี้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินการ กระจายกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ โดยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายรัฐบาลและประชาชนทั่วไป ในส่วนของพระสงฆ์นั้นมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้รับผิดชอบคอยควบคุมและให้การส่งเสริม ส่วนผู้ทำหน้าที่ คือ พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการเจ้าอาวาส ที่จะต้องรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่พระศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) สามารถแยกออกเป็น ๒ ประการ คือ เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นงานหลักของพระสงฆ์ ซึ่งในเขตปกครองกรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินการให้พระสงฆ์ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาทางโทรทัศน์ ทางช่อง TBC ของพระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ โดยพระนักเทศน์หรือนักเผยแผ่จะต้องนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดงให้ประชาชนหรือผู้ที่สนใจให้เกิดความเข้าใจ และตรงประเด็นไม่ผิดเพี้ยน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการบริหารงานคณะสงฆ์^{๒๓}

จากภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จึงสามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกเป็นผู้ที่มีเป็นผู้นำด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการส่งเสริม และสนับสนุนการเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และการเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษา ดังแผนภาพต่อไปนี้

^{๒๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรบุญโญ), **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วย เรื่องการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส), ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

แผนภาพที่ ๓.๔ ภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

๓.๒.๕ ด้านการสาธารณูปการ

สาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของสงฆ์เช่น โบสถ์ วิหาร ส่วน คำว่า สาธารณูปการ ที่นำมาใช้ในการบริหารกิจการของสงฆ์ เริ่มนำมาใช้ครั้งแรก ใน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ในมาตรา ๓๓ ที่จัดให้ระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ส่วนกลาง เป็นองค์การต่างๆ คือ องค์การการปกครอง องค์การการศึกษาองค์การการเผยแผ่ องค์การ สาธารณูปการ และนอกจากนี้ก็จะกำหนดให้มืองค์การอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีกก็ได้ เมื่อประกาศใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงปรากฏมีงานด้านสาธารณูปการในมาตราที่ ๓๗ โดยบัญญัติ ไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส “(๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”^{๒๔}

การจัดการศาสนสมบัติ เป็นเรื่องที่สำคัญในงานด้านสาธารณูปการ ลักษณะของงานนี้จะ หมายถึงการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน การศาสนสมบัติของวัดและ กิจการอันเกี่ยวกับวัด เช่น คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบการเลิก การขอรับ

^{๒๔} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๓.

พระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นมาเป็นพระอารามหลวง เป็นต้น^{๒๕}

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี) ได้กล่าวว่า การปกครองคณะสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร มีทั้งพระอารามหลวง และวัดราษฎร์ มีโบราณสถานที่ตั้งในเขตวัดเป็นจำนวนมาก เจ้าอาวาสต้องอนุรักษ์โบราณสถาน และพัฒนาพื้นที่โดยรอบให้สะอาด วัดต้องเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน โดยจะต้องบูรณปฏิสังขรณ์ อาคารเสนาสนะในวัดต่างๆ ให้มีความรื่นรมย์ และชักจูงให้พุทธศาสนิกชนเข้าวัด ในงานก่อสร้างเอื้อเพื่อพ่อแม่ จัดหา ช่วยเหลือทั้งฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายฆราวาสสม่ำเสมอ^{๒๖}

จากภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี) สามารถสรุปเป็นแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๓.๕ ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณูปการของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี)

^{๒๕} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโณ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๑๑ - ๑๑๒.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี), ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

๓.๒.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ ของหน่วยงานหรือของบุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์ หรือ การช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐ หรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณะประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุนจนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไปการให้การสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทางสังคม โดยถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จะพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเกื้อกูล เป็นการพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน^{๒๗}

นอกจากนั้นแล้ว ในการบริหารจัดการด้านการสงเคราะห์ของพระสงฆ์ จึงเกิดจากหน้าที่และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ที่ต้องอาศัยปัจจัยสี่ของชาวบ้าน ถวาย และว่าโดยสภาวะและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรมและโดยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ โดยมีจุดเน้นที่การให้การสงเคราะห์ทางด้านหลักธรรม หรือทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังปรากฏในสังคาลกสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหน้าที่ของสมณพราหมณ์ ที่จะต้องให้การอนุเคราะห์แก่กุลบุตรผู้มีอุปการคุณแก่ตน ด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (๖) บอกทางสวรรค์ให้^{๒๘}

ทั้งนี้ ยังพบว่าบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยที่ได้กล่าวมานี้ เป็นที่รับทราบกันมาโดยตลอด จนเมื่อความเจริญในรูปแบบที่เป็นอารยธรรมของตะวันตก ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในรอบ ๑๐๐ ปีมานี้ จึงทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์สูญหายไป โดยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเมืองหลวงก่อนและค่อยขยายไปสู่ต่างจังหวัด ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบในการสงเคราะห์แก่ประชาชนในรูปแบบที่แตกต่างออกไปปัจจุบันการสาธารณสงเคราะห์นี้ เป็นกิจการอย่างหนึ่งของคณะสงฆ์ที่กำหนดเป็นระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมีมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยดี และเพื่อการนี้ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ในการออกข้อบังคับวางระเบียบออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ (มาตรา ๑๕ ตรี) สำหรับผู้ทำหน้าที่ในการจัดสาธารณสงเคราะห์โดยส่วนมาก คือ วัดและเจ้าอาวาส เพราะมีบทบาทผูกพันเกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าอาวาส (มาตรา ๓๗) ไว้ว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่ จัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี (๑) และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (๓) พร้อมกับให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (๔) ซึ่งงานลักษณะนี้เป็นงานด้านการสงเคราะห์นั่นเอง^{๒๙}

^{๒๗} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, หน้า ๒๓๗.

^{๒๘} พ.ป. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๒๙} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๒๓.

ลักษณะการจัดสาธารณสงเคราะห์ ในปัจจุบันมี ๔ ประการ ดังนี้

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน หรือการตั้งมูลนิธิมุ่งเอากิจการที่ทำเองหรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ได้แก่การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการและการนั้นเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการที่ดำเนินการเอง

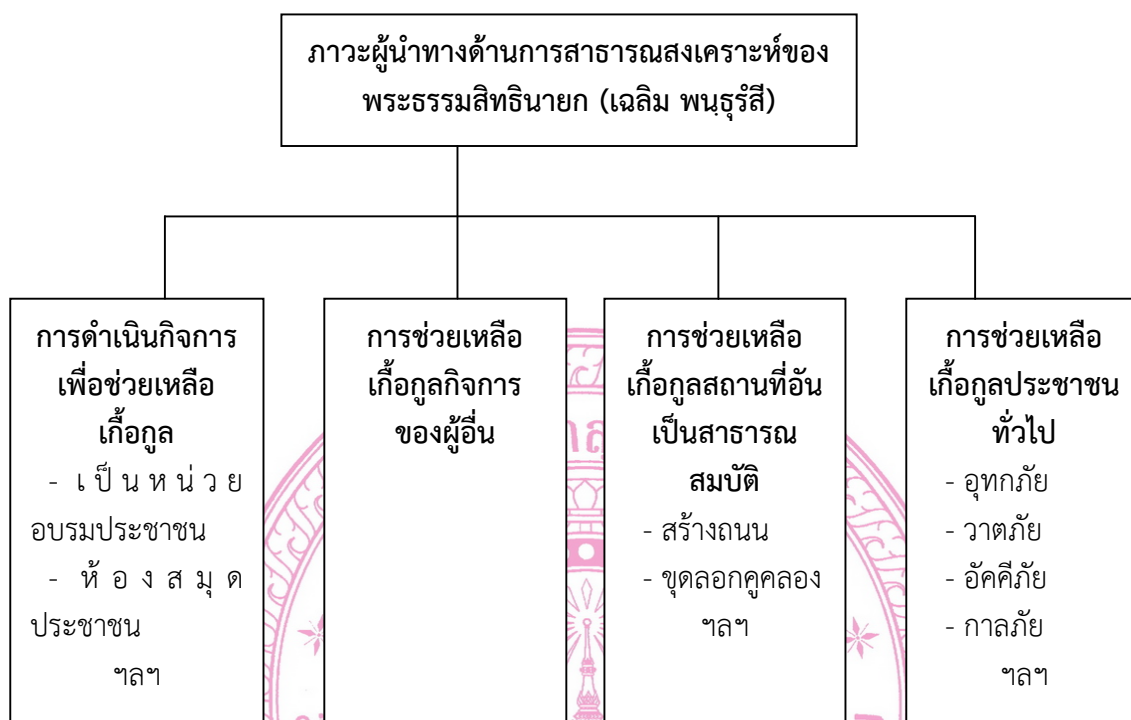
๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น กาลประสบอุทกภัย กาลประสบภัย มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำและชั่วคราว

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้กล่าวว่า คณะสงฆ์ต้องไม่นิ่งดูดายเมื่อประชาชนได้รับความเดือดร้อน ต้องเข้าไปช่วยเหลือตามกำลังของตนเท่าที่จะทำได้ เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนในยามลำบาก รวมไปถึงการช่วยเหลือพระสงฆ์ที่ได้รับความเดือดร้อนด้วย อย่างเช่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่เกิดอุทกภัยในจังหวัดภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร ก็ต้องช่วยกันเยียวยาประชาชน รวมถึงพระสงฆ์ที่ได้รับประสบอุทกภัย รวมถึงได้ให้การสังเคราะห์หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน หน่วยงาน องค์กรการกุศลต่างๆ สนับสนุนในการบูรณะก่อสร้าง ศาสนสถานในวัด บริหารจัดการได้อย่างมีทิศทาง โดยกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ชัดเจน มีแผนงานหลักเกณฑ์รองรับ มีผู้รับผิดชอบ มีงบประมาณ และการซักถามประเมินผลและรายงานผลให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ ซึ่งถือว่าเป็นการการเอื้อเพื่อแบ่งปันสิ่งต่างๆ ที่ประสบความทุกข์ ให้เกิดความสุขยิ่งขึ้น^{๓๐}

จากภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จึงสามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกเป็นผู้ที่มีเป็นผู้นำด้านการสาธารณสงเคราะห์โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ดังแผนภาพต่อไปนี้

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) , ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

แผนภาพที่ ๓.๖ ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณสุขของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัสสี)

๓.๓ บทสรุปวิเคราะห์

ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัสสี) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านการปกครอง พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการจัดประชุม สัมมนา พระสังฆาธิการ การตรวจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นมติมหาเถรสมาคม และทำการตรวจตราวัดวาอารามอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังได้จัดโครงการเพื่อยกระดับความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการ ให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจัดการประชุมพระวินยาธิการ โครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์

ด้านการศึกษา พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี สำหรับในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พระเดชพระคุณสนับสนุนการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลีทั่วทุกวัดในเขตกรุงเทพมหานคร และได้จัดโครงการอบรมเสริมความรู้แก่พระภิกษุในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครทั้ง ๓๕ เขต เพื่อให้สามารถเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้มากที่สุดในระยะเวลานี้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติสืบไป หลังจากลาสิกขาบทแล้ว

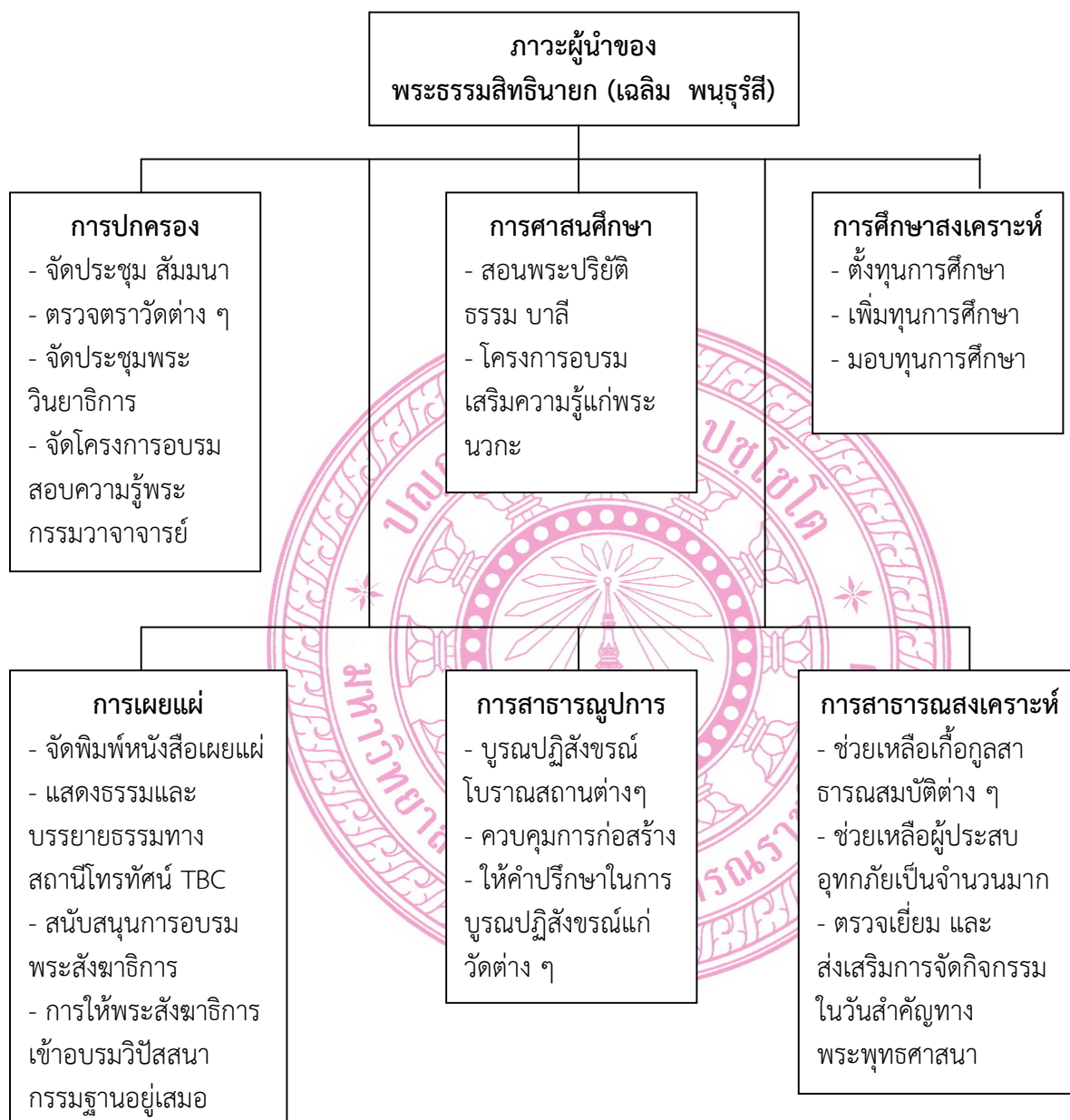
ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระเดชพระคุณ ได้ตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา และทำการเพิ่มทุนการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นประธานในการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนอีกด้วย

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระเดชพระคุณ ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ โดยจัดทำหนังสือเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมาย ยังได้เป็นผู้แสดงธรรมและบรรยายธรรมทางสถานีโทรทัศน์ TBC อยู่เสมอ แม้แต่ข้าราชการตามหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนคนธรรมดาทั่วไปก็ยังได้บรรยายธรรมอบรมอยู่เสมอเช่นกัน และยังสนับสนุนการอบรมพระสังฆาธิการ ในระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ โดยเน้นให้มีการเข้าอบรมทั้งความรู้ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เสมอ

ด้านสาธารณูปการ ตั้งแต่พระเดชพระคุณ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดจันทาราม ก็ได้เป็นผู้นำบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตสังฆาวาส และเขตพุทธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความโดดเด่นสวยงามอีกครั้งหนึ่ง เป็นที่ชื่นชม และอนุโมทนาของสาธุชนที่ได้พบเห็น อีกทั้งยังตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลการก่อสร้าง และสาธารณูปการ เพื่อให้งานด้านสาธารณูปการนั้นเป็นไปตามการวางแผนที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ พระคุณพระเดช ยังได้ให้คำปรึกษากับพระสังฆาธิการต่าง ๆ ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครอีกด้วย

ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การจัดเป็นกรณียอบรมประชาชนของชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น รวมถึงให้ใช้สอยพื้นที่วัดบางส่วนให้เป็นการส่งเสริมอาชีพของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้นำในการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ในจังหวัดภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง และสถานที่ต่าง ๆ ตลอดถึงการตรวจเยี่ยมการจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้นของวัดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร

จากบทสรุปวิเคราะห์ดังกล่าว จึงนำมาดำเนินการเป็นแผนภาพเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๓.๗ บทสรุปวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรัสสี)
ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ผู้นำองค์กรต่าง ๆ ในโลกนี้อาจใช้หลักการต่าง ๆ เพื่อสร้างบทบาทของตนเองแตกต่างกันออกไป อาจจะขึ้นอยู่กับกาลเวลา ยุคสมัย สิ่งแวดล้อมทางสังคม ความจำเป็นบางอย่าง แรงกดดันภายในตัวของผู้นำเอง การได้รับการถ่ายทอดจากผู้นำที่เป็นต้นแบบหรือจากสถานการณ์ที่บีบบังคับให้เป็น ด้วยเหตุนี้ผู้นำจึงมีลักษณะที่สำคัญโดยรวม คือ มีทั้งพระเดชและพระคุณ ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้พระเดชมากกว่าพระคุณ หรือใช้พระคุณมากกว่าพระเดช หลักของพระเดช คือ การใช้อำนาจ คำสั่ง และการลงโทษ หลักของพระคุณ คือ การใช้เมตตาธรรม การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การให้รางวัล การปลอบประโลมเมื่อผู้อื่นได้รับความทุกข์ลำบาก ผู้นำที่ใช้พระเดชเป็นหลักในการบริหารการปกครอง ส่งผลให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีชีวิตอยู่ด้วยความอึดอัดใจ ส่วนผู้นำที่ใช้พระคุณเป็นหลักในการบริหารการปกครอง ส่งผลให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาสดชื่นแจ่มใส เบิกบานใจ การใดควรใช้พระเดช และการใดควรใช้พระคุณ จึงใช้วิจารณญาณใคร่ครวญเถิด แต่อย่าลืมว่าผู้นำที่ดีที่ครองใจคนได้ยาวนานนั้น ต้องมีเมตตาธรรมเมตตาใคร่ครวญใคร่ครวญได้ ยามนั้นก็อย่าขาดซึ่งความยุติธรรม สำหรับการครองตัวของผู้นำนั้น ผู้นำที่ดีจะรู้ว่า ถ้าไม่ได้ช่วยพวงชนให้พ้นภัย จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไม่ได้เลย ผู้นำต้องเสียสละ แบ่งปัน อดทน มุ่งมั่นเพื่อผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา และมุ่งพัฒนาตนเองสู่ความหลุดพ้นในที่สุด^๑

ในบทนี้ ผู้วิจัยจักได้กล่าวถึงการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ซึ่งจะศึกษาเฉพาะอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันทั้ง ๖ ด้าน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงปัญหาและแนวทางการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ที่มีการประยุกต์หลักภาวะผู้นำทางโลก และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยจะศึกษาตั้งแต่ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นลำดับไป ดังนี้

๔.๑ ด้านการปกครอง

๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา

๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๔.๔ ด้านการเผยแผ่

^๑สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี), ที่ปรึกษาเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ

๔.๖ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

๔.๑ ด้านการปกครอง

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และยึดหลักภาวะผู้นำในการปกครอง โดยจะใช้เหตุผลในการดูแลการปกครองอยู่เสมอ เพื่อให้การปกครองมีความเรียบร้อย สมัยครุสมานสามัคคี และเป็นมาตรฐานในแนวทางเดียวกันทั้งการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร

ทั้งนี้ ในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ของพระเดชพระคุณเริ่มจากการประชุมในระดับพระสังฆาธิการ ดังนี้

๑) การจัดประชุมประจำปี ๆ ละ ๒ ครั้ง ตามมติของมหาเถรสมาคมที่กำหนดให้ จัดการประชุมภายในคณะสงฆ์ เป็นประจำทุกปี อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง เพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสงฆ์ในเขตปกครองนั้น และการจัดประชุมประจำปีในแต่ละครั้งนั้น พระเดชพระคุณได้เน้นย้ำอยู่เสมอให้คณะสงฆ์ โดยเฉพาะเจ้าคณะต่าง ๆ ดูแลในเรื่องการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ดี ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบ ตามพระธรรมวินัย และกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ได้วางไว้ อยู่เสมอ

๒) การจัดประชุมพระสังฆาธิการในทุกระดับตั้งแต่เจ้าคณะเขต เจ้าคณะแขวง รองเจ้าแขวง เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เลขานุการเจ้าคณะเขต เลขานุการเจ้าคณะแขวง และเลขาธิการเจ้าคณะแขวง เพื่อชี้แจงการจัดโครงสร้างต่าง ๆ ภายในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ที่จะให้ดำเนินงานไปในแนวทางเดียวกัน

๓) การประชุมพิจารณาแต่งตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ ภายในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร^๒

๔) การระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ในกรณีที่ไม่สามารถตกลงกันได้ระหว่างภายในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร จึงต้องมีการเรียกประชุมเพื่อระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ที่สำนักงานกองงานเลขานุการ เพื่อให้อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้นหมดไป^๓

๕) การจัดประชุมตามโอกาสต่าง ๆ ที่ จะจัดการประชุมขึ้น

หลังจากที่มีการจัดประชุมขึ้นในกรณีต่าง ๆ พระธรรมสิทธินายก ก็จะสั่งการและมอบหมายงานในการปฏิบัติให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอนโดยเริ่มจาก เขต, แขวง และเจ้าอาวาสตามลำดับ เพื่อให้ปฏิบัติเป็นไปตามขั้นตอน ไม่ก้ำก๋ายการปฏิบัติงานซึ่งกันและกัน ทั้งนี้จะให้สิทธิในการปกครอง ขึ้นอยู่กับเจ้าคณะเป็นสำคัญ โดยเฉพาะจะให้สิทธิในการปกครองของเจ้าคณะเขตเต็มที่

^๒ สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^๓ สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปัญญา, อดีตเลขานุการคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปกครอง และจะให้คำแนะนำในเรื่องของกฎหมายคณะสงฆ์ และกฎหมายบ้านเมือง หากเกิดปัญหาขึ้น

การมอบหมายงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองนั้น พระเดชพระคุณ เน้นย้ำให้คณะสงฆ์ศึกษางานที่จะต้องทำ และเข้าใจในงานนั้น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ทั้งนี้ การมอบหมายงานนั้น พระเดชพระคุณ จะดูจากศักยภาพของผู้ทำงาน โดยจะดูจากความรู้ ความสามารถ ศักยภาพ และให้ปฏิบัติงานเหมาะสมกับการงานและเวลา เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการทำงาน และมีข้อผิดพลาดในการทำงานน้อยที่สุด

นอกจากนี้ยังให้บุคลากรรู้จักการทำงานใน ๒ รูปแบบ คือ การทำงานแบบตัวบุคคล และการทำงานเป็นทีม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้งานในระดับต่าง ๆ และยังสร้างความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ โดยมีการประสานงานกับกองงานเลขานุการ อยู่เสมอ

ในการปกครองนั้น จะเริ่มจากตัวของพระเดชพระคุณเอง เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในสิ่งที่พระเดชพระคุณ สั่งการหรือมอบหมายไปนั้น สามารถปฏิบัติได้จริง ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “ยถา วาที ตถาการี” ที่แปลว่า คนจริงพูดอย่างไร ทำได้อย่างนั้น

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้ประกอบด้วย พรหมวิหารธรรมในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่ง ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังนี้

๑) เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ด้วยจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น ซึ่งเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดีนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งมิตรภาพไมตรีของมนุษย์ที่มีต่อกันตลอดถึงสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย ด้วยต้องการมุ่งหวังแต่ความสุขแก่เขา ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนสิ่งอื่นใดนอกจากให้เขาเป็นสุข โดยการแสดงออก ๓ ทาง คือ เมตตากายกรรม เมตตาทางกาย เมตตา วจีกรรม เมตตาทางวาจา และเมตตาตามโนกรรม เมตตาทางใจ

๒) กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คือ เมื่อเห็นเขาตกอยู่ในความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อน ก็คิดไฝ่ใจในอันที่จะช่วยปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนนั้น อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความเดือดร้อน ปัญหาหรืออุปสรรคทั้งหลาย มีความไฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนให้ประสบกับความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรืองโดยมีบิดามารดาเป็นตัวอย่างของการแสดงออกให้ปรากฏเป็นพฤติกรรม เพราะบิดามารดาจะรู้สึกเป็นทุกข์เป็นร้อน ห่วงใยบุตร เมื่อเห็นบุตรมีความทุกข์หรือผิดหวัง พร้อมกับหาวิธีเพื่อปลดปล่อยความทุกข์นั้น ด้วยความเอ็นดูที่บริสุทธิ์ใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน

๓) มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกยินดีด้วย เมื่อเห็นผู้อื่นหรือสิ่งอื่นอยู่ดีมีความสุข ตัวเองก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน พลอยยินดีปรารถนาปลื้มบันเทิงใจด้วย เมื่อเห็นเขาเหล่านั้นประสบความสำเร็จ มีความเจริญงอกงามในตำแหน่งหน้าที่การงานยิ่งขึ้นไป

๕ สัมภาษณ์ พระราชรัตนภรณ์ (บุญช่วย กัมมสุโก), เจ้าคณะเขตบางซื่อ, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

๕ สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๔) อุเบกขา ได้แก่ ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เที่ยงตรงดุจตราขึง เมื่อมองเห็นบุคคลที่ได้รับผลของกรรมดีหรือกรรมชั่ว ซึ่งสมควรแก่เหตุที่ตนได้กระทำไว้ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรมไม่เอนเอียงด้วยอคติ

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) ได้นำหลักพรหมวิหารไปใช้ในการปกครอง คือ พระเดชพระคุณใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครอง ส่งผลให้คณะสงฆ์มีความรัก สามัคคี และเกิดความปรองดอง ในหมู่คณะสงฆ์^๖ พระเดชพระคุณมีความเมตตาต่อพระภิกษุและสามเณรเป็นอย่างดี ได้ใช้หลักธรรมนี้อย่างเหมาะสม จึงทำให้คณะสงฆ์มีการบริหารจัดการได้ดี แม้คณะสงฆ์เองก็ดี ล้วนให้ความเชื่อมั่นตั้งแต่พระสังฆาธิการ ระดับปกครองคณะสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ตลอดจนถึงระดับล่างสุด คือ เจ้าอาวาสก็ตาม^๗

ทั้งนี้ จากการศึกษายังพบว่า พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) ได้บริหารตนเองให้เป็นผู้เป็นที่ติดตามหลักพรหมวิหาร โดยจะต้องบริหารจัดการให้สมดุลกันทั้งพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ นอกจากนั้นแล้ว ในการบริหารคณะสงฆ์ ถ้าหากให้น้ำหนักที่หลักธรรมคือ อุเบกขามากเกินไปแล้ว ก็อาจจะทำให้คณะสงฆ์เสื่อมเสียได้ พระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ส่งเสริมสนับสนุนพระสงฆ์ โดยไม่แบ่งแยก แบ่งพรรค แบ่งพวก ทำตัวเสมอต้นเสมอปลาย ตั้งมั่นในคุณธรรม^๘ พระสังฆาธิการในปกครองก็ล้วนให้ความเคารพนับถือพระเดชพระคุณได้ใช้พรหมวิหาร เพราะว่าการเห็นคณะสงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรักสามัคคี และเป็นสุขโดยทั่วกัน^๙ อนึ่ง หลักพรหมวิหารนี้ เป็นธรรมสำหรับผู้บริหาร ซึ่งใช้ความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นธรรม มีเหตุผล การมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ พระเดชพระคุณได้ใช้หลักธรรมของผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐ และบริสุทธิ์คือความเมตตา (ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข) กรุณา (ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) มุทิตา (คือยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี, อุเบกขา (การรู้จักการวางเฉยในสิ่งที่เหมาะสม)^{๑๐} โดยได้ยึดหลักพรหมวิหารซึ่งมีความเมตตา ปรารถนาให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานปกครองคณะสงฆ์อย่างมีความสุข ไม่มีอคติ วางตนเป็นกลาง แสดงความยินดี เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับพระราชทานเลื่อนและแต่งตั้งสมณศักดิ์^{๑๑}

การปกครองของพระเดชพระคุณ จะเน้นการใช้เวลา งาน บุคคล และรู้หน้าที่ที่ถูกต้อง การปฏิบัติงานเป็นสำคัญ เพื่อให้การปกครองมีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับตัวบุคคลในงานที่ปฏิบัติ ยังรวมถึงปฏิบัติงานได้ตรงตามระยะเวลาที่กำหนด พระเดชพระคุณ ยังยึดหลักคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการปกครองของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร โดยมีการใช้หลัก

^๖ สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^๗ สัมภาษณ์ พระปริยัติกร (สุบิน ธีรวโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^๘ สัมภาษณ์ พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^๙ สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปญโญ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล รมมรสี), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สัปปริสธรรม ในการบริหาร อันประกอบด้วย อัมมัญญา ความรู้จักธรรม อัตถัญญา ความรู้จัก
อรรถ อุตตัญญา ความรู้จักตน มัตตัญญา ความรู้จักประมาณ กาลัญญา ความรู้จักกาล
ปริสสัญญา ความรู้จักบริษัท ปุคคลัญญา หรือ ปุคคลปโรปรัญญา ความรู้จักบุคคล คือ ความ
แตกต่างแห่งบุคคล

นอกจากการปกครองตามหลักสัปปริสธรรมแล้ว พระเดชพระคุณยังถือหลักอภิธานิย
ธรรม ที่ทำให้การทำงานหรือการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ที่ประกอบด้วย

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม
๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
๔. ภิคุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิคุเหล่านั้น
เห็นถ้อยคำของพระเดชพระคุณว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
๕. ไม่ลุอำนาจตัณหาคือความอยากที่เกิดขึ้น
๖. ยินดีในเสนาสนะป่า
๗. ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มา ที่มา
แล้ว ขอให้อยู่ผาสุก^{๑๒}

หลังจากที่ พระเดชพระคุณ ได้มอบหมายงานแล้ว จะตรวจสอบ และติดตามการทำงาน
อยู่เสมอ ถ้าเป็นการทำงานที่สำคัญก็จะตรวจสอบโดยการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแล และตรวจสอบ
ในงานที่ทำ โดยจะมีการประชุมพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องในกองงานเลขานุการเป็นประจำทุก ๆ เดือน หรือ
ตามระยะเวลาที่กำหนด^{๑๓}

ทั้งนี้ การปกครอง หากเกิดปัญหา หรือข้อร้องเรียนขึ้น พระเดชพระคุณจะเน้นย้ำอยู่
เสมอให้พระสงฆ์ทุกระดับ มีพระเดชในการปกครอง ให้มีความเมตตาเมตตาให้ มีการไกลเกลี่ย
ให้ลงตัวกันก่อน โดยยึดหลักประนีประนอม เป็นสำคัญ เพื่อให้ปัญหา หรือเรื่องที่ร้องเรียนกัน จบลง
อย่างรวดเร็ว โดยพยายามทำเรื่องใหญ่ ให้เป็นเรื่องเล็กทำเรื่องเล็ก ให้เป็นเรื่องไม่มีปัญหา

แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ก็จะจัดประชุมกันในระดับพระสงฆ์ทุกชั้น แล้วให้ตั้ง
คณะกรรมการขึ้นมาตรวจสอบในเรื่องที่เกิดขึ้น โดยการพิจารณาเป็นไปตามลำดับขั้นตอน และ
จะต้องรายงานต่อผู้บังคับบัญชาอยู่เสมอ โดยจะพิจารณาตามกฎหมายของคณะสงฆ์ และกฎหมายของ
บ้านเมืองเป็นสำคัญ

ทั้งการแก้ไขปัญหาในแต่ละครั้ง พระเดชพระคุณเน้นย้ำเสมอให้ยึดคำสอนขององค์
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยยึดหลักหิริ โอตตัปปะ รวมถึงหลักขันติ เป็นที่ตั้งเพื่อให้การแก้ไข
เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และให้ปัญหาจบลงเร็วที่สุด แต่ถ้าหากไม่สามารถระงับปัญหา หรือข้อ
ร้องเรียนที่เกิดขึ้นได้ พระเดชพระคุณจะสั่งการให้การประชุมกันที่วัดจันทาราม ซึ่งเป็นที่ตั้งของ

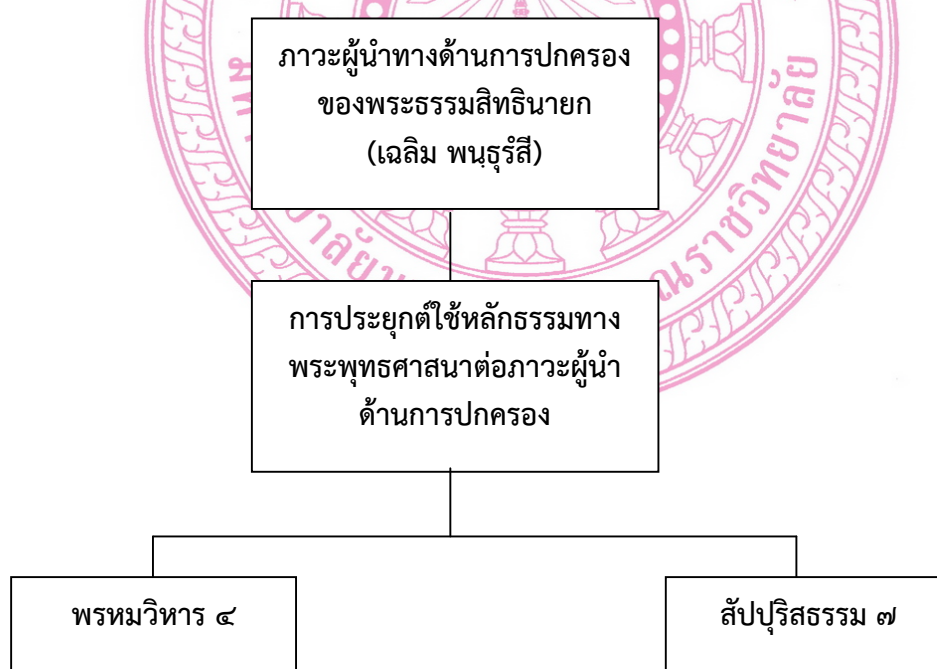
^{๑๒} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑
มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวิโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สำนักงาน และพระเดชพระคุณ จะเป็นประธานในการระงับข้อพิพาทนั้น ถ้าหากมีการลงโทษเกิดขึ้น ก็จะลงโทษไปตามความผิดที่เกิดขึ้น^{๑๔}

จากผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) พบว่า พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้ปกครองคณะสงฆ์ภายในเขต กรุงเทพมหานครให้เป็นไปโดยเรียบร้อย โดยเริ่มจาก การประชุม การมอบหมายงาน การสั่งการ การตรวจสอบ การรายงานผล การแก้ไขปัญหา และการลงโทษ โดยยึดพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลัก และยังยึดหลักคำสอนของครูบาอาจารย์และพระเถระผู้ใหญ่ จึงทำให้พระเดชพระคุณสามารถปกครองคณะสงฆ์ที่มีภาวะผู้นำ จนทำให้การปกครองคณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร เกิดประสิทธิภาพ ถือเป็นแบบแผนและแบบอย่างที่ดีได้

ดังนั้น การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางการปกครองของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จึงสามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกมีการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางการปกครอง โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ คือ พรหมวิหาร ๔ และสัปปริสธรรม ๗ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๑ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางการปกครอง
ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณร และเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการศึกษา มีวิสัยทัศน์ในด้านการศึกษาโดยการสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณร และพระสังฆาธิการได้เข้าศึกษาตามหลักสูตรของคณะสงฆ์และระดับอุดมศึกษา มีการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เข้าสอบนักธรรม และบาลีสนาทมูล โดยสนับสนุนให้มีการอบรมนักธรรม และบาลีก่อนสอบ อันเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เข้าสอบ และมีความสามารถในการสื่อสารพูดจา โน้มน้าวจิตใจ ให้ผู้เข้าสอบมีกำลังใจและความเชื่อมั่นในตนเองในการสอบ^{๑๕}

พระเดชพระคุณ ได้เป็นผู้นำในให้ความรู้ และได้เป็นผู้ศึกษาเฝ้าหาความรู้ และมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา สนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร แม้กระทั่งบุคคลทั่วไปหรือญาติโยมด้วยดีมาตลอด^{๑๖} รวมถึงการจัดโครงการอบรมเสริมความรู้แก่พระภิกษุสามเณรในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครทั้ง ๓๕ เขต ซึ่งจะทำให้พระภิกษุสามเณรมีโอกาสสอบวัดผลนักธรรมชั้นตรีในช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้สามารถเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้มากที่สุดในช่วงเวลาอันสั้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติสืบไป หลังจากลาสิกขาบทแล้ว^{๑๗} และพระเดชพระคุณ ยังตั้งใจในการจัดให้มีการศึกษาทั้งระดับการปกครองคณะสงฆ์ระดับอุดมศึกษา อย่างต่อเนื่อง มีแผนงาน /โครงการ และกระบวนการบริหารที่เป็นธรรม ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร และบุคลากรในวัดได้ศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น ตลอดทั้งอุปถัมภ์วัดอื่นๆ ตามที่เห็นสมควร มีการโอนอ่อนผ่อนตามเหตุการณ์^{๑๘} นอกจากนั้น พระเดชพระคุณยังได้ให้ความสำคัญในการจัดการศึกษา ตลอดทั้งการเผยแผ่หลักธรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และสถานที่แหล่งเรียนในชุมชนวัด การใช้หลักธรรมที่เป็นปัญญา ความรู้ทั่ววัด^{๑๙} ในการส่งเสริมจัดการด้านศึกษาตามที่พระเดชพระคุณสามารถทำได้ในภาวะของผู้ว่า พระเดชพระคุณ สนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรศึกษานักธรรม บาลี พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๒๐}

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ ได้สอนให้คณะสงฆ์ศึกษาความรู้ ความสามารถ และความถนัดของตัวเองให้การศึกษาแก่คณะสงฆ์ด้วยดีตลอด แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนอกและในสถาบันการศึกษา โดยเข้าศึกษากับสถาบันการศึกษาทั้งทางโลกและทางศาสนา มีการวางแผนไว้อย่างชัดเจนส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุ สามเณรทั้งในปกครอง และฆราวาสได้พัฒนาให้มีความรู้

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล ธรรมวิสัย), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวิโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสารโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปญโญ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

ความสามารถ พัฒนาให้ทันกับยุคโลกาภิวัตน์ มีน้ำใจไมตรี ที่ดีต่อการศึกษา การปฏิสัมพันธ์กับ การศึกษา ให้การศึกษาในทุกด้าน ทัวถึงทุกๆ ภาคส่วน คือ จัดการศึกษาให้กับผู้เป็นลูกศิษย์ หรือ พระสงฆ์ โดยการส่งเสริมสนับสนุน^{๒๑}

จากการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการศาสนศึกษาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสี) จึงสามารถสรุปได้ตามแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๒ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการศาสนศึกษาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสี)

^{๒๑} สัมภาษณ์ ดร.อำนาจ บัวศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๒ มกราคม

๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

สำหรับงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) มีความเป็นผู้นำที่มีความโดดเด่นที่สุด ก็คือ การตั้งกองทุนการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา โดยมีการเพิ่มทุนเป็นประจำทุกปี และมีการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนทุก ๆ ปี เช่นเดียวกัน^{๒๒}

ด้านพระภิกษุ สามเณร ท่านก็ได้มอบทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรที่สอบผ่านจากการเรียนในระดับนักธรรม และบาลี เป็นประจำทุกปี เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนในด้านธรรม อีกทั้งยังเป็นขวัญและกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนด้านธรรมอีกด้วย นอกจากนี้ หากพระภิกษุ สามเณร รูปใด ที่สามารถทำคะแนนในการสอบได้ดี ก็ส่งเสริมให้เข้ารับทุนเล่าเรียนหลวงอีกด้วย^{๒๓} รวมถึงการให้ความสำคัญกับสามเณร โดยให้มีการจัดงาน “วันสามเณรสัมพันธ์” เพื่อให้มีการบรรพชาสามเณร อบรมและศึกษา พระธรรมวินัยตั้งแต่เยาว์วัย ตลอดถึงมีการแข่งขันตอบปัญหาธรรมะ การสวดมนต์ สรภัญญะ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามเณรจะทำได้ โดยมีการมอบทุนการศึกษาให้แก่สามเณรทุก ๆ ปี เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียน และการปฏิบัติศาสนกิจต่อไป^{๒๔}

สำหรับพระภิกษุ สามเณรที่ศึกษาเล่าเรียนในระดับมหาวิทยาลัย ท่านก็ส่งเสริมให้ การศึกษาด้านนี้เช่นเดียวกัน โดยมีทุนการศึกษาให้เล่าเรียนในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และ ปริญญาเอก ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้มีการศึกษาที่ต่อเนื่อง อีกทั้งยังจัดให้มี ทุนเล่าเรียนหลวง ในการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยนี้ด้วย^{๒๕}

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ ยังใช้หลักสัปปุริสธรรม ๗ ในการศึกษาสงเคราะห์ อันประกอบด้วย (๑) ธัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุ (๒) อตถัญญตา เป็นผู้รู้จักผล (๓) อัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักตน (๔) มัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักประมาณ (๕) กาลัญญตา เป็นผู้รู้จักกาล (๖) ปริสสัญญตา เป็นผู้รู้จักชุมชน (๗) ปุคคลัญญตา เป็นผู้รู้จักบุคคล^{๒๖} โดยให้การศึกษาและความอนุเคราะห์กับพระภิกษุสามเณร และฆราวาสที่ยากจน มีความสำคัญต่องานการศึกษาอย่างเปี่ยมล้น จัดการศึกษาให้กับคณะสงฆ์หลากหลายรูปแบบส่งเสริม สนับสนุนให้ทุนการศึกษาอย่างต่อเนื่องทั้งทางโลก และทางธรรมเป็นผู้ใฝ่รู้ศึกษาอยู่ตลอดเวลา^{๒๗} ให้การ

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญฺโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปญฺโญ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

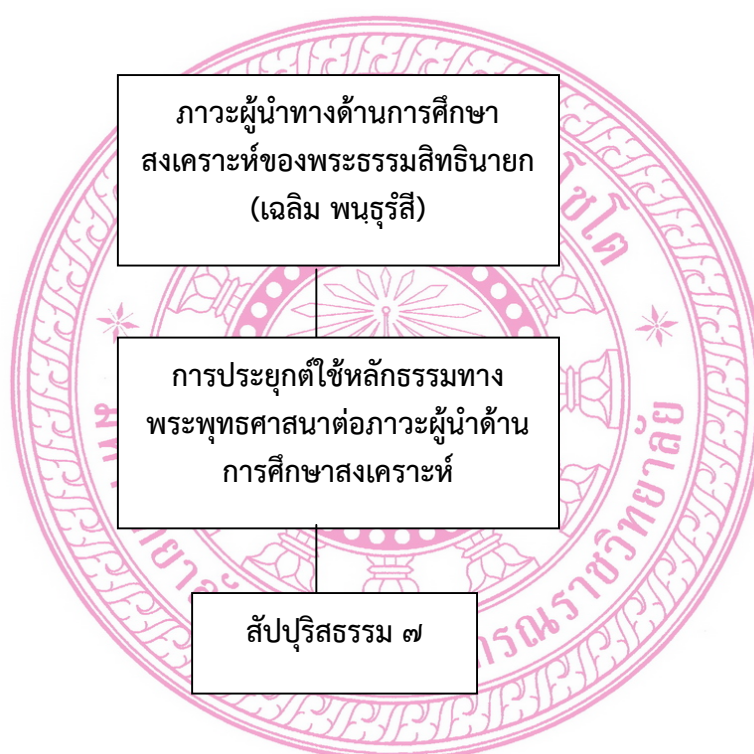
^{๒๕} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล รมมรสี), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญฺโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวโร), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

ส่งเสริมผู้ด้อยโอกาส และผู้มีความพยายามขวนขวายหาความรู้^{๒๘} เป็นพระมหาเถระซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ศึกษาครูอาจารย์ ให้การสนับสนุนงบประมาณช่วยเหลือ โดยการจัดปฏิบัติให้เหมาะสมในการจัดกิจกรรมทางการศึกษาสงเคราะห์ต่างๆ และส่งเสริมให้เหมาะสมกับกิจกรรม^{๒๙}

ดังนั้น การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จึงสามารถสรุปได้ว่า พระธรรมสิทธินายกมีการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางการศึกษาสงเคราะห์โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ คือ สัปปริสธรรม ๗ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๓ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางการศึกษาสงเคราะห์
ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสารโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรพลโย, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

๔.๔ ด้านการเผยแผ่

พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยคำนึงถึงหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเหล่าพระอริยสาวกต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังยึดหลักตามคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์อยู่เสมอ โดยมุ่งเน้นภาคปริยัติ และปฏิบัติควบคู่กันไป และยังใช้หลักปฏิบัติ (แนววิปัสสนากรรมฐาน) เพื่อเจริญสติอยู่เสมอ สำหรับการปฏิบัติ จะยึดหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และยึดหลักคุณธรรม ที่ต้องควบคู่กับ สติ และ สัมปชัญญะ^{๓๐}

ภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเดชพระคุณ จะปฏิบัติควบคู่กับการปกครองอยู่เสมอ โดยจะเน้นย้ำระหว่างการประชุมพระสังฆาธิการอยู่เสมอให้ฝึกฝน และปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ ๆ โดยจะเริ่มจากการเปิดอบรมพระนวกะที่จะต้องมีการปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปอยู่เสมอในทุกที่ ที่มีการอบรม และกำหนดไว้จะต้องมีการปฏิบัติกรรมฐานอยู่เสมอ เพื่อให้มีความรู้เบื้องต้นของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และยังกำหนดให้ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ ที่ดำรงตำแหน่งใหม่ จะต้องเข้ารับการอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก่อนทุกครั้ง เพื่อเป็นการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ ภายใต้อิทธิพล ศาสนา และปัญญา^{๓๑} ตลอดถึงการสวดมนต์ไหว้พระ ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอีกทางหนึ่ง ซึ่งพระเดชพระคุณได้จัดโครงการเจริญพระพุทธมนต์เฉลิมพระเกียรติ (สัจจ) ในเนื่องโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยมีการจัดไปทั่วทุกเขตในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๖ ครั้ง ได้รับความร่วมมือด้วยดีจากเจ้าคณะเขตทั้ง ๓๕ เขต พระภิกษุสงฆ์ในทั่วกรุงเทพมหานคร ตลอดถึงผู้อำนวยการเขต หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน สถานบันการศึกษา ครูและนักเรียน ประชาชนทั่วไปได้เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และถวายเป็นพระราชกุศล แต่พระองค์ท่าน และถือว่าเป็นการรวมพลังของพุทธศาสนิกชนให้เป็นปึกแผ่นได้ด้วยเช่นกัน^{๓๒}

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้นำหลักพระมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการบริหารงานคณะสงฆ์^{๓๓} คำว่า พลชนะ แปลว่า ธรรมอันเป็นกำลัง ซึ่งพลชนะ นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตนเหตุที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่างๆ ของตน^{๓๔} คือ เป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความ

^{๓๐} สัมภาษณ์ พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสารโ), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล ธมฺมวโร), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระราชรัตนารักษ์ (บุญช่วย กมนสุโก), เจ้าคณะเขตบางซื่อ, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

ฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ ที่เรียกว่า พลละ เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความไร้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้^{๓๕} รวมถึงได้ดำเนินการให้พระสงฆ์ได้มี โอกาสเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางโทรทัศน์ ทางช่อง TBC ของพระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระ พุทธชินวงศ์ โดยพระนักเทศน์หรือนักเผยแผ่จะต้องนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดง ให้ประชาชนหรือผู้ที่สนใจให้เกิดความเข้าใจ และตรงประเด็นอย่างไม่ผิดเพี้ยน เพื่อให้เกิดประโยชน์ สูงสุดในการบริหารงานคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ในยุคนี้พระสงฆ์ต้องปรับตัวให้ทันโลกตาม สื่อสารมวลชนต่าง ๆ ต้องรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ต้องปรับวิธีการเผยแผ่ เป็นเชิงรุก^{๓๖}

จากการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) จึงสามารถสรุปได้ตามแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๔ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

^{๓๕} สัมภาษณ์ พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรบุญโณ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ

สำหรับการด้านการสาธารณูปการนี้ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ตั้งคณะกรรมการมาควบคุมดูแลทางด้านการก่อสร้าง และสาธารณูปการอยู่เสมอ โดยจัดระบบที่ดี ความเป็นระบบระเบียบ และแบบแผนในการก่อสร้าง เพื่อให้งานด้านการก่อสร้าง และสาธารณูปการเกิดความเสียหายน้อยที่สุด อีกทั้งยังช่วยแนะนำในการก่อสร้าง และงานด้านสาธารณูปการแก่วัดต่าง ๆ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร อีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นอีกนโยบายหนึ่งของโครงการ “วัดช่วยวัด” เพื่อให้แต่ละวัดมีศักยภาพเท่าเทียมกัน^{๓๗}

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ ยังได้เน้นย้ำถึงการใช้จ่ายในการดำเนินกิจการของวัด เช่น การก่อสร้าง การจัดงานต่าง ๆ เป็นต้น ต้องมีการทำบัญชีแจกแจงรายการรับและรายการจ่าย เพื่อเป็นหลักฐานในการตรวจสอบทุกอย่างต้องโปร่งใส และต้องให้มีเงินเหลือไว้บูรณะวัดในคราวลูกเงินด้วย^{๓๘} ตลอดจนการให้คำแนะนำ ถึงรูปแบบการก่อสร้างภายในวัดว่าให้เป็นไปตามที่ทางมหาเถรสมาคมได้กำหนดไว้ หากเจ้าอาวาสไม่มีความรู้ในเรื่องการก่อสร้างก็ให้ปรึกษาทางหน่วยงานราชการที่มีความรู้ในด้านนั้น และขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการนั้น และในบางครั้งท่านยังช่วยเหลือเป็นประธานในการจัดหาทุนทรัพย์อีกด้วย^{๓๙}

ส่วนภายในวัดของพระเดชพระคุณเอง ก็ได้บูรณปฏิสังขรณ์ อาคารเสนาสนะในวัดต่างๆ ให้มีความร่มรื่น และชักจูงให้พุทธศาสนิกชนเข้าวัด ในงานก่อสร้างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จัดหา ช่วยเหลือ ทั้งฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายฆราวาส สม่ำเสมอ^{๔๐} จัดหา มอบหมาย ขอความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นๆ และคณะสงฆ์ให้ดำเนินการด้านเสนาสนะให้มีความพร้อมสะอาดร่มรื่น มีแหล่งเรียนรู้มากมาย ช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม^{๔๑} ให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ ในการปกครอง การเอื้อเฟื้อแบ่งปันประโยชน์แก่บุคคลอื่น^{๔๒} เพื่อการสาธารณูปการพระเดชพระคุณบริจาคทรัพย์ในการก่อสร้าง ซ่อมแซมเสนาสนะภายในวัดจันทาราม และวัดต่างๆ ที่ขอความช่วยเหลือ^{๔๓}

จากการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณูปการของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) สามารถสรุปเป็นแผนภาพต่อไปนี้

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์โท), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

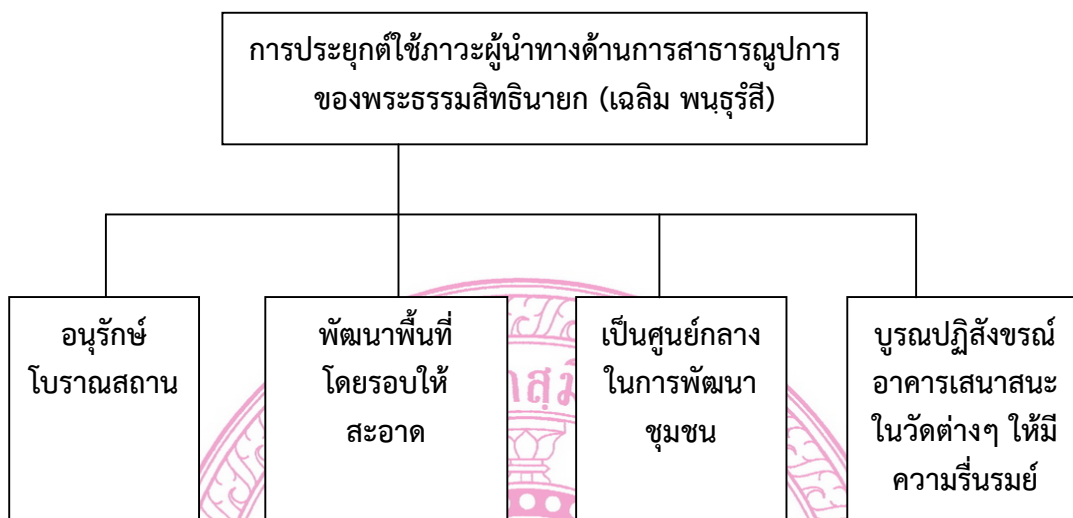
^{๓๙} สัมภาษณ์ พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวิโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ชยสารโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปญโญ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๒} สัมภาษณ์ ดร.อำนาจ บัวศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

แผนภาพที่ ๔.๕ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณูปการ
ของพระธรรมสิทธิธนายก (เฉลิม พนธุรส)

๔.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

ด้านสาธารณสงเคราะห์นี้ พระธรรมสิทธิธนายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำในการสงเคราะห์ญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาเข้าอบรมปฏิบัติธรรมในวัดอยู่เสมอ และเน้นย้ำแก่พระภิกษุทุกระดับ ไม่ให้ทิ้งประชาชน ต้องมีจิตใจเมตตา โดยให้ความช่วยเหลือทุกระดับโดยไม่เลือกที่รัก มักที่ชัง จะต้องให้ความสำคัญทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้พระสังฆาธิการพัฒนาบริเวณทางเข้าวัด และรอบ ๆ ชุมชนของวัด เพื่อความสะดวกในการสัญจรของประชาชน ตลอดจนการติดตั้งเสาไฟฟ้าโคมไฟส่องสว่างทั่วบริเวณวัด และรอบ ๆ ชุมชน ทั้งนี้ยังอนุญาตให้หน่วยงานราชการในการใช้สถานที่ภายในวัดจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดเลือกตั้งในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดจนการสงเคราะห์ศพไม่มีญาติ และการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ มากมาย^{๔๔}

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ ยังเป็นผู้นำในการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การจัดเป็นหน่วยอบรมประชาชนของชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น รวมถึงให้ใช้สอยพื้นที่วัดบางส่วนให้เป็นการส่งเสริมอาชีพของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่

^{๔๔}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้ดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ในจังหวัดภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ฌมณฑลพิธีท้องสนามหลวง และสถานที่ต่าง ๆ ตลอดถึงการตรวจเยี่ยมการจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้น ของวัดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร^{๔๕}

นอกจากนี้ พระเดชพระคุณ ได้มีนโยบายเกี่ยวกับการสงเคราะห์เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนและพระภิกษุสามเณรในเขตกรุงเทพมหานคร โดยจัดให้มีโครงการทุนวัดช่วยวัด โครงการส่งเงินบำรุงโรงพยาบาลสงฆ์ โครงการส่งเงินสมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล แก่คณะสงฆ์ด้วยกันและแก่สังคม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่ผ่านมากรุงเทพมหานครได้ถูกน้ำท่วม พระเดชพระคุณไม่นิ่งดูตายได้ระดมทุนบริจาคจากภายในและนอกเขตการปกครองกรุงเทพมหานคร ได้ปัจจัย ๔ ไปช่วยวัดที่ถูกน้ำท่วม และยังเหลือไปช่วยประชาชนที่ถูกภัยน้ำท่วมจนบ้านเรือนเสียหายอีกด้วย นี่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการทุนวัดช่วยวัด^{๔๖}

พระเดชพระคุณ ยังเป็นผู้นำในการสงเคราะห์หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน หน่วยงาน องค์กรการกุศลต่างๆ สนับสนุนในการบูรณะก่อสร้าง ศาสนสถานในวัด บริหารจัดการได้อย่างมีทิศทาง^{๔๗} โดยกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ชัดเจน มีแผนงานหลักเกณฑ์รองรับ มีผู้รับผิดชอบ มีงบประมาณ และการซักถามประเมินผลและรายงานผลให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ^{๔๘} แต่ปัจจุบันการบริหารยังเป็นการใช้ทิศทางและทดแทน ให้ความเห็นชอบส่งเสริม ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน ทั้งฆราวาสและพระสงฆ์^{๔๙} ส่งเสริมให้วัดมีการยึดอาชีวะกับชุมชน ผูกไมตรี เกื้อกูล เสียสละเพื่อส่วนรวม^{๕๐} พระเดชพระคุณได้ใช้หลักการบริหาร ในการจัดการหลักในการปกครองคณะสงฆ์อย่างเสมอภาค การเอื้อเพื่อแบ่งปันสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นว่าให้ไม่เห็นแก่ตัวได้สงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปที่เจ็บป่วย ขราภาพ พุพพลภาพ ช่วยตนเอง

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสารโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรบุญโณ, อดีตเลขานุการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

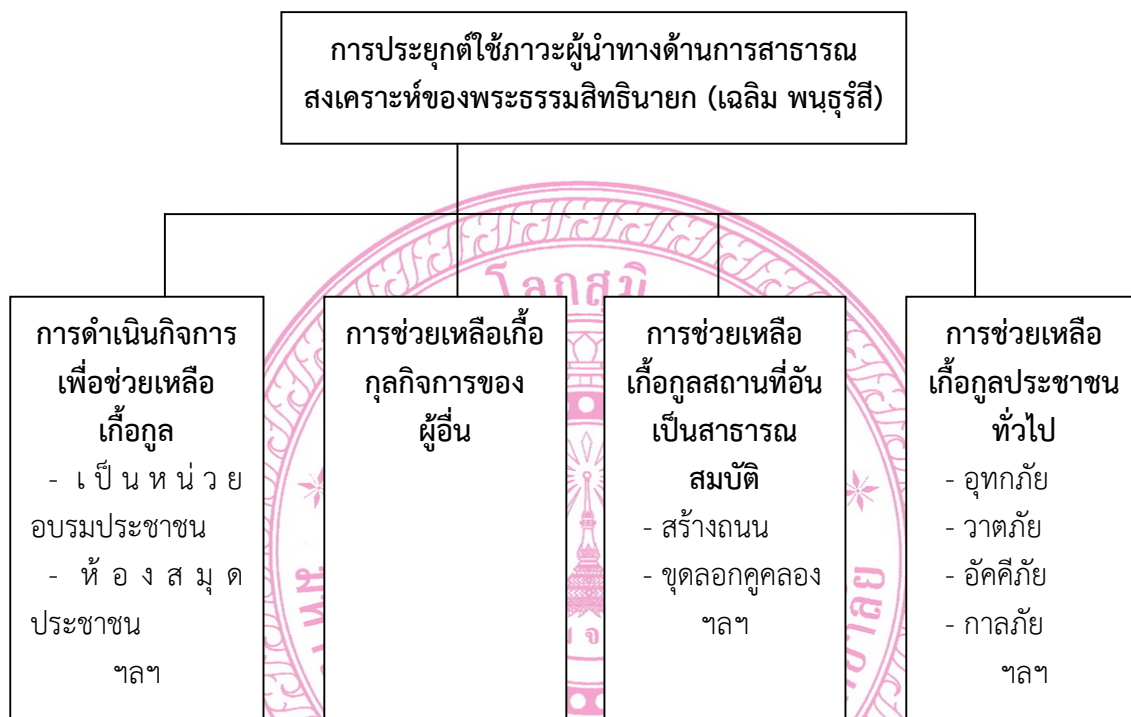
^{๔๗} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล ธรรมวิสิ), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระราชรัตนภรณ์ (บุญช่วย กมนสุโก), เจ้าคณะเขตบางซื่อ, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๕๐} สัมภาษณ์ ดร.อำนาจ บัวศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖.

จากการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี) สามารถสรุปเป็นแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔.๖ การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำทางด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี)

๔.๗ บทสรุป

จากภาวะผู้นำในการการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสสี) จะทำให้เห็นว่า พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านนั้นเท่าเทียมกัน โดยยึดหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์สาวกต่าง ๆ และครูบาอาจารย์ที่ได้ทำการสั่งสอนเรื่อยมา เพื่อให้อยู่ในกฎ ระเบียบ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จนทำให้เห็นว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครนั้น ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ไทยในระดับต่าง ๆ สามารถนำภาวะผู้นำ คือ มีการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สัมปยุตธรรม ๗ พรหมวิหารธรรม ๔ และสังคหวัตถุธรรม ๔ ไปประยุกต์ใช้กับตนเองในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง

๖ ด้าน เพื่อขับเคลื่อนองค์กรคณะสงฆ์ ให้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมทั้งหลายของคณะสงฆ์ ให้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดีอย่างมีประสิทธิภาพ หากผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ขาดภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ก็ย่อมไม่สามารถดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้ ซึ่งจะเป็นการสร้างความเสี่ยงให้แก่วินัยสงฆ์เป็นอย่างมาก แต่ถ้าหากว่าผู้นำองค์กรคณะสงฆ์มีภาวะผู้นำที่ดี ย่อมสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพอันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อกิจการคณะสงฆ์ไทย

การที่พระเดชพระคุณ สามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้มีประสิทธิภาพ และเกิดผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวนี้ ก็เพราะท่านมีคุณลักษณะของภาวะผู้นำ ที่ทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดคุณภาพ และประสิทธิภาพ ดังจะสามารถสรุปได้ดังนี้

- ๑) มีความเมตตา (พระคุณนำ)^{๕๑}
- ๒) เป็นพระเถระ ที่รักความกตัญญู และมีความเมตตาสูง^{๕๒}
- ๓) ใช้คุณธรรมนำพระเดช ให้เกิดเมตตา โดยการคุยกันก่อนที่จะตัดสินใจ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยเมตตา ไม่ให้มีเรื่องเกิดขึ้น^{๕๓}
- ๔) เป็นผู้มองการณ์ไกล ในการทำงานอยู่เสมอ^{๕๔}
- ๕) เป็นผู้เสียสละ อดทน และเป็นผู้สมณะ รู้จักพอเพียงเป็นแบบอย่างที่ดีอยู่เสมอ^{๕๕}
- ๖) ความเอาใจใส่ และการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง^{๕๖}
- ๗) มีการให้ความคิดเห็นอยู่เสมอ^{๕๗}
- ๘) เป็นผู้รู้คน รู้งาน รู้ตน ให้มีความประสิทธิภาพ จึงทำให้การปกครองที่มีอำนาจหน้าที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักการถูกต้อง และการทำงานเป็นระบบมีแผนการปฏิบัติที่สำเร็จผลได้^{๕๘}
- ๙) เป็นผู้มีนโยบายชัดเจน เอาใจใส่งาน และตรวจสอบงานที่สั่งการอยู่เสมอ และเป็นผู้มีความเมตตา ประนีประนอม กับทุก ๆ คน และยินดีที่จะให้คำปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน และมีความใจกว้าง^{๕๙}

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระราชรัตนภรณ์ (บุญช่วย กम्मสุโก), เจ้าคณะเขตบางซื่อ, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวิโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล ธมฺมรสี), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสาร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปญโญ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระปริยัติกวี (สุบิน ธีรวิโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๕๙} สัมภาษณ์ ดร.อำนาจ บัวศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖.

๑๐) ให้ความเป็นธรรมอยู่เสมอ และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ^{๖๐}

๑๑) เป็นคนตรงไป ตรงมา ถ้าถูกก็ชี้ไปตามถูก ผิดก็ชี้ไปตามผิด และให้ความยุติธรรมแก่ทุกคนเสมอ^{๖๑}

๑๒) มีความเอาใจใส่ทั้งงาน การบริหาร และบุคคล อีกทั้งยังมีการติดตามการทำงาน เสียสละเวลาอยู่เสมอ และยังปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างอยู่ตลอดเวลา^{๖๒}

๑๓) บุคลิกภาพของพระเดชพระคุณ มีความสุขุม เยือกเย็น ทั้งยังมีสติอยู่ตลอดเวลา และมีเมตตา^{๖๓}

๑๔) พูดแล้วสามารถทำหรือปฏิบัติได้ตามจริง^{๖๔}

๑๕) มีความกล้าคิด กล้าทำในสิ่งที่ดีที่สุด มีความคิดแบบก้าวหน้า และมีการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพมากขึ้น และยังให้ความสำคัญในแต่ละงานอยู่เสมอ โดยมีการคำนึงถึงงาน และความจำเป็นของงานที่จะทำ นอกจากนี้ยังให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน และยึดเป้าหมายอยู่ที่ตัวบุคคล เป็นสำคัญ^{๖๕}

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ เป็นผู้มีความรู้ผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน จะทำให้เห็นว่า พระเดชพระคุณ สามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางที่ดีต่อด้านต่าง ๆ มากมายเป็นที่ประจักษ์ชัด และเป็นที่ยอมรับของพระภิกษุ สามเณร และญาติโยม ประชาชนทั่วไป จนทำให้ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๕๕๓

จากบทสรุปดังกล่าว จึงนำมาดำเนินการเป็นแผนภาพเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันดังนี้

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ขยสารโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล รมมวโร), เจ้าคณะเขตบางพลัด, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๖๓} สัมภาษณ์ พระราชรัตนารักษ์ (บุญช่วย กมนสุโก), เจ้าคณะเขตบางซื่อ, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระมหาทองใส วรปญโญ, อดีตเลขาธิการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) และแนวทางการนำภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) มาปรับใช้ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันเป็น การศึกษาเชิงเอกสารและใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร จำนวน ๘ รูป และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร อีก ๒ คน รวมทั้งสิ้น ๑๐ รูป/คน โดยการวิเคราะห์เนื้อหา จากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) ภาวะผู้นำตามแนวคิดและทฤษฎีทั่วไป

ผู้นำตามแนวคิดทั่วไป หมายถึง ผู้มีกลยุทธ์ มีศิลปะ มีอิทธิพลสามารถชักนำผู้อื่นได้ให้เขา เกิดความวางใจ เชื่อใจ พร้อมทั้งให้ความเคารพนับถือ ให้ความร่วมมือทุกด้าน และให้เขาเกิดความ มั่นใจในความสามารถในการเป็นผู้นำของตน ซึ่งสามารถสร้างความสำเร็จแก่ตนและผู้ปฏิบัติตาม นำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ ส่วนภาวะผู้นำเป็นคุณสมบัติภายในของผู้นำหรือหัวหน้าที่แสดงออก โดยการใช้อำนาจหน้าที่ อิทธิพลการกระตุ้น ชี้นำ และการจูงใจ ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามด้วย ความกระตือรือร้นและเต็มใจ คุณสมบัติของผู้นำจึงเป็นกลไกการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่ง ผู้อื่นสามารถที่จะยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ทั้งนี้ คุณสมบัติของผู้นำเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่เป็นกลยุทธ์หรือ มรรควิธี ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของตัวผู้นำ ผู้ใต้บังคับบัญชา การบริหารจัดการ และปัญหา ที่เกิดจากสภาพแวดล้อมอื่น ๆ อีกทั้งเป็นปัจจัยให้ผู้นำมีสัมพันธภาพกับมวลชนได้อย่างดี ซึ่งจะเป็น ผลให้ผู้นำได้แสดงบทบาทและหน้าที่ได้อย่างโดดเด่น มีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้นำ จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทและหน้าที่ในการวางแผนและนโยบาย บริหารงานของกลุ่มหรือองค์กร ให้มีการ ประสานความร่วมมือกันทำงาน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของกลุ่มหรือองค์กร ปฏิบัติตนให้เป็น ตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แบบอย่างที่ดีของกลุ่มหรือองค์กร เป็นการสร้าง ขวัญและกำลังใจให้แก่สมาชิก ได้รู้สึกรถึงความมั่นคงและปลอดภัยในการทำงาน บทบาทและหน้าที่ ของผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการรวมกลุ่ม และจูงใจคนให้ดำเนินกิจกรรมไปสู่เป้าหมายหรือ วัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อ ความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงานหรือองค์กร นอกจากนี้ ผู้นำเชิงปฏิรูปเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และ สร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตามสามารถใช้วิสัยทัศน์ให้เกิดความชัดเจนไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ตาม เหล่านั้นสามารถทำงานให้บรรลุผลดียิ่งขึ้น โดยให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นมากกว่าตนเอง วางตนได้ เหมาะสมจนเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้อื่น ช่วยเสริมสร้างจุดแข็งและลดจุดอ่อนของผู้ตาม และเป็นผู้ที่ สามารถสร้างความเข้าใจได้ในแต่ละประเด็น ที่เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร แนวคิดนี้จึงย้ำถึง ความจำเป็นที่ผู้นำจะต้องมีความเข้าใจ และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการและ

แรงจูงใจของผู้ตาม ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปจึงมีอิทธิพลต่อความสำเร็จขององค์กรในยุคโลกาภิวัตน์นี้

ภาวะผู้นำตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้และผู้บริหารทุกระดับ และการที่จะทำให้ตนเองเป็นผู้นำที่มีความสามารถก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้เกิดขึ้นแก่ตัวเอง อีกทั้งนิยามหรือความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำมีอีกมากมายและแตกต่างกันไปตามทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่าน ซึ่งลักษณะของผู้นำในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะของธรรมราชาและลักษณะของเทวราชา และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้นำควรมี และควรนำไปประยุกต์ใช้ ได้แก่ ปาปนิกรธรรม ๓ เว้นจากอคติ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ สังคหัตถุธรรม ๔ สัมปยุตธรรม ๗ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และหลักธรรมที่แสดงถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ได้แก่ ราชสังคหัตถุ ๔ สารณียธรรม ๖ สังคาลสูตร ว่าด้วยทศ ๖ อปริหานิยธรรม ๗ เป็นต้น

๒) ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุริสี)

สำหรับภาวะผู้นำซึ่งเป็นคุณลักษณะส่วนตัวของพระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุริสี) เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ปฏิบัติ มีจริยาวัตรที่งดงาม เป็นหลวงพ่อดีของลูกศิษย์ เป็นครูผู้สอนที่ดีที่ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง เป็นพระเถระที่ปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครด้วยหลักของเมตตาและความยุติธรรม นอกจากนี้ พระเดชพระคุณยังยึดหลักในวิธีการสอนหรือการแนะนำ ตามหลักผู้นำของพระพุทธเจ้า ๔ ประการ คือ (๑) สมาทปนา คือ ชักชวนด้วยกิจกรรม เป็นผู้นำในการชักชวนในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ (๒) สมุตเตชนา คือ ปลุกใจด้วยสื่อการสอน โดยได้นำสังคมนวัตกรรมเทคโนโลยี การสอนอยู่เสมอ เช่น คอมพิวเตอร์ หรือระบบโทรทัศนดาวเทียม เป็นต้น ซึ่งพระเดชพระคุณ ถือว่า เป็นครูพระสอนคอมพิวเตอร์ในยุคแรก ๆ ของประเทศไทยกว่าได้ (๓) สันทัตสนา คือ ชี้หลักด้วยวิชาการ โดยมีการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางคดียุทธศาสตร์และคดียุทธธรรมอย่างกว้างขวาง และ (๔) สัมปหังสนา คือ ให้เพลินด้วยศิลปะการแสดง โดยส่งเสริมให้ศิษยานุศิษย์ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ให้ได้เป็นนักร้อง นักดนตรี นักสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ จนได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย และให้ตระหนักอยู่เสมอว่า เมื่อเป็นคนเก่งแล้ว ต้องเป็นคนดีด้วย

ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุริสี) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์

ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุริสี) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านการปกครอง พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการจัดประชุม สัมมนา พระสังฆาธิการ การตรวจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นมติมหาเถรสมาคม และทำการตรวจตราวัดวาอารามอยู่เสมอ

นอกจากนี้ยังได้จัดโครงการเพื่อยกระดับความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการ ให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจัดการประชุมพระวินยาธิการ โครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์

ด้านการศาสนศึกษา พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี สำหรับในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พระเดชพระคุณสนับสนุนการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลีทั่วทุกวัดในเขตกรุงเทพมหานคร และได้จัดโครงการอบรมเสริมความรู้แก่พระนวกะในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครทั้ง ๓๕ เขต เพื่อให้สามารถเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้มากที่สุดในช่วงเวลาอันสั้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติสืบไป หลังจากลาสิกขาบทแล้ว

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระเดชพระคุณ ได้ตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา และทำการเพิ่มทุนการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นประธานในการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนอีกด้วย

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระเดชพระคุณ ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ โดยจัดทำหนังสือเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมาย ยังได้เป็นผู้แสดงธรรมและบรรยายธรรมทางสถานีโทรทัศน์ TBC อยู่เสมอ แม้แต่ข้าราชการตามหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนคนธรรมดาทั่วไปก็ยังได้บรรยายธรรมอบรมอยู่เสมอเช่นกัน และยังสนับสนุนการอบรมพระสังฆาธิการ ในระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ โดยเน้นให้มีการเข้าอบรมทั้งความรู้ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เสมอ

ด้านสาธารณูปการ ตั้งแต่พระเดชพระคุณ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดจันทาราม ก็ได้เป็นผู้นำบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตสังฆาวาส และเขตพุทธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความโดดเด่นสวยงามอีกครั้งหนึ่ง เป็นที่ชื่นชม และอนุโมทนาของสาธุชนที่ได้พบเห็น อีกทั้งยังตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลการก่อสร้าง และสาธารณูปการ เพื่อให้งานด้านสาธารณูปการนั้นเป็นไปตามการวางแผนที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ พระคุณพระเดช ยังได้ให้คำปรึกษากับพระสังฆาธิการต่าง ๆ ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครอีกด้วย

ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระเดชพระคุณ เป็นผู้นำในการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การจัดเป็นการหน่วยอบรมประชาชนของชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น รวมถึงให้ใช้สอยพื้นที่วัดบางส่วนให้เป็นการส่งเสริมอาชีพของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้ดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ในจังหวัดภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง และสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนการตรวจเยี่ยมการจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้นของวัดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร

๓) การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรสี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

จากภาวะผู้นำในการการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรสี) จะทำให้เห็นว่า พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านนั้น เท่าเทียมกัน โดยยึดหลักคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์สาวกต่าง ๆ และครูบาอาจารย์ที่ได้ทำการสั่งสอนเรื่อยมา เพื่อให้อยู่ในกฎ ระเบียบ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จนทำให้เห็นว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครนั้น ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ไทยในระดับต่าง ๆ สามารถนำภาวะผู้นำ คือ มีการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหารธรรม ๔ และสังคหวัตถุธรรม ๔ ไปประยุกต์ใช้กับตนเองในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน เพื่อขับเคลื่อนองค์กรคณะสงฆ์ ให้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมทั้งหลายของคณะสงฆ์ ให้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดีอย่างมีประสิทธิภาพ หากผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ขาดภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ก็ย่อมไม่สามารถดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้ ซึ่งจะเป็นการสร้างความเสียหายให้แก่คณะสงฆ์เป็นอย่างมาก แต่ถ้าหากว่าผู้นำองค์กรคณะสงฆ์มีภาวะผู้นำที่ดี ย่อมสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพอันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อกิจการคณะสงฆ์ไทย

การที่พระเดชพระคุณ สามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้มีประสิทธิภาพ และเกิดผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวนั้น ก็เพราะท่านมีคุณลักษณะของภาวะผู้นำ ที่ทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์เกิดคุณภาพ และประสิทธิภาพ ดังจะสามารถสรุปได้ดังนี้

- ๑) มีความเมตตา (พระคุณนำ)
- ๒) เป็นพระเถระ ที่รักความกตัญญู และมีความเมตตาสูง
- ๓) ใช้คุณธรรมนำพระเดช ให้เกิดเมตตา โดยการคุยกันก่อนที่จะตัดสินใจ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยเมตตา ไม่ให้มีเรื่องเกิดขึ้น
- ๔) เป็นผู้มองการณ์ไกล ในการทำงานอยู่เสมอ
- ๕) เป็นผู้เสียสละ อดทน และเป็นผู้สมณะ รู้จักพอเพียงเป็นแบบอย่างที่ดีอยู่เสมอ
- ๖) ความเอาใจใส่ และการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง
- ๗) มีการให้ความคิดเห็นอยู่เสมอ
- ๘) เป็นผู้รู้คน รู้งาน รู้ตน ให้มีความประสิทธิภาพ จึงทำให้การปกครองที่มีอำนาจหน้าที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักการถูกต้อง และการทำงานเป็นระบบมีแผนการปฏิบัติที่สำเร็จผลได้
- ๙) เป็นผู้มีนโยบายชัดเจน เอาใจใส่งาน และตรวจสอบงานที่สั่งการอยู่เสมอ และเป็นผู้มีความเมตตา ประนีประนอม กับทุก ๆ คน และยินดีที่จะให้คำปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน และมีความใจกว้าง
- ๑๐) ให้ความเป็นธรรมอยู่เสมอ และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ
- ๑๑) เป็นคนตรงไป ตรงมา ถ้าถูกก็ชี้ไปตามถูก ผิดก็ชี้ไปตามผิด และให้ความยุติธรรมแก่ทุกคนเสมอ
- ๑๒) มีความเอาใจใส่ทั้งงาน การบริหาร และบุคคล อีกทั้งยังมีการติดตามการทำงาน เสียสละเวลาอยู่เสมอ และยังปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างอยู่ตลอดเวลา

๑๓) บุคลิกภาพของพระเดชพระคุณ มีความสุขุม เยือกเย็น ทั้งยังมีสติอยู่ตลอดเวลา และมีเมตตา

๑๔) พูดแล้วสามารถทำหรือปฏิบัติได้ตามจริง

๑๕) มีความกล้าคิด กล้าทำในสิ่งที่ดีที่สุด มีความคิดแบบก้าวหน้า และมีการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพมากขึ้น และยังให้ความสำคัญในแต่ละงานอยู่เสมอ โดยมีการคำนึงถึงงาน และความจำเป็นของงานที่จะทำ นอกจากนี้ยังให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน และยึดเป้าหมายอยู่ที่ตัวบุคคล เป็นสำคัญ

ทั้งนี้ พระเดชพระคุณ เป็นผู้มีความรู้ผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน จะทำให้เห็นว่า พระเดชพระคุณ สามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางที่ติดต่อด้านต่าง ๆ มากมายเป็นที่ประจักษ์ชัด และเป็นที่ยอมรับของพระภิกษุ สามเณร และญาติโยม ประชาชนทั่วไป จนทำให้ได้รับปริญญาดุษฎีศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) กิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๕๕๓

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๑) ภาวะผู้นำตามแนวคิดและทฤษฎีทั่วไป

จากแนวคิดภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตก คือ ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป เป็นแนวคิดของผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และรู้จักการสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้ตามได้ทำงานขององค์กรให้สำเร็จตามเป้าหมายแนวคิดนี้ได้เน้นถึงผู้นำที่มีความรู้และความสามารถ สร้างค่านิยมที่ดีมีศีลธรรม และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นผู้นำเชิงปฏิรูปจึงเป็นแนวคิดทฤษฎีที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งแก่ผู้นำองค์กรในยุคปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิยะฉัตร แวงโสธรณ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แบบภาวะผู้นำ สมรรถนะผู้นำ กับความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงาน ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)” ผลการวิจัยพบว่า ความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงาน บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน) อยู่ในระดับสูง มีการรับรู้แบบภาวะผู้นำส่วนใหญ่เป็นแบบปรึกษาหารือ มีการรับรู้สมรรถนะผู้นำ ด้านสัมพันธภาพ ด้านการบริหารและการจัดการ และด้านความเป็นผู้นำ อยู่ในระดับปานกลาง พนักงานที่มีอายุ อายุงาน ระดับการศึกษา และระดับเงินเดือนแตกต่างกัน มีความ จงรักภักดีต่อองค์กรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนพนักงานที่มีเพศ และ สถานภาพสมรสแตกต่างกันมีความจงรักภักดีต่อองค์กรไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แบบภาวะผู้นำมีความสัมพันธ์กับความจงรักภักดีต่อองค์กรของพนักงานอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .๐๕ สมรรถนะผู้นำทั้ง ๓ ด้าน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความจงรักภักดีต่อองค์กรของ พนักงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ สมรรถนะผู้นำ และอายุงานสามารถร่วมกันพยากรณ์ความจงรักภักดี

ต่อองค์การของ พนักงานได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^๑ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤษดา ปาวงค์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามุกดาหาร” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามุกดาหารตามการรับรู้ของผู้บริหาร และครูผู้สอน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหารตามการรับรู้ของ ผู้บริหาร และครูผู้สอนที่มีสถานภาพแตกต่างกัน โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ โดยผู้บริหาร มีการรับรู้สูงกว่าครูผู้สอน ส่วนทางด้านประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และการ ปฏิบัติงานในสถานศึกษาที่มีขนาดแตกต่างกัน โดยรวมมีการรับรู้ด้านภาวะผู้นำไม่แตกต่างกัน^๒

ภาวะผู้นำตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ส่วนภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นภาวะผู้นำที่เกี่ยวกับผู้ปกครองหรือ ผู้บริหารที่เป็นผู้สามารถนำหลักธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานองค์กรนั้นให้ประสบ ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางแผนไว้ ด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อองค์กรแนวคิดนี้ผู้นำ ต้องเป็นผู้ที่ต้องมี ธรรม ความรู้ และความสามารถ เหมาะสมกับโลกในยุคปัจจุบันที่ต้องการผู้นำที่ดี คือ การมีธรรม อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของภาวะผู้นำที่ดีต่อความสำเร็จขององค์กร ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภุมมธัมมธี ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะ ผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับ ผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ ตามทัศนะของ พระพุทธศาสนาผู้นำที่ดีต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเอง และยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักอธิปไตย หลักอคติธรรมหลัก อปรีหานิยธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสารณียธรรม และหลักสัปปริสธรรม ปัญหาที่เกิดขึ้นใน การบริหารงาน ส่วนหนึ่งมาจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการ สำคัญ^๓ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสามารถ อานนโท ได้ศึกษาไว้ในภาวะผู้นำตามหลักสั ปริสธรรม ผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่าผู้นำโดยทั่วไปและภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรมเป็นผู้ที่ มีคุณลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำที่ เป็นจุดศูนย์รวม หรือ สร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ร่วมงาน
๒. ผู้นำที่รู้จัก เหตุ หรือ หลักการ วิธีการดำเนินงาน
๓. ผู้นำที่รู้ผล หรือ จุดมุ่งหมาย ในการดำเนินงาน

^๑ปิยะฉัตร แวงโสธรณ์, “แบบภาวะผู้นำ สมรรถนะผู้นำ กับความจงรักภักดีต่อองค์การของพนักงาน ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขา จิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๔๘).

^๒กฤษดา ปาวงค์, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มุกดาหาร”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๑).

^๓พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภุมมธัมมธี, “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

๔. ผู้นำที่รู้จัก ตน ประเมินตนเอง ในกรณีต่างๆ
 ๕. ผู้นำที่รู้จัก ประมาณ ความพอดี ในกรณีการต่างๆ
 ๖. ผู้นำที่รู้จัก กาลเวลา ที่เหมาะสม ในการ ดำเนินงาน
 ๗. ผู้นำที่รู้จัก ระเบียบ กฎเกณฑ์ โครงสร้างของสังคม
 ๘. ผู้นำที่รู้จัก ประเภท ของบุคคลในสังคม ว่า เป็นคนพาล หรือบัณฑิต นำคบหรือไม่
- เมื่อผู้นำได้นำหลักธรรมเหล่านี้ ไปปรับใช้ให้ถูกต้อง เหมาะสมกับหน้าที่แล้ว ความสงบ สุขต่างๆ ย่อมจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้^๔

๒) ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครนี้ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่โดดเด่น ในได้ทำหน้าที่ปกครอง กำกับดูแล ส่งเสริม และสนับสนุนกิจการ คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ให้มีรูปแบบการทำงานเป็นทีม มีการจัดตั้งกองงานเลขานุการ ในการ ประสานงานกับเจ้าคณะเขต หรือวัดต่าง ๆ เพื่อให้ประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ มติ และ ประกาศมหาเถรสมาคม ดังเช่น มีการกระจายอำนาจการปกครอง การสร้างค่านิยมที่ดี การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ การสนับสนุนการทำงานเป็นทีม การมีความยุติธรรมในการตัดสินอธิกรณ์ การมี ความสามารถในการสื่อสาร การมีความกระตือรือร้น การไม่ถือตัวการมอบงานตามความรู้และ ความสามารถ การสร้างขวัญและกำลังใจ เป็นต้น ทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานที่ชัดเจน มุ่งพัฒนาคนและงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่สมบูรณ์ ภาวะผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ ที่จะทำให้การ บริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาอาคม ปลูกบุญ (บุญยัง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตในเขตจังหวัดพัทลุงพบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย มีคุณลักษณะความเป็น ผู้นำโดยเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ส่วนผู้นำชุมชนมีคุณลักษณะโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับ มาก เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน มีการพัฒนาด้านศาสนวัตถุ สถานที่ การพัฒนาบุคลากร การพัฒนา ด้านศาสนพิธี /มีการพัฒนาในทุกๆ ด้านเช่นกัน แต่สิ่งที่ผู้นำชุมชนไม่ได้ช่วยเหลือเจ้าอาวาสในการ พัฒนาวัดคือ การจัดนิทรรศการงานวันสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาและการปรับปรุงรูปแบบของ การประกอบ ศาสนพิธี ที่เหมาะสมและถูกต้องแก่ชาวชุมชน^๕ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระ มหาอุทัย พลเทโว ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอบางพลี จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ๑) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอบางพลี

^๔ พระสามารถ อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสัพพิสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^๕ พระมหาอาคม ปลูกบุญ (บุญยัง), “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็น ศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตในเขตจังหวัดพัทลุง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖).

จังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกรกรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านอยู่ในระดับดีมาก ๒) การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาสในอำเภอปากช่องจังหวัดนครราชสีมาตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกร กรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกาโดยภาพรวมและหลายด้านอยู่ในระดับดีมากยกเว้นด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอนอยู่ในระดับปานกลาง ๓) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภอปากช่อง ในจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกร กรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๕ โดยเจ้าอาวาสที่มีอายุต่ำกว่า ๕๐ ปีมีภาวะผู้นำสูงกว่าเจ้าอาวาสที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป^๖

ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์

จากการที่ได้ศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทำให้ได้ทราบถึงปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งซึ่งจะทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยเป็นไปด้วยดี นั่นก็คือ ภาวะผู้นำ ดังนั้นผู้นำองค์กรสงฆ์ควรเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตาม โดยพัฒนาระบบการบริหารงานในองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการทำงาน คิดเป็นระบบทำงานเป็นทีม แก้ไขปัญหาโดยยุติธรรม ให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมกันทำงาน และเสริมสร้างหลักธรรมที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนาให้มีในตนเอง เพื่อประโยชน์ความสำเร็จในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

๑. ด้านการปกครอง

จากที่พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำในการจัดประชุม สัมมนา พระสังฆาธิการ การตรวจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นมติมหาเถรสมาคม และทำการตรวจตราวัดวาอารามอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังได้จัดโครงการเพื่อยกระดับความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการ ให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจัดการประชุมพระวินยาธิการ โครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดอาทิตย์ อตถเวที (ซองดี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒” สรุปผลการศึกษาได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ ในครั้งพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้ระบบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครอง โดยพระองค์ทรงอยู่ในฐานะเป็นประมุข คือประธานของพระสงฆ์ทั้งปวง อีกทั้งทรงประทานความเสมอภาคแก่พระสงฆ์ทุกรูป ไม่มีการเลือกปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ที่เคยมีสถานะเดิมที่แตกต่างกัน ไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ว่าเป็นกษัตริย์พราหมณ์ ยาจกหรือพ่อค้า ทูกรูปจะต้องปฏิบัติตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยเหมือนกันหมด^๗

^๖ พระมหาอุทัย พลเทโว, “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๙).

^๗ พระครูปลัดอาทิตย์ อตถเวที (ซองดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

๒. ด้านการศาสนศึกษา

จากที่พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำในการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี สำหรับในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร พระเดชพระคุณสนับสนุนการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลีทั่วทุกวัดในเขตกรุงเทพมหานคร และได้จัดโครงการอบรมเสริมความรู้แก่พระนวกะในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครทั้ง ๓๕ เขต เพื่อให้สามารถเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้มากที่สุดในระยะเวลานี้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติสืบไป หลังจากลาสิกขาบทแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหามณเฑียร วรธมโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆคือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก^๕

๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

จากที่พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ได้ตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา และทำการเพิ่มทุนการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นประธานในการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสังฆรักษ์ ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนทมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า พระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนทมโม) มีภาวะผู้นำที่สามารถพัฒนาสังคมและองค์กรสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดได้ดี กล่าวคือ ท่านมีภาวะผู้นำที่ดี ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านวัตถุ - ท่านสงเคราะห์แก่วัดต่างๆ ในเขตปกครอง (๒) ด้านจิตใจ - ท่านปลุกฝังศีลธรรมและจริยธรรมแก่พุทธศาสนิกชน (๓) ด้านสังคม - ท่านประชุมปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์และส่งเสริมกิจกรรมฝ่ายคฤหัสถ์อยู่เสมอ ทำให้ศาสนกิจสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เป็นที่เคารพรักของผู้ใต้บังคับบัญชาและก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่พุทธศาสนิกชน ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมภาวะผู้นำของท่าน คือ ท่านเป็นพระเถระที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมและมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ดด้วยนั่นเอง^๖

๔. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากที่พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ โดยจัดทำหนังสือเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมาย

^๕ พระมหามณเฑียร วรธมโม, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^๖ พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร, “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนทมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ยังได้เป็นผู้แสดงธรรมและบรรยายธรรมทางสถานีโทรทัศน์ TBC อยู่เสมอ แม้แต่ข้าราชการตามหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนคนธรรมดาทั่วไปก็ยังได้บรรยายธรรมอบรมอยู่เสมอเช่นกัน และยังสนับสนุนการอบรมพระสังฆาธิการ ในระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ โดยเน้นให้มีการเข้าอบรมทั้งความรู้ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เสมอ พระมหาศรีบุญ ปญญารโห ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา)” สรุปผลการศึกษาว่าครูบาอินทจักรรักษาเป็นพระสงฆ์ที่ถือหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือหลักการวิปัสสนากรรมฐาน ทุกอิริยาบถที่ท่านแสดงออกมาเป็นเสมือนท่านกำลังสื่อวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน สู่พุทธบริษัท โดยท่านครูบาอินทอยู่บนหลักการนี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าคำสอนใดผิดไปจากหลักการที่ว่ามา ท่านครูบาจะออกมาชี้แจง แก้ไข ตอบโต้ คำสอนที่ผิดเหล่านั้น โดยมีหลักสำคัญที่ยึดถือสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) หลักสติปัญญา (๒) หลักไตรสิกขา (๓) หลักตระหนักถึงศักยภาพของผู้ฟัง (๔) หลักธรรมมาธิปไตย (๕) หลักสร้างปัญญา หลักสำคัญที่ครูบาอินทยึดถือ ๕ ประการนี้ อยู่ในกรอบของหลักการทางพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ในงานวิจัย หลักทางพระพุทธศาสนาที่ท่านครูบาอินทยึดถือ จึงสมควรจะเข้าไปในหลักที่สำคัญคือ หลักให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนเป็นสำคัญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอินทจักรรักษาประสบความสำเร็จ เพราะท่านเป็นพระภิกษุที่ยึดมั่นในหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง^{๑๐}

๕. ด้านสาธารณูปการ

ตั้งแต่พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดจันทาราม ก็ได้เป็นผู้นำบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตสังขาวาส และเขตพุทธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความโดดเด่นสวยงามอีกครั้งหนึ่ง เป็นที่ชื่นชม และอนุโมทนาของสาธุชนที่ได้พบเห็น อีกทั้งยังตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลการก่อสร้าง และสาธารณูปการ เพื่อให้งานด้านสาธารณูปการนั้นเป็นไปตามการวางแผนที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ พระคุณพระเดช ยังได้ให้คำปรึกษากับพระสังฆาธิการต่าง ๆ ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสถิตินภคุณ เสนสุข ได้ศึกษาเรื่อง “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” ผลการวิจัยพบว่า การจัดการด้านสาธารณูปการคือการจัดการให้วัดเป็นสถานที่ที่ร่มเย็น ศูนย์กลางชุมชนทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และการดูแลเสนาสนะ ศาสนวัตถุในวัดกลุ่มเจ้าอาวาสให้ความเอาใจใส่ในระดับที่สูง ยกเว้นการสงเคราะห์อาหารยามขาดแคลนและการจัดการโครงการต้นไม้ธรรมะหรือต้นไม้พุดได้ ความเอาใจใส่อยู่ในระดับปานกลาง^{๑๑}

^{๑๐} พระมหาศรีบุญ ปญญารโห, “การศึกษาหลักการและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ(ครูบาอินทจักรรักษา)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๑} พระครูสถิตินภคุณ เสนสุข, “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

๖. ด้านสาธารณสงเคราะห์

จากที่พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) เป็นผู้นำในการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การจัดเป็นการหน่วยอบรมประชาชนของชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น รวมถึงให้ใช้สอยพื้นที่วัดบางส่วนให้เป็นการส่งเสริมอาชีพของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้นำในการช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภายในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ในจังหวัดภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง และสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนการตรวจเยี่ยมการจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้นของวัดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาปัญญา สุขสงค์ ได้ทำการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ) ผลการศึกษาพบว่า พระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกื้อกูลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคม คือ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาภาวะจนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม^{๑๒}

๓) การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) ในกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

นับได้ว่าพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) มีภาวะผู้นำที่โดดเด่นที่นำหลักภาวะผู้นำทั่วไปมาประยุกต์กับภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระบัณฑิต ญาณธีโร ที่ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ที่ได้พบว่า ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๒ ทั้ง ๖ ด้านที่โดดเด่น ได้แก่การมีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ สอดคล้องกับภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตก ได้แก่ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือหลักปาปนิกรรม ๓ และยังมีหลักธรรมของผู้นำที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักสังคหวัตถุธรรม ๔^{๑๓} และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร ที่ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนฺทมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด” ซึ่งพบว่า บทบาทภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนฺทมโม) พบว่า ท่านใช้

^{๑๒}พระมหาปัญญา สุขสงค์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ)”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๑).

^{๑๓}พระบัณฑิต สุธีระตฤณนา, “ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

หลักธรรมภาวะผู้นำที่ดี กล่าวคือ รู้จักการใช้หลักอภิปไตย ๓ หลักพรหมวิหาร ๔ ในด้านการปกครอง การใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ และการสาธารณูปการ ใช้หลักพละ ๕ ในด้านการศึกษาและการเผยแผ่ นอกจากนั้น ยังได้ใช้หลักธรรมคือ สาราณียธรรม ๖ ที่สนับสนุนภาวะผู้นำ ในด้านการปกครอง ส่งผลให้เกิดความเสมอภาคในองค์กร, การใช้หลักทศ ๖ ในด้านการปกครอง การศึกษาและการเผยแผ่ ทำให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา, การใช้หลักอปรีหานิยธรรม ๗ ในด้านการปกครองส่งผลให้การบริหารคนและงานของคณะสงฆ์มีความสะดวกราบรื่น, การใช้หลักสัปปริสธรรม ๗ เป็นการบูรณาการความรู้ ศักยภาพ และความฉลาดในการบริหารอย่างมีอภิปไตยเพื่อประโยชน์ขององค์กร^{๑๔}

ทั้งนี้ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างผู้นำ ทางด้านศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ที่ยาวไกล และรู้จักวิธีการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ร่วมงานได้มีส่วนร่วมกันดำเนินกิจกรรมของคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์โลกในยุคปัจจุบัน เพื่อความตั้งมั่นและความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส)” ทำให้มีข้อเสนอแนะผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

องค์กรพระพุทธศาสนา และวัดต่างๆ ควรนำผลงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้ระบบการบริหารในองค์กรมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล สร้างความเข้าใจที่ดีระหว่างผู้บริหารกับบุคลากรภายในวัดหรือองค์กร ซึ่งเป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการบริหาร และการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของวัดหรือองค์กรพระพุทธศาสนาได้ เช่น

๑) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรเน้นย้ำให้ผู้พระสงฆ์หรือพระสงฆ์เป็นผู้นับถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และให้เป็นมีความชำนาญทางพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ

๒) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรให้ผู้พระสงฆ์หรือพระสงฆ์เป็นผู้นำทั้งทางคตโลกและคตธรรม แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในความเป็นผู้นำที่ทันสมัยและรู้ทันโลกอยู่เสมอ

๓) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรให้ผู้พระสงฆ์หรือพระสงฆ์เป็นผู้นำในการบูรณาการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ให้มีประสิทธิภาพในการบริหารวัด หรือองค์กรพระพุทธศาสนาต่าง ๆ

๔) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรส่งเสริมให้ผู้พระสงฆ์หรือพระสงฆ์เรียนรู้เท่าทันเครื่องมือสื่อสารต่างๆ ในโลกปัจจุบัน เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น เพื่อเป็นผู้นำที่แสวงหาความรู้สมัยใหม่ รวมถึงควรตระหนักประโยชน์และโทษของเครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ

^{๑๔} พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร, “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จันทมโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

๑) **ด้านการปกครอง** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ทุกระดับ เพื่อให้เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ รู้จักการวางแผนและทำงานอย่างเป็นระบบ รู้จักวิธีสร้างแรงบันดาลใจในการทำงาน และเป็นผู้ที่มีความรู้และมีความสามารถในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้คณะสงฆ์ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) **ด้านการศาสนศึกษา** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรให้ความสำคัญในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี ของพระภิกษุและสามเณรให้มีความรู้อย่างแตกฉาน เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถอบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไปได้อย่างถูกต้อง รวมถึงการสนับสนุนการศึกษา โดยการส่งพระภิกษุสามเณรเข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มความรู้ เช่น หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์หลักสูตรประกาศนียบัตรวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น

๓) **ด้านการศึกษาสงเคราะห์** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาทางธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ให้มีความรู้ในทางธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ได้แก่การสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการบรรพชาสามเณร การมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนที่ยากจน ให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา รวมถึงการถวายทุนเพื่อการศึกษาแด่พระภิกษุสามเณร

๔) **ด้านการเผยแผ่** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรจัดตั้งศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สนับสนุนให้มีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และจัดอบรมถวายความรู้ให้แก่พระนักเผยแผ่ เพื่อให้มีความรู้และวิธีในการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพ และเป็นการเปิดโอกาสให้แก่พระภิกษุสามเณรได้แสดงความสามารถของตน เพื่อที่จะได้ทำงานเผยแผ่เชิงรุกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕) **ด้านการสาธารณูปการ** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด ศึกษารายละเอียดของงานสาธารณูปการ การบริหารจัดการวัดด้วยความโปร่งใส การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้คำแนะนำในการก่อสร้างแก่พระสังฆาธิการทั้งหลาย ที่มีความรู้ไม่เพียงพอในการก่อสร้าง เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน และศูนย์กลางทางการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน

๖) **ด้านการสาธารณสงเคราะห์** ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรมีการกำหนดนโยบายการส่งเสริมสาธารณประโยชน์ เพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและประชาชนเช่น การตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือระหว่างวัดกับวัด บริจาคให้แก่มูลนิธิต่าง ๆ ที่ช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์ ผู้นำคณะสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการเสียสละ โดยการบริจาคหรือชักชวนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อน โดยไม่ต้องถูกร้องขอ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

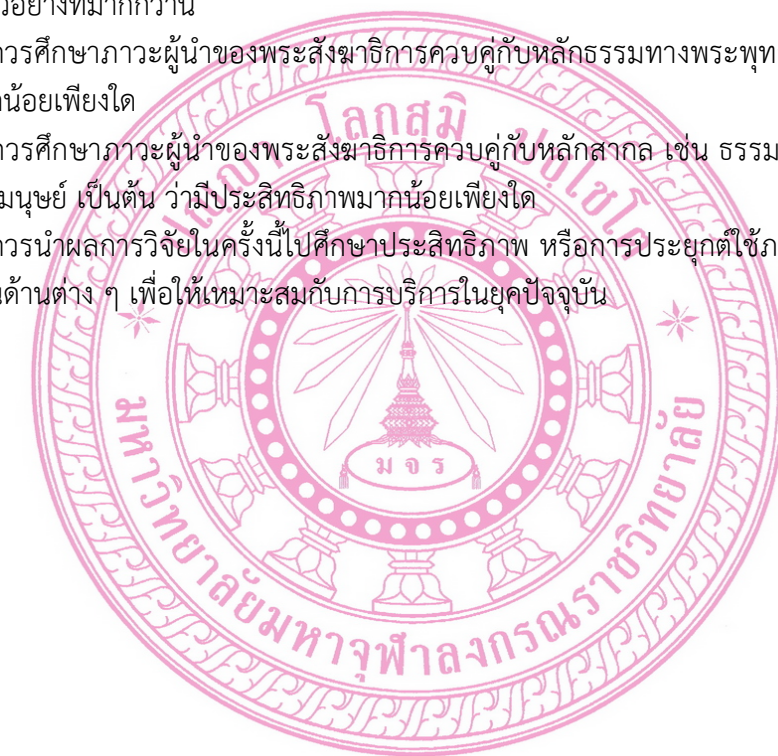
๑) ควรศึกษาบทบาทภาวะผู้นำในด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในระดับเจ้าคณะจังหวัด ภาค หรือเจ้าคณะหน่ออื่น ๆ เพื่อศึกษาว่ามีบทบาทภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่เหมือนกับภาวะผู้นำในการวิจัยครั้งนี้ อย่างไร

๒) ควรศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ ด้วยวิธีการแจกแบบสอบถาม เพื่อที่จะได้กลุ่มตัวอย่างที่มากกว่านี้

๓) ควรศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการควบคู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

๔) ควรศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการควบคู่กับหลักสากล เช่น ธรรมาภิบาล การบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น ว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

๕) ควรนำผลการวิจัยในครั้งนี้ไปศึกษาประสิทธิภาพ หรือการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับการบริการในยุคปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กนก แสนประเสริฐ. ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐.

กวี วงศ์พัฒน์. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เสริมวิชาชีพปัญญา, ๒๕๓๙.

กิติ ตย์คานนท์. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เพลออักษร, ๒๕๔๓.

คะนิงนิตย์ จันทะบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานเพื่อสังคม, ๒๕๓๒.

จำเนียร ช่างโชติ. ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.

นายศิลป์ เขียวชาญ และคณะ. การบริหาร. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. สังคมกับการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๑.

ติน ปรัชญาพฤทธิ. ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗.

ถวิล ธราโกชน. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สนพ.โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

เถาว์วัลย์ นันทาภินันท์. หลักการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ทวิช เปล่งวิทยา. จิตวิทยาผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สหยาบลึกและการพิมพ์, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ธรรมรส โชติกุญชร. **มนุษย์สัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๙.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. **พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม**. ปทุมธานี : สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗.
- นงลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์. **การพัฒนาบุคลากรผู้นำและผู้บริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๙.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. **หลักการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- เนตร์พัฒนา ยาวีราข. **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๔๙.
- ปรัชญา เวสารัชช. **ผู้นำองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : รัฐศาสตร์สาร, ๒๕๒๓.
- พระครูสิริจันทวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์). **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- _____. **วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร, การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมสกุโร). **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.
- _____. **เมืองไทยจะวิกฤติถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). **คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ขวนพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : บั๊ค ไทม์, ๒๕๔๙.
- _____. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระมหาสมทรง สิรินธโรและคณะ. **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๕.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคลโล). **หลักธรรมาภิบาล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต). **พุทธทัศน์ร่วมสมัย=Contemporary Buddhist Vision**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- ภิญโญ สาร. **หลักการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : cursa, ๒๕๒๖.
- มานพ พลไพรินทร์. **คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- มัลลิกา ต้นสอน. **พฤติกรรมองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ยุ้งยุทธ เกษสาคร. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พานิช, ๒๕๓๓.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- วัชร ทรงแพรหม. **ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.
- วัดจันทารามวรวิหาร. **หนังสือที่ระลึกในการได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ “พระธรรมสิทธินายก”**. กรุงเทพมหานคร : ส.ยอดสิ่งการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์. **ทำเนียบพระสังฆาธิการคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- วิภาดา คุปตานนท์. **การจัดการและพฤติกรรมองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคณาจารย์. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- สมพงษ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- ลีปนันท เกตุทัต. **“วิสัยทัศน์กว้างไกลปฏิบัติได้ผลจริง,” ใน ผู้นำ, สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทธิลักษณ์ สติตะสิริ บรรณาธิการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดุกะซัน จำกัด, ๒๕๓๗.
- เสนาะ ตีเยาว์. **หลักการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- เสถียร คุปโสภณ. **พระพุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช**. กรุงเทพมหานคร : บันทึกรสยาม, ๒๕๔๓.
- โสภา ชูพิกุลชัยและคณะ. **เทคนิคการให้บริการปรึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕.
- สำนักงานเจ้าคณะภาค ๑๖. **คู่มือปฏิบัติการคณะสงฆ์**. สุราษฎร์ธานี : สำนักงานเลขาธิการภาค ๑๖ วัดท่าไทร, ๒๕๔๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอำนาจเจริญ. การปฏิบัติงานพระพุทธศาสนา โครงการประชุม
พระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
๒๕๔๗.

อาชวัน วายวานนท์. ภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหาร, กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการ
ส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐.

อาภรณ์พันธ์ จันทรสว่าง. การพัฒนาบุคคล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๒๕.

(๒) ภาคนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ :

กฤษดา ปาวงค์. “ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร”.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สกลนคร, ๒๕๕๑.

จิตติมา พงษ์ไพฑูย์. “ศึกษาภาวะผู้นำของ พระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏ์ สิริธโร)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

โชติ บดีรัฐ. “การบริหารงานของพระสังฆาธิการ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่ง
พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๕.

ทองขาน บุญลา. “การศึกษาภาวะผู้นำพระอธิการมนัส ขนติธมโม เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทองจังหวัดจันทบุรี
กรณีศึกษาการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๔๗.

ธิตินัดดา จินาจันทร์. “กลวิธีการใช้ภาษาในการสร้างเรื่องชาดก : กรณีศึกษาจากสุวัณณสังขราชกุมาร
ชาดก”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๓.

ประสงค์ เกิดสันโดษ. “การบริหารและจัดการงานพระศาสนา ของพระสังฆาธิการ จังหวัดบุรีรัมย์”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์,
๒๕๔๙.

ประสาธ สุขเกษม. “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการขัดเกลาทางสังคมแก่เยาวชน : ศึกษากรณีค่าย
คุณธรรมวัดอู่มงค์ จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.

ปราโมทย์ ภูมิพันธ์. “การบริหารงานการศาสนาของศึกษาธิการอำเภอในทัศนะพระสังฆาธิการจังหวัด
ขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ปิยะฉัตร แวงโสธรณ์. “แบบภาวะผู้นำ สมรรถนะผู้นำ กับความจงรักภักดีต่อองค์การของพนักงานศึกษาเฉพาะกรณี บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๔๘.
- พชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม. “การบริหารงานพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๓.
- พระครูปลัดอาทิตย์ อดุลเวที (ซองดี). “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระครูสถิตนภคุณ เสนสุข. “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมาหาชนะชัย จังหวัดยโสธร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยราชบุรี, ๒๕๕๐.
- พระครูสังฆรักษ์ณรงคฤทธิ์ ฐานวโร. “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนทมนโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระครูสังฆรักษ์พิศวีร์ ธีรปญโญ. “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระครูอุทัยกิจพิพัฒน์ (วิรัตน์ สุกอินทร์). “การศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดอุทัยธานีตามหลักสัปตปฐจธรรม ๗”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระบัณฑิต สุธีระตฤณณา. “ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธรรมจิตโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภณ). “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสุธมโม)” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระมหาทองดี อภิญาโน. “ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติที่มีต่อภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา คณะสงฆ์เขตภาษีเจริญ และเขตบางแค กรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระมหาปัญญา สุขสงค์. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ)”. **ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๑.
- พระมหาปุณณวิทย์ ปุณณวิชัย. “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาณเฑียร วรธมโม. “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมธนี. “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธานุญาต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระมหาศรีบุญ ปณฺญาโร. “การศึกษาหลักการและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ(ครูบาอินทจักรรักษา)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระมหาสามารถ แพรศิริ. “สภาพการบริหารงานวัดของพระสังฆาธิการ กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒.
- พระมหาอาคม ปณฺญาโร (บุญยัง). “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตในเขตจังหวัดพัทลุง”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖.
- พระมหาอุทัย พลเทโว. “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาบริหารการศึกษา)**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๙.
- พระยุทธนา รมณียธมโม (แก้วกันหา). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระสามารถ อานนโท. “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์. “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.
- วรวิทย์ บุญยะดาช. “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาจังหวัดเลย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สุรพงษ์ จันลิ้ม. “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๔”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. **พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช**. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Barbara Kellman. **Leadership as a Political Act in Leadership : Multidisciplinary Perspectives**. New Jersey : Prentice Hall, 1984.

David J. Campbell. **Organizations and the business Environment**. Oxford : Butterworth Heinemann, 1997.

Emory S. Bogardus. **Leaders and Leadership**. New York : Appleton – century Crofts, Inc., 1934.

F.E. Fiedler. **A Theory of Leadership Effectiveness**. New York : McGraw – Hill Book, 1967.

Franklin Covey. **The Four Roles Leadership**. USA : Franklin Covey Co., Ltd., 1999.

Fred E. Fiedler and Martin M. Chemers. **Leadership and Effective Management**. Glenview, Ill. : Scott, Foresman, 1974.

Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., & Donnelly, J.H. **Organization Behavior Structure Process**. (9th ed). New York : McGraw-Hill, 1997.

Hodge & Johnson. **Management and Organization Behavior**. New York : John Wiley & Sons, 1970.

Krech D. Crutchfield & E.L. Ballachy/ **Individual in Society**. Bombay : Tata McGraw – Hill, 1948.

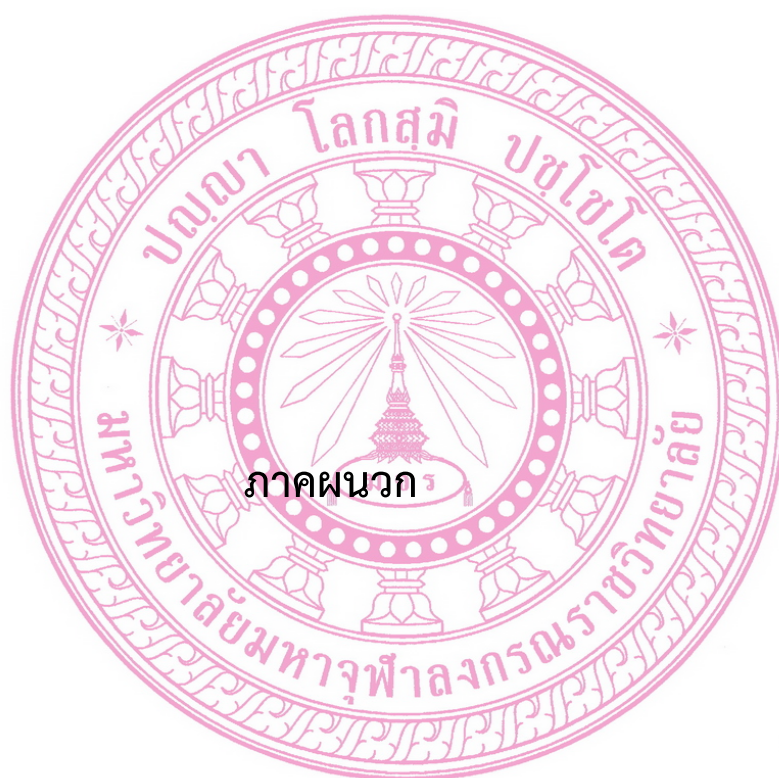
Micheal W. Drafke and Stan Kossen. **The Human Side of Organizations**, 8th ed. New Jersey : Prentice - Hall, 2002.

Ralph Stogdill. **Leadership Membership and Organization**. Psychological Bulletin, 1950.

_____. **Personal Factor Associated with Leadership Survey of Literature in leadership**. Maryland Penguin Books, 1967.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Ralph Stogdill and A.E. Koons, quoted in Dessler Gary. **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**. 3rd ed. New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004.
- Raymond J. Burdy. **Fundamental of Leadership Readings**. Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972.
- Rebort Blake and Jane S. Mouton. **The Managerial Grid**. Houston Texas : Gulf Publishing, 1964.
- Rederick Bell, David V. Edwards & R. Harrison Wagner. **Political Power : A Rederin Theory and Research**. New York : The free Press, 1969.
- Rensis Likert. **New Pattern of Management**. New York : McGraw - Hill Book Company, 1961.
- _____. **The Human Organization : Its Management and Values**. New York : McGraw - Hill, 1967.
- Rensis Likert et. Al. **Management : rinciples and Practices for Tomorrow's Leaders**. quoted in Dessler Gary, 1961.
- Robert N. Lussier. **Management Fundamentals**. New York : South-Western College Publishing, 2000.
- Solomal Ben, **Leadership of Youth**, New York : Youth Service T.N. Whitehead,(1963).
- Leadership in Free Society**. Cambridge : Harvard University Press, 1950.
- Vroom and Yetton, quoted in Gary Dessler. **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leader**, 1973.

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

รายนามผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

๑. พระมหาสม กลยาโณ, ดร.

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

อาจารย์ประจำ ภาควิชาจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ผศ.ดร. ธัชชนันท์ อิศรเดช

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. อาจารย์ ดร.บุษกร วัฒนบุตร

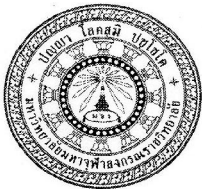
ตำแหน่งหน้าที่การงาน

อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. อาจารย์ ดร.ธิติวดี หมั่นมี

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร., โทรสาร ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๔

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตรื้อถอนเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ อาจารย์ พระมหาสม กลยาโณ,ดร.

ด้วย พระสมุหอภิเศก ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ทรงแก้วแก้ว

พ.ศ. ๕๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๔

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอดำเนินการขอความเห็นชอบเรื่องแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ อาจารย์ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมส่งมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

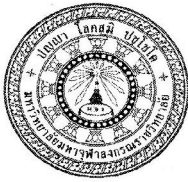
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ได้ตรวจเห็น/เครื่องมือที่ส่งมาเรียบร้อยแล้ว (เรียน รศ.ดร.)

(พระครูสังฆรักษ์สังวรศักดิ์ กิตติปัญญา)

๗ ม.ค. ๕๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๔

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอดำเนินการขอความเห็นชอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.ดร.ธัชชนันท์ อิศรเดช

ด้วย พระสมุหอภิเศก ฉายา สีสเดโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธฺรสี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

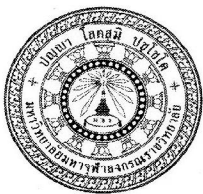
ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๔

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุมัติตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.ยุธนา ปราณีต

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธิธนายก (เฉลิม พนธฺรังสี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

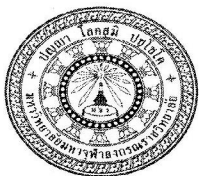
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ดร.พรหม วิชาญ ๖๖๕๐๖๕๖๕๖

(อ.ดร.พรหม วิชาญ ๖๖๕๐๖๕๖๕๖)

๓๖.๑๑.๕๖

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๔

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.บุษกร วัฒนบุตร

ด้วย พระสมุหอภิเศก ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ตรวจการฯ เสร็จแล้ว

๑-๑๕-๒๕๕๖
๑ ม.ค. ๒๕๕๖

ผลการตรวจสอบความเที่ยงตรงโดยผู้เชี่ยวชาญ

ผลการตรวจสอบความเที่ยงตรงโดยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาและโครงสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญ
จำนวน ๕ คน ตรวจสอบแบบสัมภาษณ์การวิจัยเรื่องการศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม
พนธุรสี) มีลักษณะแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง จำนวน ๒ ชุด ผลปรากฏดังนี้

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ชุดที่ ๑

สัมภาษณ์ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรสี)

คำถามที่ใช้สัมภาษณ์	ค่าความสอดคล้อง					รวม	ค่า IOC	การ แปลผล
	๑	๒	๓	๔	๕			
๑. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เป็นอย่างไร	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒. พระเดชพระคุณคิดว่า คุณสมบัติพื้นฐานของการผู้นำควรมีคุณลักษณะอย่างไร	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓. พระเดชพระคุณคิดว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาข้อใดบ้างที่สามารถสร้างภาวะผู้นำได้	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๔. พระเดชพระคุณ ได้ใช้ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้านอย่างไร ๔.๑ ด้านการปกครอง ๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา ๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔.๔ ด้านการเผยแผ่ ๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ ๔.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๕. พระเดชพระคุณ มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันอย่างไร	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ชุดที่ ๒

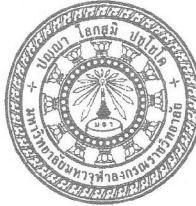
สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ประกอบด้วย พระสังฆาธิการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

คำถามที่ใช้สัมภาษณ์	ค่าความสอดคล้อง					รวม	ค่า IOC	การแปลผล
	๑	๒	๓	๔	๕			
๑. ท่านคิดว่า ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เป็นอย่างไร	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒. ท่านคิดว่า พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) มีคุณสมบัติพื้นฐานของการเป็นผู้นำ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓. ท่านคิดว่า พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาข้อใดบ้าง ในการสร้างภาวะผู้นำ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๔. พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) ได้ใช้ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้านอย่างไร ๔.๑ ด้านการปกครอง ๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา ๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔.๔ ด้านการเผยแผ่ ๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ ๔.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๕. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน อย่างไร	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

ภาคผนวก ค
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๓

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
การบ่มัสการ พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองใน
สังกัดของพระเดชพระคุณ จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็น
ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอขอบคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบังคมทูลมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง

(เฉลิม พนฺธุรี)

เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

25 ม.ค. 2556-14.01.14

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๙๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

១១ មករា ២៥៥៦

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
การบ่มัสการ พระเดชพระคุณ พระเทพวิริยาภรณ์ รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิเศก ฉายา สีลโตโข รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุโร) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

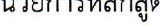
ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองในสังกัดของพระเดชพระคุณ จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้ฉันติดดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอขอบคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

[illegible]

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญาและศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๙๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
 กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระราชปริยัติเวที รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
 สิ่งที่มาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุหอภิเศก ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
 หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
 กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองใน
 สังกัดของพระเดชพระคุณ จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิต
 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็น
 ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอขอบคุณใน
 ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ส.ก.๒๕/๒๕๐๗
 6 เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
 วัดมหาธาตุ เขตพระนคร ๑๐๒๐๐
 วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๖
 ๑๐๗ ๑๙.๒๐๒

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตครุฑที่เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
การบมัสการ พระเดชพระคุณ พระราชรัตนารักษ์ เจ้าคณะเขตบางซื่อ
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองใน
สังกัดของพระเดชพระคุณ จึงขออนุญาตครุฑจากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิต
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็น
ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอขอบคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความเคารพ

ขออนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

ดร.สุรพล สุธะพรหม
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
๑๐ ม.ค. ๒๕๕๖
๑๐.๑๕.๐๐ ๕.

ดร.สุรพล สุธะพรหม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๙๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระสุธีธรรมโสภณ เจ้าคณะเขตบางพลัด

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิเศก ฉายา สีสเตโช รัทสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองในสังกัดของพระเดชพระคุณ จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

พระสุธีธรรมโสภณ (พจนฺตสิริ)
เจ้าคณะเขตบางพลัด
๑๐ มกราคม ๒๕๕๖
๐๐๑๑๔-๐๐๓

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
 กราบบังการ พระเดชพระคุณ พระปริยัติวิ เจ้าคณะเขตธนบุรี
 สิ่งที่มาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิเศก ฉายา สีสเตโช รัทสประจำตวันินิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
 หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
 กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองใน
 สังกัดของพระเดชพระคุณ จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิต
 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็น
 ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอขอบคุณใน
 ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบังการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

(ดร.สฤษดิ์กิจ)
 (พระเดชพระคุณ)
 ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖
 ๑๕.๐๐.๐๐.

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
 โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๙๘๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุมัติขอทราบข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม

การบ่มัสการ พระครูชัยสารสุนทร เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนรุญชัย) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองใน
สังกัดของพระคุณท่านจึงขออนุมัติขอทราบข้อมูลจากพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิต
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็น
ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบังคมทูลมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

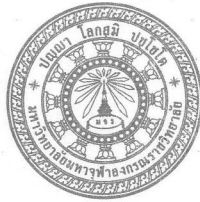
1020.2556

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุदारาม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๕๓๕-๒๑๒๓

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
นมัสการ พระมหาทองใส วรปญโญ เลขานุการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุริย์) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์ภายใต้การปกครองใน
สังกัดของพระคุณท่านจึงขอความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิต
ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัย ซึ่งจะเป็น
ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

๑๕ ธันวาคม
พระมหาทองใส วรปญโญ
๑๐ ม.ค. ๕๖

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๘๖๖๕

www.mcu.ac.th

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ดร.อำนาจ บัวศิริ รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รัทสประจำตวันิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมลัทธินายก (เฉลิม พนธุริชี) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

ศาสตราจารย์ ดร.สุพจน์ สุนทรพรม
นิต เป็นที่เรียบร้อยแล้ว สมบูรณ์ทุกประการ

๒๒ ม.ค. ๕๖

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพจน์ สุนทรพรม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๐๑๘

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๕๓๔-๒๑๒๓

๑๑ มกราคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน พลตรี เฉลิมชัย เสี่ยงใหญ่ อนุศาสนาจารย์
ถึงที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระสมุห์อภิศักดิ์ ฉายา สีสเตโช รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๔๐๔๐๑๐ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ข้าพเจ้า พลตรี เฉลิมชัย เสี่ยงใหญ่ อนุศาสนาจารย์
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว
ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้
จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๒๕๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ข้าพเจ้า พลตรี เฉลิมชัย เสี่ยงใหญ่ อนุศาสนาจารย์
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรี) เจ้าคณะ
กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว
ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
เพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้
จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ภาคผนวก ง
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ชุดที่ ๑
เรื่อง การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ : พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

ตำแหน่ง :

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์ :

เวลา :

ตอนที่ ๒ ข้อมูลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เป็นอย่างไร
๒. พระเดชพระคุณคิดว่า คุณสมบัติพื้นฐานของผู้นำควรมีคุณลักษณะอย่างไร
๓. พระเดชพระคุณคิดว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาข้อใดบ้างที่สามารถสร้างภาวะผู้นำได้
๔. พระเดชพระคุณ ได้ใช้ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้านอย่างไร
 - ๔.๑ ด้านการปกครอง
 - ๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา
 - ๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์
 - ๔.๔ ด้านการเผยแผ่
 - ๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ
 - ๔.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์
๕. พระเดชพระคุณ มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันอย่างไร

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ชุดที่ ๒
เรื่อง การศึกษาภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ :

ตำแหน่ง :

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์ :

เวลา :

ตอนที่ ๒ ข้อมูลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี)

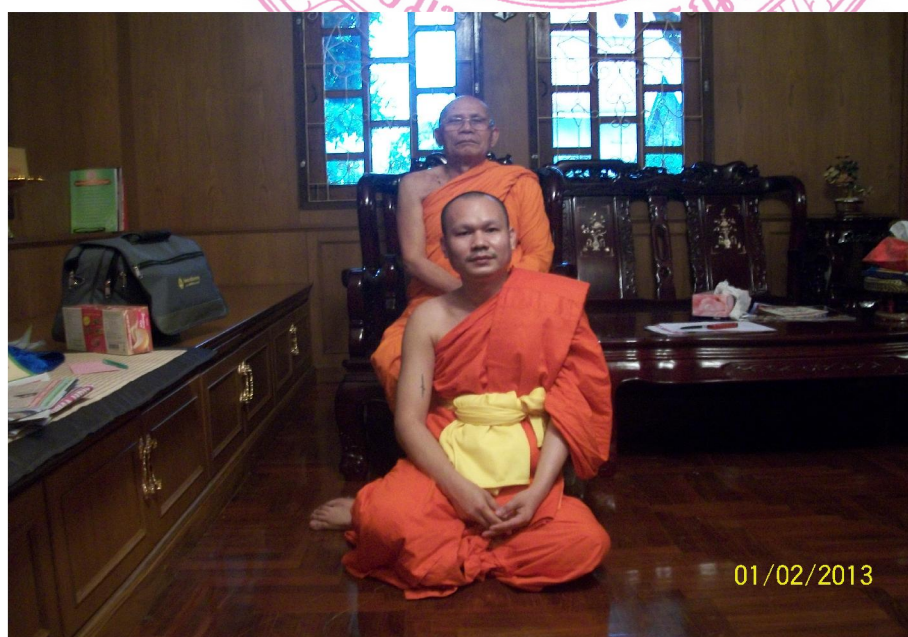
คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

๑. ท่านคิดว่า ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เป็นอย่างไร
๒. ท่านคิดว่า พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) มีคุณสมบัติพื้นฐานของการเป็นผู้นำ อย่างไร
๓. ท่านคิดว่า พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาข้อใดบ้าง ในการสร้างภาวะผู้นำ
๔. พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรฺสี) ได้ใช้ภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้านอย่างไร
 - ๔.๑ ด้านการปกครอง
 - ๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา
 - ๔.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์
 - ๔.๔ ด้านการเผยแผ่
 - ๔.๕ ด้านการสาธารณูปการ
 - ๔.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์
๕. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน อย่างไร

สัมภาษณ์, พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส), วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พระราชปริยัติเวที(สุชาติ กิตติปญโญ), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พระราชรัตนกรณ (บุญช่วย กम्मสุโก), เจ้าคณะเขตบางซื่อ, วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พระสุธีธรรมโสภณ (พิกุล ธรรมรสี), เจ้าคณะเขตบางพลัด, วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พระปรียัติกวี (สุบิน ธีรวิโส), เจ้าคณะเขตธนบุรี, วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พระครูชัยสารสุนทร (สิงห์ ชยสาโร), เจ้าคณะเขตดอนเมือง-หลักสี่, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

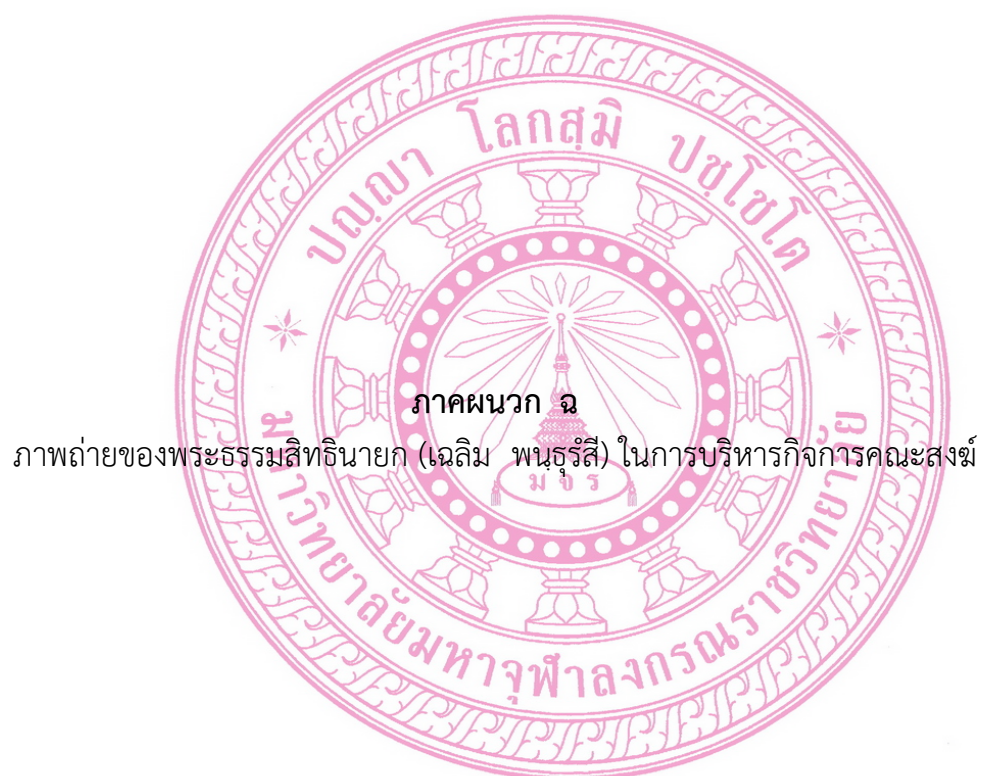
สัมภาษณ์, พระมหาทองใส วรพลโย, อดีตเลขานุการเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, ดร.อำนาจ บัวศิริ, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์, พลตรี เฉลิมชัย เสียงใหญ่, อดีตข้าราชการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำในการจัดประชุมพระสังฆาธิการ
ในระดับต่าง ๆ

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธิธนายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) เป็นผู้นำในการจัดอบรมถวายความรู้
ในด้านต่าง ๆ

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) เป็นผู้นำการเจริญพระพุทธมนต์สัจจใน
สถานที่ต่าง ๆ

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธิธนายก (เจริญ พนธุรังสี) เป็นผู้นำการแจกทุนการศึกษา

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนฺธุรีสี) เป็นผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ทางสถานีโทรทัศน์ TBC

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรีสี) เป็นผู้นำการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ

พระเดชพระคุณ พระธรรมสิทธินายก (เฉลิม พนธุรส) เป็นผู้นำให้พระสังฆาธิการร่วมกันเป็นเจ้าภาพ
สวดพระอภิธรรมแด่พระสังฆาธิการที่มรณภาพอยู่เสมอ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	พระสมุห์อภิเศก สีลเตโช (โหมตริก)
วัน เดือน ปีเกิด	วันศุกร์ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๙
ภูมิลำเนาเดิม	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๘ นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดพรหมวงศาราม พ.ศ. ๒๕๔๙ ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา พ.ศ. ๒๕๕๔ ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.ปส.)
หน้าที่การงาน	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดกุณนทีรุทธาราม พระวินยาธิการ พระกรรมวาจาจารย์ กรรมการตรวจสอบแผนกธรรมสนามหลวง ครูสอนพระปริยัติธรรมวัดกุณนทีรุทธาราม
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดกุณนทีรุทธาราม ซอยอินทามาระ ๕๙ เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร โทร. ๐๘๖-๙๙๔-๙๓๓๓